

**UNIVERZA V MARIBORU
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA ZGODOVINO**

DIPLOMSKO DELO

Barbara Bratuša

Maribor, 2010

UNIVERZA V MARIBORU
FILOZOFSKA FAKULTETA
Oddelek za zgodovino

Diplomsko delo

DOGAJANJE NA VASI V OKRAJU RADGONA 1945–1947

Mentor:

red. prof. dr.

Jerca Vodušek Starič

Somentor:

Red. prof. dr.

Darko Friš

Kandidatka:

Barbara Bratuša

Maribor, 2010

Lektorica: Alenka Bratuša, prof. slovenščine

Prevajalka: Andreja Vidmar, prof. angleščine in slovenščine

ZAHVALA

Za pomoč pri izdelavi diplomske naloge se zahvaljujem mentorici dr. Jerci Vodušek Starič, somentorju dr. Darku Frišu, zaposlenim v Pokrajinskem arhivu Maribor in vsem osebam, ki so mi povedale svoje življenjske zgodbe o dogajanju na vasi.

Zahvaljujem se tudi svojim staršem za vso podporo in pomoč v času študija.

IZJAVA

Podpisana Barbara Bratuša, rojena 6. 4. 1984 v Mariboru, študentka Filozofske fakultete Univerze v Mariboru, smer geografija-zgodovina, izjavljam, da je diplomsko delo z naslovom Dogajanje na vasi v okraju Radgona 1945–1947 pri mentorici Jerci Vodušek Starič avtorsko delo. V diplomskem delu so uporabljeni viri in literatura korektno navedeni; teksti niso prepisani brez navedbe avtorjev.

(podpis študentke)

Maribor,

POVZETEK

V diplomski nalogi z naslovom Dogajanje na vasi v okraju Radgona 1945–1947 je bil cilj predstaviti izgon nemškega prebivalstva, izvajanje agrarne reforme in kolonizacije ter obvezne oddaje v okraju Radgona. Za dosego zastavljenih ciljev je bilo potrebno uporabiti različne metode dela. Najprej je bilo nujno zbrati različne vire (arhivske, tiskane in ustne vire) ter literaturo. Sledilo je analiziranje in na koncu še sinteza. Opravljeno je bilo tudi terensko delo s ciljem boljšega razumevanja prostora. Prav tako je bila uporabljena grafično–ilustrativna metoda dela. Sama vsebina je urejena po letih, znotraj katerih so predstavljene teme v skladu z zastavljenimi cilji. Na koncu pa se vsebinski del zaključí s poglavjem, v katerem je dogajanje v okraju med leti 1945–1947 ovrednoteno in so pokazane tudi njegove posledice za kasnejši čas. Te posledice pa so bile tako intenzivne, da jih je moč čutiti še danes in tudi ljudje, ki so to obdobje preživeli, jih niso pozabili.

Ključne besede:

agrarna reforma, kolonizacija, obvezna oddaja, izgon nemške manjšine, Okrajni ljudski odbor Radgona

ABSTRACT

The aim of the thesis entitled Village Life In the Radgona District Between 1945-1947 was to present the eviction of German population, the conduct of the agrarian reform, colonization and the compulsory delivery of crops in the Radgona district. To achieve the aims different work methods were implemented. Firstly, various sources and materials were collected (archive material, printed and oral sources). Secondly, analysis and synthesis were conducted as well as gathering information in the very district we studied. Thus, graphic and illustrative methods were used. The content is divided according to years' sequence where the themes are presented through the set aims. The content part is followed by the final chapter in which village life in the district between 1945 – 1947 is evaluated and its consequences for the forthcoming time are described.

The consequences, however, were so intense that they are present even today. Therefore, the people who experienced that time have not forgotten them yet.

Key words:

agrarian reform, colonization, compulsory delivery of crops, eviction of the German minority, District People Committee

Kazalo vsebine

1	<i>Uvod.....</i>	<i>1</i>
2	<i>Upravna in geografska opredelitev okraja Radgona.....</i>	<i>4</i>
3	<i>Zgodovinska dejstva na območju okraja Radgona do konca 2. svetovne vojne.....</i>	<i>7</i>
3.1	Kmetijstvo	7
3.2	Nemci in nova meja na reki Muri	8
3.3	Druga svetovna vojna.....	9
4	<i>Okraj Radgona leta 1945 po končani vojni.....</i>	<i>11</i>
4.1	Obračun s sovražniki.....	11
4.2	Vojska	15
4.3	Racionirana preskrba.....	15
4.4	Zaplembe, agrarna reforma in volitve v ustavodajno skupščino leta 1945..	24
5	<i>Leto 1946 v okraju Radgona.....</i>	<i>28</i>
5.1	Izgon nemškega prebivalstva z Apaškega polja januarja 1946.....	28
5.2	Kolonizacija in agrarna reforma v okraju Radgona.....	30
5.2.1	Izvajanje kolonizacije na Apaškem polju in obrobju Slovenskih goric.....	32
5.2.2	Kolonizacija v okraju Radgona skozi statistiko	38
5.2.3	Izvajanje agrarne reforme v okraju Radgona	39
5.2.4	Kmečke delovne zadruge	42
5.3	Nadaljevanje sistema racionirane preskrbe.....	44
6	<i>Leto 1947 v okraju Radgona.....</i>	<i>49</i>
6.1	Agrarna reforma in kolonizacija leta 1947 v okraju Radgona.....	49
6.1.1	Pregled agrarnega sklada leta 1947	51
6.1.2	Kmečke delovne zadruge	52
6.2	Prvi petletni plan	53
6.3	Zaključno obdobje racionirane preskrbe.....	54
6.4	Spremembe na prehodu leta 1947/48.....	63

7	<i>Posledice, ki jih je pustilo dogajanje med leti 1945–1947 v okraju Radgona</i>	65
		
7.1	Rezultati in posledice kolonizacije	65
7.2	Rezultati in posledice agrarne reforme.....	67
7.3	Rezultati in posledice obvezne oddaje	70
8	<i>Sklep</i>	72
9	<i>Literatura in viri</i>	74
9.1	Literatura	74
9.2	Viri	76
10	<i>Seznam uporabljenih kratic</i>	78
11	<i>Priloge</i>	79

Kazalo prilog

<i>Priloga A: Karta OLO Radgona s pripadajočimi kraji leta 1948</i>	79
<i>Priloga B: Fizična karta obravnavanega območja</i>	80
<i>Priloga C: Primer vprašalne pole za agrarnega interesenta</i>	81
<i>Priloga D: Preglednica razlaščene zemlje, ki je prišla v agrarni sklad v OLO Radgona do 31. 12. 1947</i>	82
<i>Priloga E: Preglednica razdeljene zemlje agrarnega sklada v OLO Radgona do 31. 12. 1947</i>	82
<i>Priloga F: Preglednica nepodeljene zemlje agrarnega sklada v OLO Radgona do 31. 12. 1947</i>	83
<i>Priloga G: Preglednica izločene zemlje agrarnega sklada v OLO Radgona do 31. 12. 1947</i>	83
<i>Priloga H: Pregled razdeljene, izločene in nepodeljene zemlje glede na koristnika v OLO Radgona do 31. 12. 1947</i>	84

1 Uvod

Za temo diplomske naloge Dogajanje na vasi v okraju Radgona sem se odločila zaradi osebne povezanosti s tem območjem in radovednosti, ki so jo vzbudile pripovedi mojih starih staršev o njihovem življenju na kmetih in težavah, ki so jih kot kmetje imeli po drugi svetovni vojni. Ob tem moram tudi opozoriti, naj ne moti današnja podoba obravnavanega območja, ki je danes močno urbanizirano. Leta 1945 je to območje namreč imelo povsem agrarni značaj. Niti Gornja Radgona takrat ni bila mesto, ampak trg, šele v petdesetih letih je postala mesto, čeprav praviloma niti takrat ni zadovoljevala pogojev za to imenovanje. Prav zaradi tega agrarnega značaja območja sem uporabila izraz dogajanje na vasi. Ob tem je potrebno poudariti, da celotnega dogajanja na vasi ni bilo moč zajeti, zato sem se odločila predstaviti le tisto dogajanje, ki je zajelo največ ljudi in je imelo za tamkajšnje prebivalce tudi največje posledice. Te teme so sovraštvo do nemškega prebivalstva in nemških lastnikov, agrarna reforma in kolonizacija ter racionirana preskrba z glavnim poudarkom na obvezni oddaji.

Pred obravnavo glavnih tem so v diplomski nalogi tudi uvodna poglavja, ki so potrebna za lažje razumevanje dogajanja na vasi v okraju Radgona med leti 1945–1947. Na začetku je zato najprej določeno območje, ki ga bom obravnavala, ter naravnogeografske in družbenogeografske značilnosti le-tega. Sledi poglavje, ki predstavlja glavna zgodovinska dejstva do konca druge svetovne vojne, ki so vplivala na dogajanje v okraju Radgona med leti 1945–1947 in so potrebna za lažje razumevanje nadaljnjih poglavij, ki so urejena po letih. Tako se naslednje poglavje začne leta 1945 po končani drugi svetovni vojni, sledi poglavje leto 1946 in nato poglavje o letu 1947. Znotraj teh poglavij so za vsako leto posebej obravnavane agrarna reforma, kolonizacija in racionirana preskrba. Časovno se vsebina diplomske naloge konča na prehodu v leto 1948, ker se takrat začne nov tip preskrbe prebivalstva, agrarna reforma in kolonizacija pa sta v glavnem končani. Za takšno razmejitev sem se odločila, ker v letu 1948 začne nastajati nov tip kmetijskih zadrug, ki močno vplivajo na dogajanje na vasi. Na koncu sledi še

poglavje o posledicah, ki jih je povzročilo dogajanje v obdobju 1945–1947 za kasnejše obdobje.

Osnova za samo diplomsko nalogo je bilo arhivsko gradivo iz Pokrajinskega arhiva Maribor, ki sem ga dopolnjevala s tiskanimi viri, z ustnimi viri in z literaturo. Ob tem sem naletela tudi na številne probleme. Fond Okrajni ljudski odbor Radgona, ki je bil osnova mojega raziskovanja, obsega namreč več kot 200 škatel, ki imajo zelo pomanjkljive opise gradiv, ki se v njih nahajajo. Zaradi tega se je bilo zelo težko odločiti, katere škatle bom pregledala, vseh namreč ni bilo mogoče. Problematično je bilo tudi iskanje gradiva po fondu Okrajno sodišče Gornja Radgona, ki je bilo delno neurejeno. Prav tako je velika razlika med viri iz leta 1945 in 1947. Z vsakim letom so viri podrobnejši in uporabnejši. Pri letu 1947 se pozna tudi začetek planskega načrtovanja, saj so vsi zapisniki že zelo razdelani in z dodatnimi poročili. Pri gradivu fonda Okrajnega javnega tožilstva Gornja Radgona je opazno tudi pomanjkanje številnega gradiva zaradi uničenja velikega dela spisovnega gradiva. Najmanj težav sem imela s tiskanimi viri (uradnimi listi), saj so vsi izvodi dostopni in s kazali za lažje iskanje. Odločila sem se tudi za uporabo ustnih virov. Iz prej omenjenih virov sem namreč dobila le podatke, ki so povsem brezosebni. Mene pa je zanimalo predvsem, kako so se ob tem dogajanju počutili kmetje, kaj je njim predstavljala neka odredba in kakšne težave jim je povzročila. Poleg vseh teh virov sem uporabljala tudi različno literaturo, čeprav moram pri tem omeniti, da velike izbire nisem imela. O agrarni reformi in kolonizaciji piše zelo malo zgodovinarjev. V Sloveniji so v glavnem na voljo članki in knjiga Zdenka Čepiča. Literature o obvezni oddaji oz. preskrbi je še manj. Edina knjiga, ki govori le o preskrbi v Sloveniji, je delo Bojana Himmelreicha Pike, špekulanti in Trumanova jajca.

Namen diplomske naloge je predstaviti glavne dogodke in procese, ki so zaznamovali dogajanje na vasi v okraju Radgona med leti 1945–1947. Ker je bil okraj Radgona skoraj popolnoma agrarno območje, je namen predstaviti zlasti tiste dogodke, ki so vplivali na tamkajšnje kmečko prebivalstvo.

Cilji, ki jih bom skušala uresničiti z diplomsko nalogo:

- predstavitev in opis izгона nemškega prebivalstva v okraju Radgona,
- izvajanje agrarne reforme v okraju Radgona in njene posledice,
- potek kolonizacije v okraju Radgona in njene posledice,
- predstavitev uredb o obvezni oddaji, ki so bremenile kmečko prebivalstvo v času racionirane preskrbe,
- opis izvajanja obvezne oddaje v okraju Radgona in predstavitev njenih posledic.

Pri nastajanju diplomske naloge sem uporabila tudi različne metode dela. Po izbiri teme in določitvi naslova za diplomsko nalogo sem najprej začela z zbiranjem in pregledovanjem različne literature, ki se je vsebinsko nanašala na izbrano tematiko. Ko sem literaturo predelala in dobila večji pregled nad dogajanjem po vaseh po drugi svetovni vojni, sem se lotila pregledovanja in zbiranja arhivskih ter tiskanih virov. Iz množice virov sem izbrala tiste, ki sem jih nato uporabila tudi v sami diplomski nalogi. Zbiranja podatkov za diplomsko nalogo sem se lotila tudi na terenu, kjer sem obiskala starejše vaščane ter jih povprašala, kakšne so njihove osebne zgodbe, ki v knjigah niso zapisane. Zanimalo me je tudi njihovo mnenje, kako danes vidijo takratno dogajanje. Njihove izjave sem skušala čim bolj povezati s posameznimi zgodovinskimi dokumenti. Poleg iskanja ustnih virov sem se na teren odpravila tudi zaradi boljše predstavljivosti o obravnavanem območju in s tem boljšega razumevanja obravnavanega prostora. Med terenskim delom, sem si ogledala skoraj celotno območje, ki ga je obsegal okraj Radgona. Pri delu sem uporabljala tudi grafično-ilustrativno metodo, saj je bilo potrebno pregledati različne zemljevide, tabele, fotografije in grafikone. Vso zbrano literaturo in vire sem tudi podrobno analizirala. Po razčlenitvi in proučitvi vsebine je sledila sinteza. S to metodo sem tako sestavila novo celoto, ki je vidna kot pisni del diplomske naloge.

2 Upravna in geografska opredelitev okraja Radgona

Upravna ureditev Jugoslavije med leti 1945 in 1947 je bila deležna številnih sprememb. Tudi Okrajni ljudski odbor Radgona je v tem času doživel številne spremembe na področju uprave. Okrajni odbor Osvobodilne fronte v Radgoni je bil organiziran že v času narodnoosvobodilnega boja. Po julijskih volitvah 1945 je bil okraj Radgona ukinjen in priključen okraju Ljutomer.¹ A že septembra istega leta je bil okraj Radgona z Zakonom o upravni razdelitvi federalne Slovenije ponovno ustanovljen in je obsegal 52 krajev.² Tudi naslednje leto ni minilo brez upravnih sprememb. Prve spremembe so določili že aprila 1946, a so bile v veljavi le do septembra tega leta, ko so z Zakonom o upravni razdelitvi Ljudske republike Slovenije določili, da je ozemlje Ljudske republike Slovenije (dalje: LRS) upravno razdeljeno na okrožja, okraje in kraje. Širše območje Gornje Radgone je po tem zakonu spadalo v okraj Radgona. Sedež okraja je bil v Gornji Radgoni.³ V letih 1947 in 1948 v okraju Radgona ni bilo sprememb v upravni razdelitvi. Tako je okraj Radgona v teh letih obsegal naslednje kraje: Andrenci, Apače, Benedikt, Boračeva, Brengova, Cerkvjenjak, Cogetinci, Čagona, Črešnjevci, Dražen Vrh, Drvanja, Galušak, Gornja Radgona, Grabonoš, Hrastje-Mota, Ihova, Ivanjševci, Janžev Vrh, Kapela, Kraljevci, Ledinek, Lokavci - Rožengrunt, Lomanoše, Lutverci, Mele - Šratovci, Murščak, Nasova, Negova, Očeslavci, Okoslavci, Orehovci, Podgorje, Police, Radenci, Rihtarovci - Turjanci, Rožički Vrh, Sovjak, Spodnja Ščavnica, Sv. Jurij ob Ščavnici, Stara Gora, Stavešinci, Stogovci, Trate, Trotkova, Velka, Zbigovci - Lastomerci, Zgornja Ročica, Žepovci, Žice, Župetinci.⁴

Ta upravna ureditev je bila povsem drugačna od predvojne ureditve. Ne le da so se razlikovala imena upravnih enot, tudi meje teh so bile povsem drugačne. Zaradi tega je danes zelo težko primerjati med sabo posamezna območja med obema

¹ Vladimir Bračič, *Prostorski razvoj upravne in samoupravne razdelitve na območju severovzhodne Slovenije* (2. del), v: ČZN, letnik 15, št. 1-2, Maribor 1979 (dalje: V. Bračič, *Prostorski razvoj*), str. 538.

² Uradni list Slovenskega narodno osvobodilnega sveta in Narodne vlade Slovenije, št. 33/231, 8. september 1945 (dalje: UL SNOS in NVS, št. 33/231, 8. 9. 1945).

³ Uradni list Ljudske republike Slovenije, št. 62/242 z dne 14. septembra 1946 (dalje: UL LRS, št. 62/242, 14. 9. 1946).

⁴ UL LRS, št. 9/55, 23. 2. 1948.

vojnama in po drugi svetovni vojni. Tako npr. podatka, da je v okraju Radgona decembra 1945 živel okrog 29.000 prebivalcev,⁵ skoraj ni mogoče primerjati s številom prebivalcev iz leta 1931. Tudi če seštejemo število prebivalcev takratne Apaške, Radgonske, Negovske in Radenske občine ter občine Sv. Jurij, ne dobimo števila prebivalcev na enako velikem območju, kot ga je obsegalo območje okraja Radgona. Ampak kljub temu lahko opazimo, da je od leta 1931 do 1945 kljub vojnim letom število prebivalcev naraslo, saj so leta 1931 vse zgoraj omenjene občine skupaj štejele okrog 21.500 prebivalcev.⁶ Mogoče pa je primerjati med sabo druge opise, ki so bolj posplošeni. Tako je leta 1945 za območje, ki ga je obsegal okraj Radgona, še vedno veljalo, da so tukaj živeli večinoma manjši ali večji kmetje, vinogradniki in viničarji, ki so se od teh dejavnosti tudi preživljali.⁷

Čeprav je bilo območje okraja Radgona upravno gledano enotno (glej: Priloga A), je bilo iz naravno- in družbenogeografskega vidika zelo raznoliko (glej: Priloga B). Na severu obravnavanega območja je značilen ravninski svet, ki se imenuje Apaško polje. Slednje leži med avstrijskim Cmurekom na zahodu in Gornjo Radgono na vzhodu. Na severu je omejeno z Muro, na jugu pa sega do vznožja Slovenskih goric. Na severovzhodnem delu je okraj Radgona obdajal še en pas ravnine, in sicer t. i. Zgornje Mursko polje, ki se razteza med Gornjo Radgono in naseljem Hrastje-Mota. Ostali del okraja so obsegale Slovenske gorice. Za katere je značilno, da so sestavljene iz nizkih slemen in gričev. Vzhodni gričevnat del se imenuje Radgonsko-Kapelske gorice, zahodni del pa predstavljajo osrednje Slovenske gorice. Oba dela med sabo loči dolina reke Ščavnice.⁸

Te naravnogeografske značilnosti so vplivale na številne družbenogeografske značilnosti, npr. na gospodarsko usmerjenost. Slovenske gorice so tradicionalna kmetijska pokrajina, še leta 1961 je bilo tukaj 63 % kmečkega prebivalstva, v Ščavniški dolini celo blizu 80 %. Vzrok za takšno stanje najdemo v pomanjkanju

⁵ Pokrajinski arhiv Maribor, Okrajni ljudski odbor Radgona, škatla 1 (dalje: PAM, OLO Radgona, šk. 1), Situacijsko poročilo, 28. 12. 1945.

⁶ Krajevni leksikon dravske banovine: krajevni repertorij z uradnimi, topografskimi, zemljepisnimi, zgodovinskimi, kulturnimi, gospodarskimi in tujskoprometnimi podatki vseh krajev dravske banovine, Uprava Krajevnega leksikona dravske banovine, Ljubljana 1937, str. 377–389.

⁷ PAM, OLO Radgona, šk. 1, Situacijsko poročilo, 28. 12. 1945.

⁸ Slovenija – pokrajine in ljudje, Založba Mladinska knjiga, Ljubljana 1999, str. 564–565, 578–579.

naravnih virov, saj zaradi tega ni bil možen razvoj sekundarnih in terciarnih dejavnosti. Slaba prometna prehodnost, vlažne doline in nestabilna tla so ovirala tudi gospodarske posege. Šele leta 1961 je bila posodobljena magistralna cesta Maribor–Lenart–Gornja Radgona. Tudi kmetijska zemljišča niso zelo kakovostna in zaradi precejšnih naklonov je tukaj še danes omejeno strojno obdelovanje. Ugodne pa so tukaj možnosti za vinogradništvo in delno tudi za sadjarstvo. Nasprotno je v Ščavniški dolini značilna usmerjenost v poljedelstvo in živinorejo. Takšna usmerjenost je značilna tudi za Apaško polje in zgornjo Mursko ravan.⁹ Za območje radgonskega okraja je potrebno dodati, da je severna meja okraja hkrati predstavljala tudi državno mejo.

⁹ Slovenija – pokrajine in ljudje, Založba Mladinska knjiga, Ljubljana 1999, str. 575, 586–589.

3 Zgodovinska dejstva na območju okraja Radgona do konca 2. svetovne vojne

Na vse, kar se je zgodilo v obdobju od konca druge svetovne vojne do začetka leta 1948, je pomembno vplivalo preteklo zgodovinsko dogajanje in stanje na območju, ki je bilo kasneje združeno v eni upravni enoti, okraju Radgona. Zato bom v tem poglavju predstavila nekatera zgodovinska dejstva, ki so bistveno vplivala na dogajanje na vasi med leti 1945–1947.

3.1 Kmetijstvo

Eno najpomembnejših dejstev je, da je bilo to povsem agrarno območje, kjer ni bilo nobenega večjega industrijskega obrata in se je skoraj večina prebivalcev preživljala izključno s kmetijstvom (s katero kmetijsko panogo so se kje ukvarjali, je navedeno že v prejšnjem poglavju). Prevladovali so mali kmetje, za slovenske razmere je to pomenilo od 5 do 10 ha zemlje. Veliko je bilo tudi posestnikov, ki so imeli pod 5 ha zemlje. Ti so se imenovali bajtarji ali kočarji. Zanje je bilo značilno, da na svoji zemlji niso mogli pridelati dovolj za preživetje in so se zato velikokrat zaposlili pri večjih kmetih ter postali t. i. kmečki proletariat. Med obema svetovnima vojnama je za to skupino značilno tudi veliko zadolževanje, ki ga je svetovna gospodarska kriza še povečala.¹⁰ Na območju Slovenskih goric je obstajalo tudi viničarstvo, to je bila posebna oblika delovnega odnosa. Viničarji so opravljali razna dela v vinogradih svojega gospodarja in zato dobili določeno plačilo v denarju ali v naravi. Viničarji niso imeli svoje hiše, ampak so živeli v majhni hiši, ki je bila last lastnika vinograda.¹¹ Bilo je tudi nekaj velikih kmečkih posestev, lastniki katerih so bili večinoma neslovenskega rodu. Vse to zadolževanje, tuje lastništvo ter nezmožnost prehraniti svojo družino je močno vplivalo na nezadovoljstvo kmečkega sloja, ki je bil vedno glasnejši v svoji zahtevi po izvedbi agrarne reforme.¹²

¹⁰ Zdenko Čepič, *Agrarna reforma in kolonizacija v Sloveniji (1945–1948)*, Založba Obzorja, Maribor 1995 (dalje: Z. Čepič, *Agrarna reforma in kolonizacija*), str. 22–23.

¹¹ Slovenski veliki leksikon, knjiga 3 (P–Ž), Mladinska knjiga, Ljubljana 2004, str. 777.

¹² Z. Čepič, *Agrarna reforma in kolonizacija*, str. 22–23.

3.2 Nemci in nova meja na reki Muri

Večina vinogradov v Slovenskih goricah je bila last tujih, v glavnem nemških veleposestnikov. V Gornji Radgoni so bili nemški veleposestniki lastniki več kot 50 odstotkov vinogradov.¹³ Pa ne le vinogradov, nasploh je bilo veliko zemlje tega območja v rokah nemških lastnikov. Pred začetkom druge svetovne vojne se je razmerje za Slovence še poslabšalo. Leta 1922 naj bi bilo v nemških rokah v okraju Radgona 22 odstotkov zemlje, leta 1937 že kar 48 odstotkov kakovostno najboljše zemlje.¹⁴ Na Apaškem polju pa Nemci niso bili le lastniki zemlje, ampak je tam živela celo nemška manjšina, ki se je prav tako v glavnem ukvarjala s kmetijstvom. Med to manjšino so prevladovali srednje veliki in veliki kmetje, ki so imeli tudi dobro mehanizacijo in kvalitetna semena. Zaradi tega je bila tudi produktivnost teh kmetij večja kot na posestvih malega slovenskega kmeta. Pri tej temi je potrebno dodati, da je to območje pred prvo svetovno vojno spadalo v okvir dežele Štajerske, ki je bila del avstro-ogrske monarhije. A spadala je v avstrijski del monarhije, za razliko od bližnjega Prekmurja, ki je takrat spadalo v ogrski del. Zaradi tega je imelo nemško prebivalstvo privilegiran položaj nad Slovenci. A to se je spremenilo po prvi svetovni vojni, ko je okraj Radgona vključno z nemško manjšino na Apaškem polju prišel v okvir nove države Kraljevine SHS oz. kasneje Kraljevine Jugoslavije. Reka Mura je postala meja med dvema državama. Čeprav zgornji podatki kažejo, da so Nemci še povečali svoje lastništvo, se je njihov položaj takrat močno poslabšal. Pouk nemščine je bil dovoljen samo od 1. do 4. razreda in poučevali so slovenski učitelji. Slovenščina je postala uradni jezik. Prav tako je bila razpuščena večina nemških društev. Vojaško obveznost pa so morali tudi pripadniki nemške manjšine opravljati večinoma v Srbiji. Hkrati so se začeli na to območje priseljevati Slovenci iz Prekmurja. Zato se je v času med obema vojnama močno povečalo število slovenskega prebivalstva na Apaškem polju. Zaradi takšnega poslabšanja položaja nemškega prebivalstva se tudi ni moč čuditi, zakaj so ti leta 1938 pozdravili

¹³ Dušan Biber, *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji: 1933–1941*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1966, str. 28.

¹⁴ Z. Čepič, *Agrarna reforma in kolonizacija*, str. 47.

nemško priključitev Avstrije ter leta 1941 prihod nemške vojske.¹⁵ Mislim, da tudi oni niso poznali vseh slabih dejanj, ki so jih že do tedaj storili nacisti, in da jih je vodila le misel ponovne priključitve svojemu narodu in s tem povrnitev njihovih narodnostnih pravic. Čeprav to ni opravičilo za krivice, ki so jih zaradi tega storili slovenskemu narodu, je pa verjetno dovolj, da lahko razumemo, zakaj so tako ravnali. Tudi koroški Slovenci so se leta 1945 razveselili prihoda slovenske partizanske vojske, čeprav je tudi ta storila marsikateremu Nemcu precej slabega.

3.3 Druga svetovna vojna

Na tem mestu ne bo govora o poteku vojne, ampak bom pozornost namenila tistim pojavom, ki so vplivali na obnašanje ljudi in oblasti po vojni. S prihodom nacističnih Nemcev se je tudi v okraju Radgona, tako kot povsod drugod nad slovanskim prebivalstvom, začel izvajati velik teror.¹⁶ Nanj nas še danes spominjajo različna spominska obeležja. Eno takih je tudi sredi vasi Sveti Jurij ob Ščavnici, ki spominja na 32 žrtev druge svetovne vojne, ki so bile ubite v njihovi vasi, in spominska plošča na vaškem pokopališču, ki se spominja 12 neznanih talcev, ki so jih nemški vojaki ubili nedaleč stran od vasi v Blaguškem gozdu.¹⁷ Tudi v nekaterih drugih vaseh najdemo takšna obeležja, a točnega števila, koliko ljudi z območja kasnejšega okraja Radgona je umrlo kot žrtve druge svetovne vojne, ni moč dati. A za lažjo predstavo navajam podatke Toneta Ferenc, da je bilo v okraju Radgona naslednje število smrtnih žrtev: 17 žrtev med civilnim prebivalstvom zaradi bombardiranja, 185 žrtev zaradi umorov in 90 žrtev, ki so umrle v taboriščih.¹⁸ Zaradi smrti svojcev, ali ker so bili sami žrtev nacističnega nasilja, se je med prebivalstvom pojavilo veliko sovraštvo do Nemcev. Ker so bili slednji s strani apaških Nemcev deležni pozdravov in veselja, se je pojavilo sovraštvo tudi do teh in nasploh vsega, kar je bilo nemško. Da je bilo sovraštvo še večje, je precej prispevala tudi komunistična propaganda, ki je bila izrazito

¹⁵ Anton Kovatschitsch, Abstell - einst und jetzt, Signal: Jahresschrift des Pavel-Hauses, 2003/2004, str. 10–11.

¹⁶ Prav tam, str. 11.

¹⁷ Sveti Jurij ob Ščavnici, Občina Sveti Jurij ob Ščavnici, <<http://www.sveti-jurij.si/povezava.aspx?pid=214>>(Pridobljeno 19. 1. 2010, 9.33).

¹⁸ Tone Ferenc, Možne poti do skupnega števila smrtnih žrtev druge svetovne vojne na Slovenskem, v: Prispevki za novejšo zgodovino, INZ, letnik XXXVI, št. 1–2, Ljubljana 1996, str. 166.

protinemško usmerjena. Kako se je izrazilo to sovražstvo do Nemcev po vojni, bo opisano v kasnejših poglavjih.

Še večji vpliv na dogajanje po vojni je imela zmaga komunistov. Kot zmagovalci so namreč prišli do oblasti, preko katere so lahko uresničili vse svoje sovražstvo do Nemcev, kmetov, cerkve in vsega, kar je bilo označeno kot meščansko. Zmaga komunistov je vplivala na vse ravni človeškega življenja, ne le na politične spremembe. Posegli so tudi v šolstvo, gospodarstvo, upravo, kulturo itd. Poleg tega je pomembno vplivalo na povojno dogajanje tudi opustošenje, ki ga je vojna zapustila za sabo. Sam okraj Radgona med vojno naj ne bi utrpel večje gospodarske škode, zlasti poljedelstvo naj ne bi bilo močno oškodovano, ker velika večina polj ni bila opustošenih. A je bilo več škode pri živinoreji. Število živine je namreč močno upadlo, pa še za to, ki je ostala, je močno primanjkovalo krme. Bilo je tudi nekaj poškodovanih stanovanjskih in gospodarskih poslopij.¹⁹ Prav tako je bilo tudi tukaj čutiti posledice zaradi vsesplošnega pomanjkanja hrane in oblačil, ter uničenja ali delnih poškodb najrazličnejše infrastrukture in industrije. Zlasti je okraj čutil posledice po vojni zaradi številnih zakonov in uredb, ki so urejali to problematiko, in ker so morali kljub manjši škodi v okraju pomagati kriti stroške pri obnovi drugih predelov Jugoslavije. Način reševanja obnove in preskrbe pa je bil seveda spet odvisen od nove oblasti ter njenih pogledov in idej, kako se je potrebno s temi problemi soočiti.

¹⁹ PAM, OLO Radgona, šk. 112, Poročilo 4. redne skupščine, 26. 1. 1946.

4 Okraj Radgona leta 1945 po končani vojni

Maja 1945 je bilo za Evropo in tako tudi za Slovence konec druge svetovne vojne. Njene posledice pa je bilo še dolgo čutiti. Človeške žrtve so bile številne. A tudi za preživele ni bilo lahko, saj so se morali soočiti ne le z izgubo najbližjih, ampak tudi z uničenim gospodarstvom, vsesplošnim pomanjkanjem in sovraštvom med narodi ter z različnimi ideološkimi pogledi. Iz vojne na Slovenskem in v Jugoslaviji so kot zmagovalci prišli komunisti, ki so po vzoru Sovjetske zveze začeli temeljito spreminjati družbo na vseh ravneh človeškega življenja. Da so si oblast še bolj utrdili, so obračunali tudi z vsemi resničnimi in navideznimi sovražniki. Ob tem niso bile storjene spremembe le v socialni, ampak tudi v narodnostni sestavi družbe. Tudi radgonski okraj je bil del tega. Zlasti je zanj značilno, da je bilo zaradi agrarne usmerjenosti tukaj močno prisotno vprašanje agrarne reforme in zaradi prisotnosti Nemcev sovražen odnos do teh. Ker je bil kmet tudi tisti, ki je pridelal večino hrane, je okraj Radgona spadal med območja, ki so morala oddajati velike količine kmetijskih pridelkov za oskrbo industrijskih središč.

4.1 Obračun s sovražniki

Komunisti so po končani vojni, da bi obdržali vodilno vlogo, ki so si jo pridobili v vojnem času, nadaljevali z obračunom proti svojim sovražnikom. Tako so obračunali s kolaboranti, s posameznimi razrednimi sloji in tudi s pripadniki drugih nacionalnih skupin.²⁰ Vsi ti so bili označeni z isto oznako, in sicer za »sovražnike ljudstva«. Vzrok za to oznako ni bilo nujno izdajstvo v smislu kolaboracije, ampak zlasti drugačna miselnost kot v komunistični oblasti. Bili so torej politični nasprotniki oz. sovražniki v revoluciji.²¹ Obračun z njimi je potekal po izvensodni ali sodni poti. Zaradi tega naj bi se samo po vojni iz Slovenije

²⁰ Božo Repe, *Politična represija v socialistični Sloveniji (Jugoslaviji)*, v: *Prispevki za novejšo zgodovino*, INZ, letnik XLIV, št. 1, Ljubljana 2004 (dalje: B. Repe, *Politična represija*), str. 84–86.

²¹ Jera Vodušek Starič, *Politika in politično izrazoslovje ob koncu druge svetovne vojne*, v: *Celjski zbornik*, Celje 1994, str. 273–283.

izselilo okrog 30.000 oseb,²² 13.960 oseb pa naj bi bilo ubitih.²³ Še več ljudi je bilo po vojni obsojenih na različnih procesih na zaporne kazni, na prisilno delo ali na zaplembo premoženja.²⁴ Tudi v okraju Radgona je bil obračun s sovražniki prisoten in tako niso bila nič nenavadnega poročila, ki so sicer potrjevala, da se je vojna res končala, a »... ni pa še dokončno zlomljen naš največji tiran in sovražnik, ki nam tisočletja ni dopustil, da svobodno pogledamo v svet. Fašizem še dviga svoje polomljene kosti, ter skuša s pomočjo domače in tuje reakcije zrušiti to kar so si narodi Jugoslavije priborili v krvavi štiri letni vojni.«²⁵ Že iz teh besed se da razbrati močno sovraštvo do prebivalstva nemške narodnosti in vseh, ki so imeli drugačne poglede od vladajoče oblasti. V okraju Radgona je bilo v tem pogledu najbolj izpostavljeno Apaško polje, ki je bilo v večini poseljeno z nemškim prebivalstvom. V prvih dneh po koncu vojne so tako partizani z Apaškega polja odpeljali večje število Nemcev, ki so delali v nacističnih uradih na Apaškem polju. Za temi kasneje ni bilo več nobenih sledi in so dejansko izginili. Tak primer sta bila lastnik mlina Felix Wisiak iz Konjišča in zdravnik Rudolf Hötzl iz Apač, ki sta bila vodji lokalne sekcije »Steirischer Heimatbund«²⁶ oz. Štajerske domovinske zveze.²⁷ Med prijetim prebivalstvom je bil tudi apaški župan Thomas Simentschitsch. A njegova usoda je znana: mariborsko sodišče ga je julija 1945 obsodilo na smrt z ustrelitvijo in konec novembra je bila sodba tudi izvršena. Številne prijete so v mesecu maju in juniju partizani odpeljali v okrajno sodišče v Radkersburgu, katerega so partizani imeli zasedenega dva meseca. Po prihodu Britancev so zaprte preselili večinoma v Maribor ali Strnišče.²⁸ Podlaga za obračun z Nemci v okraju Radgona je bil tako kot drugod po Jugoslaviji odlok AVNOJ-a z dne 21. novembra 1944 o prehodu sovražnikovega imetja v državno

²² B. Repe, Politična represija, str. 84–86.

²³ Neven Borak ...[et al.], Slovenska novejša zgodovina: Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992, 1, Mladinska knjiga, INZ, Ljubljana 2005 (dalje: Neven Borak ...[et al.], Slovenska novejša zgodovina 1), str. 793.

²⁴ B. Repe, Politična represija, str. 84–86.

²⁵ PAM, OLO Radgona, Poročilo 4. redne skupščine, 26. 1. 1946.

²⁶ Elisabeth Schober, After the Expulsion: Intergenerational Memory and Silence amongst »German« expelled from Apasko polje, Yugoslavia living in Austria, Budapest 2006, <<http://web.ceu.hu/nation/theses/Schober.pdf>> (Pridobljeno 16. 11. 2009, 18.10) (dalje: E. Schober, After the Expulsion).

²⁷ Štajerska domovinska zveza (Steirischer Heimatbund) je bila nemška raznarodovalna organizacija na Štajerskem. Na Koroškem pa je to vlogo imela Koroška ljudska zveza (Kärntner Volksbund). Iz pravnega vidika sta obe organizaciji imeli status društva. Imeli pa sta tudi svoje oborožene formacije (t.i. Wehrmannschaft).

Neven Borak ...[et al.], Slovenska novejša zgodovina 1, str. 588–589.

²⁸ Franz Josef Schober, Apače iz zgodovine mejnega prostora, v: Glasilo, letnik 12, št. 1-2, Gornja Radgona 2006 (dalje: F. J. Schober, Apače iz zgodovine mejnega prostora), str. 62.

lastnino, o državnem upravljanju imetja odsotnih oseb in o zasegi imetja, ki so ga okupatorske oblasti prisilno odtujile. Začel je veljati 6. februarja 1945 z objavo v Uradnem listu Demokratične federativne Jugoslavije.²⁹ Ta odlok je bil dejansko usmerjen proti Nemcem.³⁰ 4. julija 1945 so vojaki JLA veliko prebivalcev Apaškega polja in tudi iz drugih krajev okraja Radgona prijeli in odpeljali v taborišče Strnišče.³¹ Med temi je bila tudi grofica Helena Fünfkirchen iz Gornje Radgone, ki je bila zadnja lastnica dvorca Šahenturm. Ta pa je po njenem prijetju prešel v državno last in se uporabljal kot kasarna za nastanitev graničarjev.³² Grofico Fünfkirchen je prišla OZNA v noči na 5. julij 1945 in jo je najprej peljala v zbirališče Slatina Radenci, od tod pa v Strnišče, o katerem je sama dejala: »Taborišče Strnišče je najbolj žalosten kraj, ki si ga je mogoče zamisliti. Nikjer ni bilo sence; cesta je vodila med barakami, ki so bile postavljene druga ob drugi. V vsaki baraki je bilo 30 do 50, tudi do 60 ljudi, samih žensk ali samih moških.« Ob tem je še dodala: »Nam ženskam ni šlo sploh tako slabo, ubogi možje pa so se pač namučili. Do 50 in 60 krat so se morali vreči na tla in se na povelje spet dvigniti ter ponovno leči, z obrazom obrnjenim k tlom. Če ni šlo dovolj hitro, se je pomagalo z bičem. Pri tem so sodelovali tudi stari in šibki moški, ki so komaj mogli vstajati. To je bila kazen za majhen prekršek in je morala delati pokoro vsa baraka. Bunkerji so bili vedno prepolni (do 5 dni brez hrane in pijače z batinami).« Sama je v tem taborišču prebila 5 tednov, dokler je niso v skupini 20. avgusta 1945 z vlakom v živinskih vagonih odpeljali prek Jesenic v Avstrijo.³³ Čez dva meseca, oktobra 1945, so morali to taborišče po posredovanju mednarodnega Rdečega križa razpustiti in nekateri prebivalci radgonskega okraja

²⁹ Uradni list Demokratične federativne Jugoslavije, št. 2/25, 6. 2. 1945.

³⁰ Zlasti je bil proti Nemcem usmerjen t. i. »drugi AVNOJ-ski odlok«, ki ni bil objavljen v Uradnem listu, njegov naslov je bil »Odluka AVNOJ o oduzimanju gradjanskih prava – Odlok AVNOJ-a o odvzemu državljanskih pravic«. Imel je tri odstavke: »1. Vse v Jugoslaviji živeče osebe nemškega izvora samodejno izgubijo jugoslovansko državljanstvo in vse državljanske pravice. 2. Celotno premoženje in nepremično premoženje oseb nemškega izvora velja za zaplenjeno in samodejno preide v državno last. 3. Osebe nemškega izvora ne smejo zahtevati oziroma izvajati nobenih pravic, niti se ne smejo obračati na sodišča in institucije za svoje osebno ali pravno varstvo.«

Dušan Nećak, O problemu »razseljenih oseb« (D.Ps.) in jugoslovanskih »Volksdeutscherjev« v Avstriji ter o britanski ideji njihove zamenjave s koroškimi Slovenci (1945–1947), v: ZČ, letnik 50, št. 4, Ljubljana 1996, str. 570.

³¹ F. J. Schober, Apače iz zgodovine mejnega prostora, str. 62.

³² Dvorec Šahenturm, TIC Gornja Radgona, <http://www.tic-radgona.si/index.php?option=com_content&task=view&id=62&Itemid=238> (Pridobljeno 16. 11. 2009, 20.10).

³³ Dušan Nećak idr. »Nemci« na Slovenskem 1941–1955, Zbornik, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana 2002 (dalje: D. Nećak, »Nemci« na Slovenskem 1941–1955), str. 189.

so se vrnil na svoje domove. Drugi se tja niso več vrnil, ker so v taborišču ali umrli ali bili poslani čez mejo v Avstrijo, kjer so živeli kot begunci. Prav ti so pogosto organizirali skrivne prevoze s čolni čez reko Muro in iz svojih nekdanjih domov odnašali predmete in obiskovali tam živeče sorodnike. Včasih so tako v Avstrijo prepeljali tudi svoje sorodnike. To prečkanje meje pa je bilo nevarno, saj je bila le-ta strogo varovana.³⁴ Primer podobnega prečkanja, a tokrat iz Avstrije v Jugoslavijo, je bil izveden tudi v nedeljo zvečer, 23. decembra 1945, ko je neznana oseba prepeljala v čolnu čez reko Muro 5 oseb. Voznik čolna je uspel pobegniti. Ostale osebe je na obrežju reke v Lutvercih zalotila straža KNOJ-a,³⁵ ki je prebežnike pozvala, da se predajo. Dva moška sta ob tem skočila v reko Muro. Prvi, ki je bil nemške narodnosti, je bil ustreljen in tok reke ga je odnesel. Drugega moškega, ki je bil slovenske narodnosti, so ustrelili blizu obrežja in ga potegnili iz reke. Drugi dve osebi, obe ženski slovenske narodnosti, sta ob pozivu skušali pobegniti po obrežju, a ju je straža ustrelila.³⁶ Peta oseba, ki je bila z njimi, je bila deklica, ki je straža ni ubila, temveč ujela in zaprla v zapor. Vse osebe so reko prekoračile, ker so imele v Apačah sorodnike, ki so jih za praznike želeli obiskati. A njihov obisk se je končal s pogrebom 25. decembra 1945 na apaškem pokopališču, ki so ga morali plačati njihovi sorodniki.³⁷ A to ni bil edini primer poskusa ilegalnega prečkanja meje. V. S., ki je do leta 1947 živela neposredno ob avstrijski meji, se spomni, da je po koncu vojne ponoči pogosto slišala vzklike: »Ubi, ubi.« Kar je pomenilo, da je graničar klical drugemu graničarju, naj ubije prebežnika. Največkrat so bili ti prebežniki namenjeni iz Jugoslavije v Avstrijo. Kakor hitro je prebežnik prestopil na avstrijsko stran, je bil varen, tudi če je to pomenilo le en korak čez mejo. V. S. se spomni, da je včasih prišlo tudi do pretepa med graničarjem in prebežnikom. Pri tem sta se ta dva dobesedno borila na življenje ali smrt in tisti, ki je v tem boju dobil v roke puško, je ostal živ.³⁸

³⁴ F. J. Schober, *Apače iz zgodovine mejnega prostora*, str. 62.

³⁵ Neven Borak ...[et al.], *Slovenska novejša zgodovina* 1, str. 712.

³⁶ PAM, OLO Radgona, šk. 1, Zapisnik z dne 24. 12. 1945.

³⁷ PAM, OLO Radgona, šk. 1, Zapisnik, 27. 12. 1945.

³⁸ Razgovor V. S., 14. 1. 2010 (zapis in podatke hrani avtorica).

4.2 Vojska

Kljub temu da je bilo vojne konec, je vojska v Jugoslaviji še naprej obdržala pomembno vlogo. Tako je bilo v Sloveniji potrebno oskrbovati velik kontingent vojske, in to prav v obdobju, ko je bilo vsesplošno pomanjkanje največje. Ker vojski zaradi tega pomanjkanja niso bile oz. niso mogle biti ustrezene vse njihove zahteve glede preskrbe, je ta velikokrat ravnala po svoje.³⁹ Iz mariborskega in celjskega okrožja so tako poročali, da je vojska zaplenila veliko mlinov, ki so bili zaradi tega nedostopni civilni upravi, ter da je večkrat zaplenila blago ali ga kupila, potem pa zanj ni plačala, ker je trdila, da je to vojni plen.⁴⁰ V okraju Radgona so bili zlasti problematični domači partizani. Ker so imeli orožje, so se znašali nad domačini, zlasti kmeti. Tem so partizani po navadi odnesli hrano ali različne dragocene predmete in denar. Ivanki Knidel iz Spodnje Ščavnice sta dva partizana 20. maja 1945 med drugim odnesla več zlatnine, okoli 3.000 mark in ustrelila eno svinjo, ki sta jo nato tudi odpeljala s seboj.⁴¹ Tudi J. A. se spomni, kako so kmalu po koncu vojne v njihovo hišo prišli partizani in odnesli vse, kar se je dalo, še odejo iz postelje.⁴² Ker so se novice o tem plenjenju partizanov zelo hitro širile, so se drugi kmetje nanje že pripravili, P. F. je tako npr. svoje kolo zakopal kar med listje, ki so ga imeli spravljene za nastiljanje živine.⁴³ Veliko pritožb je prihajalo tudi zaradi ruskih vojakov, ki so bili nastanjeni pri Svetem Juriju v Slovenskih goricah. Ti so zahtevali od domačinov predvsem denar in oblačila, plenili pa niso le v okraju Radgona, ampak tudi po sosednjih okrajih.⁴⁴

4.3 Racionirana preskrba

Kot je bilo že omenjeno, je po vojni vladalo vsesplošno pomanjkanje, nizka proizvodnja, prometne, organizacijske in druge težave, ki so oblast prisilile, da je

³⁹ Jera Vodušek Starič, *Prevzem oblasti 1944–1946*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1992 (dalje: J. Vodušek Starič, *Prevzem oblasti 1944–1946*), str. 258.

⁴⁰ Bojan Himmelreich, Pike, špekulanti in Trumanova jajca, *Preskrba prebivalstva Slovenije z blagom široke potrošnje v letih 1945–1953*, Zgodovinski arhiv Celje, Celje 2008 (dalje: B. Himmelreich, Pike, špekulanti in Trumanova jajca), str. 11.

⁴¹ PAM, OLO Radgona, šk. 1, Zapisnik, 1. 6. 1945.

⁴² Razgovor J. A., 13. 1. 2010 (zapis in podatke hrani avtorica).

⁴³ Razgovor P. F., 13. 1. 2010 (zapis in podatke hrani avtorica).

⁴⁴ PAM, OLO Radgona, šk. 1, Komandantu ruske vojske v Mariboru, 5. 6. 1945.

maja 1945 vpeljala sistem t. i. racionirane (načrtno omejene) preskrbe z najpomembnejšimi živili in porabniškimi industrijskimi izdelki.⁴⁵ To je pomenilo, da so še naprej ostale podlaga za nakup živilske izkaznice, t. i. karte z odrezki za različna živila.⁴⁶ Sprva so bili do prejema kart upravičeni vsi, jeseni 1945 pa se je to spremenilo. V skladu s politiko pospešene industrializacije so karte začela dobivati predvsem mesta in industrijska središča. Zato podeželje, kamor je spadal tudi okraj Radgona, ni bilo zadostno in redno oskrbovano. Takšno stanje se je spremenilo šele sredi petdesetih let, ko se je začela povečevati domača kmetijska in industrijska proizvodnja ter uvoz predmetov za široko porabo.⁴⁷ Vzroke, da se je država odločila za t. i. racionirano preskrbo, gre iskati v neenakomerno razporejenih zalogah hrane. Zato je bilo potrebno narediti načrt, kako te enakomerno razporediti po celotni državi. Prav tako nova oblast ni hotela dopustiti, da bi lastniki zalog (med te so spadali tudi veliki in srednje veliki kmetje) sedaj močno dvignili cene blaga in bogateli na ta račun. Vse to je vplivalo na to, da se je oblast odločila pridobiti nadzor nad prometom z blagom že pri pridelovalcu. To je storila z zaporo prometa z določenim blagom in z določitvijo, da ga mora pridelovalec obvezno prodati državi. Obvezni odkup so uporabili tudi kot obliko pridobivanja sredstev za industrializacijo. Zato ob koncu vojne pri novi oblasti ni bilo nobene dileme glede vprašanja načina prihodnje preskrbe prebivalstva, vojske in industrije s kmetijskimi pridelki. Ob tem tudi ni bilo možnosti za slovensko samostojno pot, kaj šele za lokalno, saj se je o vsem odločalo centralno, v Beogradu. Center pa se je odločil, da bodo problem preskrbe reševali po poti državnoplanskega, upravnega urejanja poti pridelkov do porabnika. Vzroki za takšno izbiro so bili tako gospodarski kot ideološki. Nekateri celo menijo, da so razlogi v posnemanju Rusov, spet drugi, da so takrat skoraj z vsemi presežki pridelkov razpolagali individualni kmetijski pridelovalci, ki bi se lahko sedaj s prodajo svojih pridelkov še bolj okrepili.⁴⁸ Zato o oddaji govorimo, da je imela poleg gospodarske tudi politično funkcijo. Bila je namreč sredstvo, s katerim je nova oblast na vasi želela izvesti diferenciacijo in tam utrditi tudi socializem. Z obvezno oddajo so tako želeli oslabiti »kulake«, v katerih so videli predvsem razrednega sovražnika. Zato so bile obremenitve sorazmerno večje za

⁴⁵ Jože Prinčič, Slovensko gospodarstvo v drugi Jugoslaviji, Modrijan, Ljubljana 1997, str. 18.

⁴⁶ B. Himmelreich, Pike, špekulanti in Trumanova jajca, str. 10, 11.

⁴⁷ Jože Prinčič, Slovensko gospodarstvo v drugi Jugoslaviji, Modrijan, Ljubljana 1997, str. 19.

⁴⁸ B. Himmelreich, Pike, špekulanti in Trumanova jajca, str. 55, 56.

velike kmete, saj so jih s tem želeli gospodarsko oslabiti. Tu je tudi razlika med oddajo v Sloveniji po drugi svetovni vojni s tisto po prvi svetovni vojni. Izključni namen slednje je bil zajem pridelkov zaradi enakomerne porazdelitve obstoječih zalog med prebivalstvo.⁴⁹

Odkup je bil organiziran tako, da ga je vodila republiška Osrednja odkupna komisija, za tehnične posle pa je skrbel »Nabavljalni zavod Slovenije« (dalje: NAVOD). Neposredno pri kmetih so pridelek pobirale krajevne odkupne komisije. Odkupovalci so na kmetijah izvajali tudi preiskave in celo fizično trpinčili kmete, ki niso oddali predpisane količine ali so skrivali presežke.⁵⁰ O nasilju pričajo tudi poročila, da so odkupovalci nosili orožje.⁵¹ A na kmetiji, kjer je bivala oseba A. M., se nasilja niso posluževali, čeprav so bile preiskave zelo pogoste. Imeli so tudi srečo, saj so le enkrat odkrili skrite pridelke, in sicer so našli krompir, ki je bil skrit pod repo. Krompir so nato odkupovalci odpeljali, a niso dodelili kazni.⁵² Še več sreče so imeli na kmetiji osebe K. T., saj odkupovalci niso nikoli odkrili njihovih skritih pridelkov, čeprav so skrivali vse kmetijske pridelke in izdelke, ki so jih morali oddati (vino, žito, meso itd.).⁵³ A tudi drugi kmetje v vasi so skrivali pridelke, ne ozirajoč se na pozive oblasti, da je »sveta dolžnost« odkupovalcev »in nas samih ... da razkrinkujemo te proti ljudske elemente.«⁵⁴ V vasi, v kateri je bivala oseba K. T., so si celo pomagali pri skrivanju pridelkov. Vedno, ko so prišli odkupovalci v vas, je nekdo s tistega konca vasi, kjer se je preiskovanje začelo, tekkel po celi vasi in sporočil drugim kmetom, da so lahko pravočasno skrili pridelke, ki še niso bili skriti. K. T. se spomni, da so ravno zaradi tega enkrat uspeli skriti »kiblo«, polno mesa in zaseke. Ko so slišali, da so v vasi odkupovalci, so namreč pri zadnjih hišnih vratih odnesli »kiblo« iz hiše in jo skrili v sosedovo pšenico.⁵⁵ A v vseh vaseh si niso tako pomagali. Oseba Z. J. se spomni, da je v njihovi vasi velikokrat sosed izdal soseda, zlasti kakšen zavzet komunist je rad izdal svojega soseda. A večinoma brez uspeha. Pri Z. J. so skrivali hrano in pridelke celo pred svojimi otroki, da v

⁴⁹ B. Himmelreich, Pike, špekulanti in Trumanova jajca, str. 111.

⁵⁰ Neven Borak ...[et al.], Slovenska novejša zgodovina 2, str. 897.

⁵¹ B. Himmelreich, Pike, špekulanti in Trumanova jajca, str. 330.

⁵² Razgovor A. M., 2. 9. 2009 (zapis in podatke hrani avtorica).

⁵³ Razgovor K. T., 2. 9. 2009 (zapis in podatke hrani avtorica).

⁵⁴ PAM, OLO Radgona, šk. 112, Poročilo 4. redne skupščine, 26. 1. 1946.

⁵⁵ Razgovor K. T., 2. 9. 2009 (zapis in podatke hrani avtorica).

svoji otroški iskrenosti ne bi česa izdali.⁵⁶ Prav tako je bilo pri M. F., in kadar so hoteli jesti svinjske tace, so že cel teden prej govorili, da jih bo potrebno kupiti, čeprav so bile v resnici skrite doma.⁵⁷

Izdelkov in pridelkov pa kmetje niso skrivali, ker bi s tem hoteli poskrbeti za svoj dobiček ali kot je oblast v radgonskem okraju trdila, da so hoteli s tem namerno škoditi novi oblasti, ker bi potem za pomanjkanje blaga ljudstvo krivilo novo oblast in nad njo izražalo nezadovoljstvo.⁵⁸ Nasprotno, kmetje so izdelke največkrat skrivali res zato, da so lahko nahranili sebe in svojo družino ter ponekod tudi delavce, ki so pomagali pri obdelovanju zemlje. Tudi pri K. T. so imeli delavce, ki so pomagali obdelovati zemljo. Ampak so se z njimi zelo dobro razumeli, ti so jim celo pomagali pri skrivanju pridelkov. Sami so imeli namreč tako malo zemlje, da niso imeli obveznosti do obvezne oddaje, in zato odkupovalci niso preiskovali njihove hiše in gospodarskega poslopja. Tako so ponoči na njihovo domačijo prenesli tudi po več polnih vreč z raznoraznimi kmetijskimi pridelki, kjer so bili vedno na varnem.⁵⁹ Družini osebe A. M. je prav tako večkrat pomagal kakšen manjši kmet iz sosednje vasi, ki ni imel obveznosti oddaje. Ti so, npr. ko so nameravali prodati kravo ali prašiča, to storili pod imenom družine A. M., ki je na ta način uspela izpolniti obvezno oddajo.⁶⁰ Tudi pri osebi M. F. so večkrat kupili kakšno sosedovo kravo, da so lahko krili obvezno oddajo.⁶¹ Mogoče bi kdo pomislil, da so ti večji kmetje manjše kmete prisilili v to, ampak ni bilo tako. Tudi manjšemu kmetu se je splačalo pomagati večjemu kmetu, ker so od njega dobili v zameno vedno večje plačilo, kot če bi živino ali pridelek prodali odkupni komisiji. Na tem mestu naj omenim tudi, da so odkupovalci preiskali celotne kmetije. A kmetje so bili zelo prebrisani in so skrivali pridelke včasih na neverjetne načine. Pri osebi Z. J. so zrnje skrivali v »parmi«,⁶² kjer je bilo zrnje skrito med slamo.⁶³ Ponekod pa so uporabljali za skrivanje žitne snope. Pri M. F. so v njih skrivali »kible«. ⁶⁴ Tudi pri osebi P. F. so

⁵⁶ Razgovor Z. J., 13. 1. 2010 (zapis in podatke hrani avtorica).

⁵⁷ Razgovor M. F., 13. 1. 2010 (zapis in podatke hrani avtorica).

⁵⁸ PAM, OLO Radgona, šk. 112, Poročilo 4. redne skupščine, 26. 1. 1946.

⁵⁹ Razgovor K. T., 2. 9. 2009 (zapis in podatke hrani avtorica).

⁶⁰ Razgovor A. M., 2. 9. 2009 (zapis in podatke hrani avtorica).

⁶¹ Razgovor M. F., 13. 1. 2010 (zapis in podatke hrani avtorica).

⁶² Parma je del gospodarskega poslopja, v katerem so imeli kmetje shranjeno slamo za nastiljanje.

Razgovor K. T., 2. 9. 2009 (zapis in podatke hrani avtorica).

⁶³ Razgovor Z. J., 13. 1. 2010 (zapis in podatke hrani avtorica).

⁶⁴ Razgovor M. F., 13. 1. 2010 (zapis in podatke hrani avtorica).

skrivali »kiblo« oz. tunko, ampak v vinski kleti, kjer so imeli večjo luknjo, v katero so lahko skrili več »kibel«.⁶⁵ A domisliti se dobrega skrivališča ni bilo lahko, saj so odkupovalci preiskali res vse. Pri K. T. so npr. vedno preiskali tudi cel hlev, niti senika nad hlevom niso izpustili. S tem je povezan tudi zanimiv pripetljaj, ki se je zgodil pri eni od teh preiskav. Njihov senik je imel namreč odprtino, skozi katero so lahko seno metali direktno v hlev. Ta odprtina je imela tudi nekakšen lesen pokrov, ki je bil tedaj že zelo dotrajan. Tega je sestra K. T. takrat prekrila s senom, in ko je odkupovalec stopil nanj, je padel v hlev. K. T. in njena sestra sta se ob tem močno nasmejali, odkupovalec pa je jezen odšel in naslednjič na senik ni več stopil. Prav tako ni mogel dokazati, da je bila odprtina namerno prekrita in zato družina K. T. ni dobila nobene kazni. Zaradi vseh pregledovanj je K. T. označila te odkupovalce z izrazom »šumičarji«. Sprva so ta izraz uporabljali samo za partizane, ker so prišli iz gozda oz. po domače iz »šume«.⁶⁶ A sočasno se je po vaseh radgonskega okraja uporabljal izraz »šumičar« tudi za komarje, za katere vemo, da so zelo nadležni in pijejo človeku kri. Očitno so ti odkupovalci za kmete predstavljali enako nadlogo, kot so komarji za človeka.

Sam sistem racioniranja je bil urejen z zveznimi predpisi in ni bil domena okrajne ali republiške oblasti. Izjemi sta bili le mleko in jajca, zanju je bil promet omejen le v Sloveniji, drugod po Jugoslaviji je zanju veljala prosta trgovina. Prva uredba po zaključku vojne, ki je pridelovalcem določila obvezo prodajanja blaga državi, je bila uredba o preskrbi prebivalstva z mlekom.⁶⁷ Ta je bila objavljena v Uradnem listu 7. julija 1945 in je poleg predpisanih količin določala tudi, kakšne so kazni za kršitve te odredbe. Če ni šlo za hujšo kršitev, je odredba predvidevala kaznovanje z denarno kaznijo do 10.000 din, z zaplembo premoženja do enakega zneska ali z zaporom do treh mesecev ali s kaznijo prisilnega dela do treh mesecev. Izreči se je smela tudi kazen izgube državljanskih pravic za dobo do največ dveh let.⁶⁸ Po tej odredbi so lastniki krav morali oddati od 1. julija 1945 do 1. marca 1946 od ene krave 147 litrov mleka, od dveh 536, od treh 938 in od

⁶⁵ Razgovor P. F., 13. 1. 2010 (zapis in podatke hrani avtorica).

⁶⁶ Razgovor K. T., 2. 9. 2009 (zapis in podatke hrani avtorica).

⁶⁷ B. Himmelreich, Pike, špekulanti in Trumanova jajca, str. 56.

⁶⁸ UL SNOS in NVS, št. 15/134, 7. julij 1945.

vsake naslednje krave še po 536 litrov mleka.⁶⁹ Čez dober mesec je sledila še uredba, ki je urejala promet s klavno živino in je dajala izključno pravico odkupovanja le-te NAVOD-u. Okrajni narodnoosvobodilni odbori pa so morali organizirati sejme, na katerih je živino odkupovala posebna komisija, sestavljena iz veterinarja, kmetijskega referenta, člana odseka za trgovino in preskrbo okrajnega NOO, nakupovalca NAVOD-a in zastopnika kmetov, ki ga je imenoval okrajni NOO iz kraja, v katerem je sejem. Prodajalec, ki je prodal živino, je prejel tudi nakaznice za nakup racioniranega blaga za gospodinjstvo in gospodarstvo do višine 30 % izkupička za prodano živino (iz tega so bila izvzeta oblačila, obutev in živila).⁷⁰ A še pred to uredbo so kmetijski odseki okrajnih odborov OF izdajali uredbe o ureditvi prometa z živino. Vsak nakup ali prodajo živine je bilo potrebno prijaviti KO, ki je izdal prodajno dovoljenje.⁷¹ Čeprav so se te odredbe držali le redki, so obstajale tudi izjeme. Med temi je bil posestnik Janez Elbl iz Lokavec. A žal najdeno gradivo kaže, da je bil ta posestnik zaradi svoje pravičnosti le oškodovan. V mesecu juniju je namreč moral nujno zaklati bolnega vola, o čemer je obvestil tudi narodno milico v Negovi. Ta mu je zakol dovolila, a meso je moral pripeljati njim, da se bi ta lahko odločila, kaj se bo storilo z mesom. Janez Elbl jim je tako pripeljal okoli 241 kg volovskega mesa. Narodna milica v Negovi je tega delno porabila sama, nekaj razdelila, a v glavnem pa prodala in si pridržala dobiček.⁷² Mogoče so tudi takšni negativni prijetljaji vplivali na to, da živinorejci še bolj niso zaupali oblastem in skušali čim bolj na lastno pest prodajati meso, saj so si s tem zagotovili ne le boljši, ampak tudi zagotovljen dobiček. Tudi ko je začela veljati uredba o prometu s klavno živino, se kmetje te v glavnem niso držali, zlasti velikokrat so zlorabili pravico do zasilnega zakola.⁷³ Nič manj pogosto se je kot opravičilo navajala tudi nevednost. Tako je npr. Alojz Kocbek iz Dražen Vrha septembra 1945 kot opravičilo za kršitev dejal, da ni bil seznanjen s tem, da sta lastni zakol in nato individualna prodaja tega mesa prepovedana. Poleg tega je ta kot opravičilo navedel, da je bila krava stara že 27 let in slepa ter tako neprimerna za kakršen koli transport. Hkrati je v svoj zagovor dejal, da je to moral storiti, da je lahko nahranil najete delavce, in ker tudi sam ni imel veliko mesa, ker

⁶⁹ B. Himmelreich, Pike, špekulanti in Trumanova jajca, str. 56.

⁷⁰ UL SNOS in NVS, št. 25/189, 11. 8. 1945.

⁷¹ B. Himmelreich, Pike, špekulanti in Trumanova jajca, str. 58.

⁷² PAM, OLO Radgona, šk. 1, Zapisnik, 16. 7. 1945.

⁷³ B. Himmelreich, Pike, špekulanti in Trumanova jajca, str. 58.

mu je le-tega odnesla bolgarska vojska.⁷⁴ A Alojz Kocbek je bil eden redkih srečnežev, ki je bil oproščen vseh obtožb kršenja zakona o pobijanju nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže. Vzrok za oprostitev pa ni bila nevednost, ampak ker je KO Dražen Vrh potrdil, da je bila njegova krava res stara 27 let in bolna.⁷⁵

Za uredbi o prometu z mlekom in živino je potrebno povedati tudi, da sta to bili edini uredbi, ki ju je izdalo slovensko ministrstvo še brez sklicevanja na zvezne uredbe. Kasneje takih uredb več ni bilo. Že Uredba o popisu, odkupu in odkupnih cenah krušnega žita za gospodarsko leto 1945/46 ter Uredba o prometu s krompirjem in fižolom v gospodarskem letu 1945/46 iz septembra 1945 sta bili izdani na podlagi zvezne uredbe iz avgusta 1945.⁷⁶ Prva omenjena uredba je v svojem prvem členu zahtevala, da naj bi krajevni NOO do 30. septembra 1945 pri posameznih pridelovalcih in tistih, ki so si pridobili žito na podlagi svoje pridobitne dejavnosti (mlatilničarji, mlinarji itd.), ugotovili količine pridelka krušnega žita (pšenice, rži, ječmena, koruze, ajde, prosa in ovsa). Na podlagi teh podatkov so morali krajevni NOO določiti količino žita, ki jo je moral posamezni pridelovalec oddati NAVOD-u, ki je bil edini pooblaščen za odkup žita. Žito so morali oddati vsi pridelovalci, katerih pridelek je presegal količino, ki je bila potrebna za prehrano pridelovalčeve družine in delavcev, za krmo živine, ter količino, ki jo je pridelovalec potreboval za prihodnjo setev.⁷⁷ Če se zdi poslovanje z žitom po tej uredbi zapleteno, naj povem, da je bilo v primerjavi z uredbo, ki je urejala promet s krompirjem, še zelo razumljivo. Septembrska uredba o prometu s krompirjem in fižolom je namreč zaradi neizvajanja že čez dober mesec dobila naslednico. Ta je določala, da je izključno pravico nakupovanja krompirja od pridelovalcev imel le NAVOD. Neposredna prodaja potrošnikom pri pridelovalcih je bila prepovedana. Navodila k tej novi uredbi o prometu s krompirjem in fižolom za leto 1945/46 so določila tudi, da predviden popis krompirja ne zajema le količin, ki jih je kmet imel v zalogi, ampak vse, kar je dejansko pridelal. Pomeni, da je bil vključen tudi krompir, ki ga je že prodal. Pri tem je kmet moral točno navesti ne le količino, ki jo je prodal, ampak tudi

⁷⁴ PAM, OLO Radgona, šk. 1, Zapisnik o zaslišanju osumljenca, 27. 9. 1945.

⁷⁵ PAM, Okrajno sodišče Gornja Radgona, šk. 7, Sodba v imenu naroda, 21. 11. 1945.

⁷⁶ B. Himmelreich, Pike, špekulanti in Trumanova jajca, str. 59.

⁷⁷ UL SNOS in NVS, št. 38/276, 26. 9. 1945.

kupca, ki je njegov krompir kupil. Imena kupcev so nato morali sporočiti svojemu KNOO, ta pa je moral ta imena povedati tistemu KNOO, v katerem je kupec imel stalno bivališče.⁷⁸ Da bi se sedaj povečale količine oddanega krompirja, je uredba v 4. členu določala, da so morali vsi kontrolni organi in organi narodne milice nadzirati prevoz krompirja ter zapleniti in oddati v najbližjo zbiralnico NAVOD-a vse blago, ki ni bilo nabavljeno za NAVOD.⁷⁹ A kljub temu se oddaja ni bistveno povečala, saj se zaradi poletne suše niti ni mogla, ker je bil zaradi te pridelek krompirja glede na prejšnja leta manjši za 40 %.⁸⁰ Poleg tega so se tudi sedaj našli posamezniki, ki niso upoštevali predpisov. Med temi je bil Marko Lah iz Maribora. V začetku oktobra 1945 so ga ustavili miličniki in pri kontroli ugotovili, da je prevažal na bratovem tovornem avtomobilu okrog 1.250 kg krompirja. Sam je dejal, da ga je dobil na državnem posestvu v Črncih v zameno za prodane konje.⁸¹ A državni upravitelj posestva je njegovo izpoved potrdil le delno. Potrdil je kupčijo s konji, a ne tega, da bi v zameno dobil krompir. Na državnem posestvu mu tega niso hoteli dati, ker naj ne bi imel vseh potrebnih dovoljenj.⁸² Iz tega so sklepali, da je moral krompir nakupiti pri okoliških kmetih. Podatkov, kako se je primer zaključil, nisem našla, so le zapisi, da so ga prijavili Okrožnemu sodišču v Mariboru zaradi prepovedanega prometa s krompirjem in lažnega pričanja.⁸³ Se pa zdi povsem mogoče, da je dobil krompir pri okoliških kmetih, saj je bil tudi zanje ta posel ugodnejši kot poslovanje z NAVOD-om.

Primer objavljanja novih uredb, ki so bile strožje od prvih, je bil tudi pri prometu in klanju prašičev. Prva uredba iz julija 1945 je npr. dovoljevala omejeno prodajo in nakup mršavih prašičev (to so prašiči, ki so imeli pod 90 kg) ter popolnoma prepovedala klanje mladih prašičev (pod 60 kg) in pitanih prašičev. Prav tako je bil dovoljen t. i. prisilni zakol, ki se je zelo izkoriščal. Če je nekdo npr. imel poroko, so zaklali prašiča in dejali, da je bil prisilni zakol.⁸⁴ Isto je storil tudi Franc Žilavec iz Vratje vasi, ki je za svojo poroko zaklal 40 kg težko svinjo.⁸⁵ Oktobra 1945 je spremenjena in dopolnjena zvezna uredba o pitanju, prometu in

⁷⁸ B. Himmelreich, Pike, špekulanti in Trumanova jajca, str. 61.

⁷⁹ UL SNOS in NVS, št. 48/344, 31. 10. 1945.

⁸⁰ B. Himmelreich, Pike, špekulanti in Trumanova jajca, str. 61.

⁸¹ PAM, OLO Radgona, šk. 1, Dokument št. 565/45, 13. 10. 1945.

⁸² PAM, OLO Radgona, šk. 1, Zapisnik, 12. 10. 1945.

⁸³ PAM, OLO Radgona, šk. 1, Dokument št. 565/45, 13. 10. 1945.

⁸⁴ B. Himmelreich, Pike, špekulanti in Trumanova jajca, str. 61.

⁸⁵ PAM, OLO Radgona, šk. 1, Prijava za zakol prašiča na črno, 15. 12. 1945.

cenah prašičev stvari precej zaostрила. Prepovedala je tudi klanje mršavih prašičev, gospodinjstva, ki jim je bilo dovoljeno klati prašiče za lastno potrebo, pa so bila izključena iz racionirane preskrbe z mesom in maščobami do 31. oktobra 1946.⁸⁶ Če so bili kmetje o tej spremembi dobro obveščeni, je težko reči. Franc Potočnik iz Žibercev, ki je konec oktobra 1945 zaklal eno svinjo, ki naj bi tehtala 70 kg, se je opravičeval, da ni vedel, da tega ne bi smel storiti, kajti po starih predpisih prijava ne bi bila potrebna. Prav tako je dejal, da svinja ni bila primerna za nadaljnjo rejo, ker si je nekaj dni pred zakolom pri prevozu iz Marije Snežne v Žiberce na vozu zlomila križ.⁸⁷

Kljub zaostrovanju uredb, ki jih kmet pogosto ni bil sposoben izpolniti, so se delavci v mestih še naprej pritoževali, da je oblast do kmeta premila in da so oni zaradi tega lačni. A ne le kmetje tudi KLO-ji niso izvrševali odločb, bodisi ker so imeli zaradi njih preveč dela⁸⁸ bodisi ker se niso hoteli zameriti lokalnemu prebivalstvu. Pogosto so poslanci KLO-jev gledali tudi preveč na potrebe posameznega kraja ali celo na posamezne osebe. Tako so iz okraja Radgona poročali, da številni KLO-ji ne upoštevajo navodil višjih organov in posebej kritizirali KLO pri Svetem Juriju ob Ščavnici, ki naj bi dajal živilske nakaznice tamkajšnjemu župniku in kaplanu.⁸⁹ V okraju Radgona so bili pogosto tudi mesarji tisti, ki se niso držali predpisanih uredb. Ti, čeprav so imeli dovoljenje za klanje, niso prijavili tega »mesoglednikom«, ki so morali stehtati, koliko je živina tehtala pred zakolom in koliko je tehtalo meso, ki je bilo za uporabo. Pri teh primerih se je zlasti zgodilo, da so poklicali »mesoglednika« šele, ko je bila živina že razkosana, ali so dejali, da so stehtali živo živino sami. Ponekod »mesoglednika« ni bilo doma in so klali brez njega. To naj bi se zgodilo tudi Ivani Kern iz Apač, ki jo je kontrola zalotila, da je zaklala kravo in bika brez »mesoglednika« ter polovico mesa do tedaj tudi že prodala. Poleg tega naj ne bi imela dokumentov, od koga je kupila ti dve živali. Kontrola je zato klavnico zapečatila in prepovedala Ivanki Kern vstop vanjo.⁹⁰ Sama je v svoj zagovor dejala, da je »mesoglednika« klicala, a ker ga ni bilo doma, ta ni mogel priti, sama

⁸⁶ B. Himmelreich, Pike, špekulanti in Trumanova jajca, str. 62–64 .

⁸⁷ PAM, OLO Radgona, šk. 1, Prijava, 12. 12. 1945.

⁸⁸ B. Himmelreich, Pike, špekulanti in Trumanova jajca, str. 66.

⁸⁹ PAM, OLO Radgona, šk. 112, Poročilo 4. redne skupščine, 26. 1. 1946.

⁹⁰ PAM, OLO Radgona, šk. 1, Prjava, 17. 11. 1945.

pa je zaradi gneče v svoji gostilni meso nujno potrebovala in zato opravila zakol brez njega.⁹¹ Zanimiv je tudi podatek radgonskega okrajnega Odseka za notranje zadeve, ki je poročal, da je bilo v času od 25. novembra do 25. decembra 1945 prijavljenih 14 oseb zaradi špekulacije in črne borze, pri katerih se je zaplenilo 128 kg mesa, 10 kg slanine in 10 kg surovega masla, 108 komadov jajc, 168 kg masti ter 35 kg perutnine v skupni vrednosti 16.291 din.⁹²

4.4 Zaplembe, agrarna reforma in volitve v ustavodajno skupščino leta 1945

Po vojni se začno v Jugoslaviji in tudi v okraju Radgona zaplembe premoženja. Pravno osnovo za zaplembo nemškega premoženja v Jugoslaviji je predstavljal že omenjeni avnojski odlok z 21. novembra 1944. Največ zaplemb so izrekle t. i. zaplembene komisije, ki so bile po členu 30. zakona o zaplembi imovine in opravljanju zaplembe z dne 9. junija 1945 pristojne za zaplembo nemškega premoženja. Te zaplembene komisije so se nato kot upravni organi ustanovile pri vseh okrajnih in okrožnih NOO. Vse zaplembene komisije so bile tričlanske in sestavljali so jih predstavnik pristojne uprave narodne imovine, predstavnik pristojne uprave za notranje zadeve ter pravni referent.⁹³ V OLO Radgona so komisijo sestavljali Franjo Stanovšek (član odseka za upravo narodne imovine), ki je bil predsednik komisije, ter člana komisije Franc Farkaš (sodnik v Gornji Radgoni) in Boris Dernovšek (referent za notranje zadeve).⁹⁴ Ta okrajna zaplembena komisija je konec avgusta 1945 ugotovila, da je bilo v njihovem okraju tedaj 1.388 zemljiških posestnikov nemške narodnosti in istega meseca na osnovi avnojskega odloka zaplenila 453 posestev v lasti Nemcev. Skupaj z zaplembami iz kasnejših let je okraj Radgona tisti, v katerem je bilo zaplenjenih največ posesti, katerih lastniki so bili pred vojno jugoslovanski državljani nemške narodnosti. Lastniki teh pa niso bili le Nemci s predvojnim jugoslovanskim

⁹¹ PAM, OLO Radgona, šk. 112, Ovadba, 1. 12. 1945.

⁹² PAM, OLO Radgona, šk. 112, Situacijsko poročilo, 28. 12. 1945.

⁹³ Milan Mikola, Zaplembe premoženja v Sloveniji v letih 1945–1946, v: Prispevki za novejšo zgodovino, INZ, letnik XXXII, št. 1–2, Ljubljana 1992, str. 155–156.

⁹⁴ UL SNOS in NVS, št. 38/280, 26. 9. 1945.

državljanstvom, ampak tudi avstrijski oz. nemški državljani iz Radgone, Cmureka, Lipnice in Gradca.⁹⁵

Za Slovenijo je še potrebno dodati, da so se tukaj izvajale tudi zelo obsežne zaplembe zemljiških posesti. Večina veleposestev v Sloveniji namreč ni bila razlaščena na osnovi Zakona o agrarni reformi in kolonizaciji, ampak z zaplembami prav na osnovi že omenjenega avnojskega odloka z 21. novembra 1944.⁹⁶ V Sloveniji in tudi v okraju Radgona so imele zaplembe veleposestev močan narodnostno osvobodilni namen; velik delež veleposestnikov je bil, kot je bilo že omenjeno, tujega neslovenskega rodu. V okraju Radgona so med takšne veleposestnike spadali tudi Trautmannsdorfi, ki so bili lastniki negovske gosposčine.⁹⁷ Slovenska republiška oblast je zato že z zaplembami v veliki meri uresničila načelo »patriotične nacionalizacije« in hkrati ustvarila zemljiški sklad, ki je bil potreben za agrarno reformo in kolonizacijo. Večina zemlje v zemljiškem skladu je tako pripadalo lastnikom, ki so bili razlaščeni brez izplačevanja odškodnine, veleposestnikom, bankam, podjetjem in cerkvi. Zaplembe in agrarno reformo je zato potrebno obravnavati skupaj. Prva je namreč v veliki meri omogočila izvajanje druge.⁹⁸ Sam Zakon o agrarni reformi in kolonizaciji je bil sprejet 23. avgusta 1945 v Začasni ljudski skupščini DFJ.⁹⁹ Po tem sprejetju so se začele organizacijske priprave na izvajanje agrarne reforme¹⁰⁰ tudi v Sloveniji. A poleg praktičnih priprav za izvajanje le-te so potekale tudi politične priprave nanjo.¹⁰¹ Za novo oblast je agrarna reforma predstavljala predvsem politično orodje, s katerim je želela potešiti kmečke želje po zemlji in si pridobiti kmeta za svojo politiko.¹⁰² Ob tem so močno poudarjali geslo »Boj za staro pravdo«, ki je prišlo najbolj do izraza v agitacijah za volitve v ustavodajno skupščino, ki so bile

⁹⁵ Z. Čepič, Agrarna reforma in kolonizacija, str. 91, 127, 187.

⁹⁶ Milan Mikola, Zaplembe premoženja v Sloveniji v letih 1945–1946, v: Prispevki za novejšo zgodovino, INZ, letnik XXXII, št. 1–2, Ljubljana 1992, str. 171.

⁹⁷ PAM, OLO Radgona, šk. 9, Vaš nalog št. 4664/1 agr. ref., 17. 6. 1946.

⁹⁸ Zdenko Čepič, Agrarna reforma po drugi svetovni vojni – značaj, učinki, posledice, v: Prispevki za novejšo zgodovino, INZ, letnik XXXII, št. 1–2, Ljubljana 1992, str. 173–177.

⁹⁹ Uradni list Demokratske federativne Jugoslavije, št. 64/605, 28. 8. 1945.

¹⁰⁰ Agrarno reformo sta predstavljala dva med seboj odvisna oz. dopolnjujoča postopka; razlaščevanje kot način ustvarjanja zemljiškega sklada na eni in razdeljevanje le-tega agrarnim interesentom, kolonistom in kmečkim delovnim zadrugam na drugi strani.

Z. Čepič, Agrarna reforma in kolonizacija, str. 111.

¹⁰¹ Z. Čepič, Agrarna reforma in kolonizacija, str. 79.

¹⁰² Zdenko Čepič, Agrarna reforma po drugi svetovni vojni – značaj, učinki, posledice, v: Prispevki za novejšo zgodovino, INZ, letnik XXXII, št. 1–2, Ljubljana 1992, str. 173–177.

11. novembra 1945.¹⁰³ Tudi Kmečki glas je nekaj dni pred volitvami že na prvi strani v naslovu zapisal »11. novembra odločamo za Staro pravdo« in v samem članku nadaljeval, da so te volitve tako pomembne, ker bodo s svojimi glasovi »odločali o usodi vsega kmečkega ljudstva, o usodi svoje zemlje, svojih družin in svojega potomstva.«¹⁰⁴ Prav tako so tri dni pred volitvami v Slovenskem poročevalcu objavili osnutek slovenskega zakona o agrarni reformi.¹⁰⁵ A v okraju Radgona ta metoda ni delovala. Udeležba na volitvah je bila zgolj 79 %, rezultati pa so bili še veliko bolj porazni, saj je bila podpora Ljudski fronti glede na ostale okraje Jugoslavije v tem okraju najslabša. Skrinjico brez liste je volilo 57,70 % volivcev za zbor narodov in kar 57,90 % skrinjico brez liste za zvezni zbor.¹⁰⁶ Za ta neuspeh na volitvah so krivili vpliv Nemcev z Apaškega polja, ki naj bi imeli velik vpliv na krajevne odbornike. Tako naj bi npr. imel po pisanju Kmečkega glasa Štefan Jauk, predsednik krajevnega odbora Trate, na dan volitev organiziranih 40 volivcev za skrinjico brez liste.¹⁰⁷

V Sloveniji je bil sam Zakon o agrarni reformi in kolonizaciji v Sloveniji sprejet šele po volitvah 17. decembra 1945 na 4. seji Predsedstva SNOS.¹⁰⁸ Od zveznega se je ta le malo razlikoval; v nekaterih členih je bil le bolj določen. Hkrati s tem zakonom je Predsedstvo SNOS sprejelo še zakon o razlastitvi posestev, ki jih obdelujejo koloni in viničarji.¹⁰⁹ Že pred sprejetjem teh dveh zakonov je Narodna vlada Slovenije v začetku novembra 1945 izdala Uredbo o začasni ureditvi prejemkov viničarjev.¹¹⁰ S to uredbo so opredelili, kdo se šteje za viničarja in kakšne so njegove pravice. Veljala je vse do leta 1953, ko so sprejeli zakon, ki je viničarske odnose povsem odpravil.¹¹¹ Agrarna reforma tako v resnici viničarskega vprašanja ni rešila, ampak le omilila ter zmanjšala število viničarjev.¹¹² Vodstvo OLO Radgona je imelo o prej naštetih ukrepih pozitivno mnenje. Prav tako kot večina komunistične oblasti v celi Jugoslaviji je tudi

¹⁰³ Z. Čepič, Agrarna reforma in kolonizacija, str. 79.

¹⁰⁴ 11. novembra odločamo za Staro pravdo, Kmečki glas, leto 3, št. 9, 7. 11. 1945, str. 1.

¹⁰⁵ Z. Čepič, Agrarna reforma in kolonizacija, str. 79.

¹⁰⁶ J. Vodušek Starič, Prevzem oblasti 1944–1946, str. 365.

¹⁰⁷ Janez Vitkovič, Kolonizacija Apačke doline, Kmečki glas, leto 4, št. 7, 14. 2. 1946, str. 10.

¹⁰⁸ UL SNOS in NVS, št. 62/396, 19. 12. 1945.

¹⁰⁹ Z. Čepič, Agrarna reforma in kolonizacija, str. 81.

¹¹⁰ UL SNOS in NVS, št. 50/364, 7. 11. 1945.

¹¹¹ To je bil t. i. Zakon o odpravi viničarskih in podobnih razmerij. UL LRS, št. 22/77, 8. 7. 1953.

¹¹² Z. Čepič, Agrarna reforma in kolonizacija, str. 91–92.

komunistična oblast v Radgoni imela o vsem komunističnem delu zelo dobro mnenje, o vsem, kar je bilo v stari Jugoslaviji, pa slabo. Zato ne preseneča izjava predsednika radgonskega okrajnega INO, da bo nova oblast uspela izvesti agrarno reformo v nekaj mesecih, *»ki je bivša Jugoslavija ni mogla izvesti celih 23 let, zato ker je slonela na proti ljudski in proti demokratičnih načelih«*.¹¹³

Samo izvajanje agrarne reforme v Sloveniji se začne šele v začetku leta 1946. Ampak kljub temu so že decembra 1945 iz radgonskega Odseka za notranje zadeve poročali, da se je politična situacija do decembra v okraju izboljšala, zlasti med socialno šibkejšimi sloji. Vzrok za to so videli prav v agrarni reformi, zaradi katere naj bi viničarji, poljedelski delavci in kočarji v novi oblasti videli podporo. Koliko je bilo v tem resnice, je težko vedeti, je pa dejstvo, da je bil Zakon o agrarni reformi in kolonizaciji za OLO Radgona res pomemben, saj so v okraju Radgona, ki je, kot je bilo že omenjeno, decembra 1945 imel okrog 29.000 prebivalcev, večinoma živeli manjši ali večji kmetje, vinogradniki in viničarji ter so se od te dejavnosti tudi preživljali.¹¹⁴

¹¹³ PAM, OLO Radgona, šk. 112, Poročilo 4. redne skupščine, 26. 1. 1946.

¹¹⁴ PAM, OLO Radgona, šk. 1, Situacijsko poročilo, 28. 12. 1945.

5 Leto 1946 v okraju Radgona

Po manj kot treh mesecih, ki so potekali od volitev v ustavodajno skupščino, je bila 31. januarja 1946 sprejeta Ustava FLRJ. Ta je določala, da je FLRJ sestavljalo šest republik in ena od teh je bila tudi Ljudska republika Slovenija.¹¹⁵ A v okraju Radgona je bilo temu namenjeno le malo pozornosti, saj so bili v mesecu januarju preveč zaposleni z izselitvijo apaških Nemcev, kolonizacijo Apaškega polja ter ob vsem tem še z začetki izvajanja agrarne reforme. Da je bilo vse skupaj še bolj zapleteno, je bilo v gričevnatem predelu okraja potrebno reševati tudi viničarsko problematiko. Tudi kmet se ni kaj preveč zanimal za ustavo, saj je imel dovolj dela s svojimi težavami. Med te so spadale še vedno veljavne uredbe iz leta 1945, ki so urejale obvezni odkup, in katerim so se nato pridružile še nove.

5.1 Izgon nemškega prebivalstva z Apaškega polja januarja 1946

Januarja 1946 se je v okraju Radgona začelo ponovno izseljevanje Nemcev, tokrat še obširneje in temeljiteje, kot je bilo neposredno po vojni. Datum, ko so Nemci z Apaškega polja praktično izginili, je bil 13. januar 1946. Prebivalce so po vnaprej pripravljenih seznamih zbirali od hiše do hiše ter jih nalagali na vojaška vozila.¹¹⁶ Theresia Pirscher v svojih spominih pravi, da so jugoslovanski vojaki po njih prišli zjutraj ob pol enih. Ob tem dodaja, da ti vojaki niti niso znali slovensko in so se v srbsčini drli na njih, da so čim prej pobrali nekaj najnujnejših stvari, zapustili svoj dom in se stlačili z drugimi sovaščani na prikolice. Nato so bili odpeljani v Gornjo Radgono na železniško postajo, kjer so jih stlačili v živinske vagone. Tukaj so ostali še en dan, nato so jih odpeljali na Dunaj. Misleč, da je konec trpljenja, se je le-to sedaj šele začelo. Transport z izgnanci z Apaškega polja je bil namreč poslan nazaj čez Madžarsko proti Jugoslaviji. A Jugoslavija teh ljudi ni hotela sprejeti, zato je vlak za 16 dni obstal na stranskem tiru mejne železniške postaje Murakeresztur. Zaradi mraza in pomanjkanja hrane je v tem kraju umrlo okrog 77 ljudi. Njihova imena in starost so vpisali v register v

¹¹⁵ Neven Borak ...[et al.], Slovenska novejša zgodovina 2, str. 858.

¹¹⁶ F. J. Schober, Apače iz zgodovine mejnega prostora, str. 63.

tamkajšnjem župnijskem uradu.¹¹⁷ Konec januarja je transport končno krenil na pot in se ustavil v Mariboru, kjer so preživele poslali v repatriacijsko taborišče. V tem taborišču so izseljenci ostali nekaj tednov (nekateri več, drugi manj), nato so bili z vlaki odpeljani na Koroško v Avstrijo.¹¹⁸ Tukaj so morali začeti s povsem novim življenjem, nekateri kljub svojim nemškim koreninam tudi povsem brez znanja nemškega jezika. Prav tako kljub svojim nemškim koreninam tudi v Avstriji niso bili lepo sprejeti. V Sloveniji niso bili Slovenci, ampak »Švabi«, v Avstriji prav tako niso bili Avstrijci oz. Nemci, ampak »Vindišarji«.¹¹⁹

Točno število, koliko družin in družinskih članov je bilo januarja 1946 izgnanih, ni znano. Po nekaterih podatkih naj bi bilo izgnanih med 2.000 in 3.000 oseb.¹²⁰ Če ta podatek drži, ne morem trditi, sem pa našla poročilo, v katerem je bilo zapisano, da je bilo zgolj na območju Trat, Rožengrunta, Velke, Dražen Vrha in Lokavca izseljenih 81 družin. Z izselitvijo teh se je v teh petih vaseh izpraznilo 73 posestev. Ostalih osem družin ni imelo svojega posestva, ker so bile brez premoženja in so stanovale kot zaposleni pri posameznih posestnikih.¹²¹

Na tem mestu je potrebno omeniti, da je po izselitvi teh nemških družin na območju Apaškega polja ostalo veliko praznih hiš, ki so imele polne shrambe, veliko dobre posode in oblačil ter tudi ogromno hlevov, v katerih je bilo več ali manj živine. A vse to ni počakalo na koloniste, saj je veliko domačinov izkoristilo priliko in naskrivaj pobralo iz praznih hiš številne dragocene predmete. Ena od kolonistk se tako spominja, da je njena sosedka, ki je bila domačinka, nekaj let po kolonizaciji posodila veliko porcelanaste posode za poroko druge sosedke. Vsa ta posoda je imela na dnu kratice GG (kratici Nemke, ki je bila leta 1946 izgnana iz Segovcev).¹²² To početje potrjujejo tudi nekateri spisi Okrajnega sodišča v Gornji Radgoni. Marija Štrumfl je npr. sredi januarja 1946 s posestva izseljenca Josipa

¹¹⁷ Theresia Pirscher, *Življenje v strahu in upanju: Spomini Theresie Pirscher, Nasilen izgon iz domovine*, 13. januar 1946: Spomini Thomasa Siementischa, Župnijski urad Apače, Apače 2006, str. 3–4.

¹¹⁸ F. J. Schober, *Apače iz zgodovine mejnega prostora*, str. 63.

¹¹⁹ E. Schober, *After the Expulsion*.

¹²⁰ Anton Kovatschitsch, *Abstell - einst und jetzt*, Signal: Jahresschrift des Pavel-Hauses, 2003/2004, str. 12.

¹²¹ PAM, OLO Radgona, šk. 11, Situacijsko poročilo o izseljenih Nemcih in priseljenih kolonistih, 4. 2. 1946.

¹²² Razgovor M. J., 14. 1. 2010 (zapis in podatke hrani avtorica).

Hecla odnesla 80 kg moke, 18 kozarcev kompota in 15 kg ocvirkov. Obsodba se je glasila, da je kriva, in za kazen je dobila pet dni prisilnega dela brez odvzema prostosti.¹²³ Veliko bolj so se okoristili Genovefa, Ludvik in Frančiška Veberič, ki so z več izseljenih posestev odnesli štiri ženske obleke, eno suknjo, eno moško obleko, štiri srajce, dve ruti, kavni servis, 6 kg mesa itd. Sodišče je spoznalo, da vsi niso imeli enakega deleža krivde, zato je bila Genovefa obtožena na 20 in Ludvik na 10 dni prisilnega dela brez odvzema prostosti. Frančiška Veberič ni dobila kazni.¹²⁴ Čeprav so vse zgoraj omenjene osebe kradle, je zanimivo, da so dobile precej nižje kazni, kot so jih dobivali kmetje za skrivanje pridelkov, ki so jih pridelali s svojim trdim delom, kar bo vidno tudi v kasnejših poglavjih.

5.2 Kolonizacija in agrarna reforma v okraju Radgona

V Sloveniji se je z izvajanjem agrarne reforme, kot je bilo že omenjeno, začelo v začetku leta 1946. Najprej so bili postavljeni organi za izvedbo agrarne reforme na terenu, in sicer z imenovanjem štiri- ali petčlanskih komisij po okrožjih in okrajih. Med temi so bile za samo izvajanje agrarne reforme najpomembnejše okrajne komisije.¹²⁵ V OLO Radgona so jo sestavljali: predsednik Ludvik Dokl (viničar iz Murščaka), namestnik Andrej Zabukovec (kmetijski referent, doma iz Grabovega), sekretar Boris Drnovšek (tehnik iz Korena) ter pomočnik Anton Markovič (mali kmet iz Rožičkega Vrha).¹²⁶ Tako radgonska kot tudi druge okrajne komisije so imele nalogo, da ob sodelovanju krajevnih organov oblasti izvedejo agrarno reformo na terenu. Na terenu je bilo potrebno dodeljeno zemljo tudi razmejiti. Podatke o vseh teh delitvah in razmejitvah med posamezne agrarne interesente ter koloniste so zbirali v pisarnah, ki so tudi izdajale odločbe o razlastitvi in dodelitvi zemlje.¹²⁷ Njihova naloga je bila tudi pregledovanje prošenj agrarnih interesentov in kolonistov (primer prošnje interesenta za notranjo kolonizacijo v Prilogi E). Med vsemi temi so najprej izločili neupravičene, nato pa

¹²³ PAM, Okrajno sodišče Gornja Radgona, šk. 11, Ks 27/46, 21. 2. 1946.

¹²⁴ PAM, Okrajno sodišče Gornja Radgona, šk. 11, Ks 23/46, 21. 2. 1946.

¹²⁵ Z. Čepič, Agrarna reforma in kolonizacija, str. 93.

¹²⁶ UL SNOS in NVS, št. 7/28, 23. 1. 1946.

¹²⁷ PAM, Okrajni komite KPS Gornja Radgona (dalje: OK KPS G. Radgona), šk. 6, Poročilo o delovanju agrarne komisije, 18. 6. 1946.

upravičene razdelili tako, da so bili najzaslužnejši na vrhu seznama.¹²⁸ Že sam Zakon o agrarni reformi in kolonizaciji je bil namreč napisan tako, da je dajal prednost pri dodelitvi zemlje partizanom in njihovim najbližjim sorodnikom, če so sami umrli zaradi vojne. Prav tako so med upravičence spadali vsi, ki so v vojni aktivno sodelovali s komunisti. Med upravičene interesente so bile štete tudi žrtve fašističnega nasilja oz. njihovi najožji sorodniki.¹²⁹

Okrajnim komisijam v pomoč so delovali odbori agrarnih interesentov, ki so dejansko vodili izvajanje agrarne reforme v svojem okolju. Preden je komisija začela s postopkom delitve zemlje, je morala najprej izvesti razlastitve in ustvariti zemljiški sklad za delitev. V Sloveniji so poleg razlastitev glavni način ustvarjanja zemljiškega sklada predstavljale zaplembe. V okrožju Maribor, del katerega je bil okraj Radgona, so zaplembe prispevale celo največji delež zemlje v agrarni sklad.¹³⁰ Slednji je bil tretji največji v Sloveniji (za novomeškim in ljubljanskim okrožjem). Je pa bilo v mariborskem okrožju glede na druga slovenska okrožja najmanj razlaščene kmečke zemlje, ki je presegala zemljiški maksimum. To kaže na majhnost kmečke posesti oz. na velikost do 20 ha skupne površine v okrožju Maribor. Na drugi strani je zanimivo, da je bilo prav v mariborskem okrožju razdeljeno nad polovico vse zemlje, ki so jo razdelili v republiškem merilu. To velja tudi za razdelitev obdelovalne zemlje. V mariborskem okrožju je bilo prav tako največ kolonistov, ki so v Sloveniji dobili zemljo oz. posestva. Iz tega lahko sklepamo, da je bila v mariborskem okrožju agrarna reforma z dodeljevanjem zemlje poljedelcem s premalo ali brez zemlje najbolj dosledno izvedena.¹³¹

Na tem mestu naj omenim, da Zakon o agrarni reformi in kolonizaciji ni povsem jasno opredelil, kdo je agrarni interesent in kdo je kolonist. Po uradni razlagi oddelka za agrarno reformo in kolonizacijo pri ministrstvu za kmetijstvo in gozdarstvo je bil agrarni interesent tisti, ki je dobil zemljo v kraju dotedanjega bivanja ali v bližini zaradi povečanja svojega lastnega posestva, ni pa dobil hiše in gospodarskih poslopij. Za koloniste so se šteli vsi tisti, ki so poleg zemljišča dobili še hiše in gospodarska poslopja ter se na tem posestvu naselili ter na ta

¹²⁸ Z. Čepič, Agrarna reforma in kolonizacija, str. 93, 95, 129.

¹²⁹ UL SNOS in NVS, št. 62/396, 12. 12. 1945.

¹³⁰ Z. Čepič, Agrarna reforma in kolonizacija, str. 93, 95, 129.

¹³¹ Prav tam, str. 134, 147.

način ustvarili novo gospodarstvo. Zaradi takšne razlage so se med koloniste šteli tudi bivši viničarji, ki so dobili v last viničarijo z zemljo vred in tako na tem zemljišču ustvarili novo samostojno gospodarstvo.¹³²

Tudi za OLO Radgona je bilo značilno, da so zaplembe prispevale največji delež agrarnega sklada. Konec leta 1947 je bilo v okraju Radgona 90 % zemlje razlaščene na podlagi avnojskega odloka o zaplembi zemlje, ki je bil sprejet 21. novembra 1944.¹³³ Zlasti je bil pomemben izgon nemške manjšine z Apaškega polja, saj je s tem ostalo ogromno kmečkih posestev z vsem inventarjem in živino brez gospodarja. Zato je bilo potrebnih precej ljudi, ki bi tukaj naprej obdelovali vso to zemljo in redili živino. Tako so bili ustvarjeni pogoji za kolonizacijo Apaškega polja. Na Apaškem polju so bili Nemci predvsem zemljiški lastniki, medtem ko je predstavljalo slovensko prebivalstvo v glavnem agrarni proletarijat.¹³⁴ Poleg tega so politiki v kolonizaciji Apaškega polja videli tudi druge cilje, da bodo z njo *»postavili naši severni meji trden odporni zid pred germanskim in švabskim zaslužnjevanjem«* ter da bo nov politični kader z *»ramo ob rami z ostalimi rodoljubi našega okraja branil ljudstvo pred raznimi kulturbundovci in ostalo proti ljudsko reakcijo«*.¹³⁵ Notranja kolonizacija, ki se je začela izvajati hkrati z izvajanjem agrarne reforme, se je tudi zaključila istočasno kot le-ta. Do pomladi 1946 je bila preseljena večina kolonistov. Največ jih je bilo koloniziranih v mariborskem okrožju, kjer je 1.370 kolonistov dobilo 7.814 ha zemlje. Na območje radgonskega okraja naj bi bilo naseljenih okrog 720 kolonistov, od tega večina na Apaško polje.¹³⁶

5.2.1 Izvajanje kolonizacije na Apaškem polju in obrobju Slovenskih goric

Kolonizacija Apaškega polja se je začela že sredi januarja 1946 in bila do konca meseca v glavnem izvedena. Prvi transport s kolonisti je prispel že 13. januarja 1946, na dan izгона nemškega prebivalstva. V tem transportu je bilo 122 družin iz

¹³² Z. Čepič, Agrarna reforma in kolonizacija, str. 156.

¹³³ PAM, OLO Radgona, šk. 44, Pregled razlaščene zemlje, 31. 12. 1947.

¹³⁴ Z. Čepič, Agrarna reforma in kolonizacija, str. 186.

¹³⁵ PAM, OLO Radgona, šk. 112, Poročilo 4. redne skupščine, 26. 1. 1946.

¹³⁶ Z. Čepič, Agrarna reforma in kolonizacija, str. 188.

okrožja Novo mesto. Sama naselitev teh kolonistov naj bi bila izvedena v dvanajstih urah. Težave pri naseljevanju jim je povzročalo slabo in mrzlo vreme ter pomanjkanje hrane za prišleke.¹³⁷ Koloniste iz prvega transporta so naselili v naslednje vasi: Lutverci, Segovci, Apače, Žepovci, Žiberi, Mahovci, Črnci, Konjšče, Podgorje, Vratja vas, Vratji Vrh, Novi Vrh, Stogovci, Drobtinci in Velka. Pri tem so v vsako omenjeno vas naselili približno enako število kolonistov glede na samo velikost vasi.¹³⁸ Kolonizacija Apaškega polja kot dotedanjega nemškega otoka ob narodnostni meji na Štajerskem je imela tudi povsem odkrit politični namen, saj si je hotela nova oblast z njo zagotoviti politično podporo in preprečiti ponovni poraz na volitvah. Kot je bilo že omenjeno, je v okraju Radgona na volitvah v ustavodajno skupščino lista OF dosegla le 42 odstotkov. Zaradi tega je bil pomemben faktor pri razporejanju družin tudi politični vidik.¹³⁹ Člani KP in OF so bili tako razdeljeni sorazmerno po vseh vaseh.¹⁴⁰ Prav tako so kriteriji za naselitev izhajali iz potreb naselitvenega kraja, npr. po določenih obrtnikih in velikosti kolonistične družine. Npr. v Lutvercih so prosili, da jim pošljejo sedem družin. Med njimi dve s sedmimi družinskimi člani, eno s štirimi, pri čemer naj bo med njimi ena šivilja itd.¹⁴¹ Kolonisti so se zaradi teh delitev po vaseh močno razburjali in trdili, da so jim v domačem okraju obljubili, da bodo lahko ostali skupaj. Iz pritožb nekaterih kolonistov se da razbrati, da so nekateri očitno mislili, da bodo lahko šli od vasi do vasi in si sami izbrali posest, ki jim bo najbolj ugaljala. Prav tako so številni trdili, da so doma imeli boljše hiše in posestva. Nekateri so tako že kmalu nejevoljni odšli nazaj na svoje domove.¹⁴² Komisija je o takih sodila, da se je preveč dajala prednost partizanskim družinam in da so si prišli ogledovat posestva tudi razredno srednji kmetje, ki so doma pustili svoja posestva in živino. Taki so se pogosto vrnili domov, tudi ne da bi predhodno obvestili komandno bazo.¹⁴³ Bilo je tudi nekaj družin, ki se že prej niso ukvarjale s kmetijstvom in tudi sedaj

¹³⁷ Z. Čepič, Agrarna reforma in kolonizacija, str. 188.

¹³⁸ PAM, OLO Radgona, šk. 11, Poročilo, 28. 1. 1946.

¹³⁹ Z. Čepič, Agrarna reforma in kolonizacija, str. 190.

¹⁴⁰ PAM, OLO Radgona, šk. 11, Poročilo, 28. 1. 1946.

¹⁴¹ Z. Čepič, Agrarna reforma in kolonizacija, str. 189–191.

¹⁴² PAM, OLO Radgona, šk. 11, Poročilo, 28. 1. 1946.

¹⁴³ Z. Čepič, Agrarna reforma in kolonizacija, str. 189.

niso imele tega namena. Te so gledale, da bi dobile kakšno trgovino ali gostilno, kjer bi si uredile obrt.¹⁴⁴

A vsi, ki so prišli s prvim transportom na Apaško polje, niso bili nezadovoljni.¹⁴⁵ Poročila navajajo, da so bili tisti, ki so prišli z resnim namenom obdelovati zemljo, z dobljenim zelo zadovoljni. Prav tako so poročali, da na bi sej nekateri ob pogledu na dobljena posestva od veselja celo razjokali. Problem je predstavljalo tudi dejstvo, da vsi kolonisti niso mogli dobiti enako dobrih posestev in se je zato med njimi pojavila zavist. Ko so ugotovili, da je kdo dobil boljše od njih, so se odšli pritožiti, češ da so si oni zaslužili boljše in da ne bodo bivali v tako slabih hišah. Pri tem so gledali samo na stanje stanovanjskega in gospodarskega poslopja, namesto da bi upoštevali tudi podatek, koliko je bilo živine, kmetijskega orodja itd.¹⁴⁶ Čisto nasprotno je o kolonizaciji pisal Kmečki glas v svojem članku »Kolonizacija Apačke doline«. Kar je razumljivo, saj je bil njegov namen povsem propagandne narave. V njem piše, da so kolonisti z vlaka v Radgoni stopili pojoč partizanske pesmi, mahajoč z zastavami ter s slikami Tita in Stalina v rokah. Prav tako so v tem članku trdili, da so se kolonisti hitro vživeli v nove razmere ter da »veje iz njih sreča in zadovoljstvo«. Kmečki glas je tudi zapisal, da je lega za naseljevanje kolonistov zelo lepa, sama ravan, lepe ceste, bližnji gozdovi, elektrifikacija, dobra studenčna voda itd.¹⁴⁷ Če so ljudje po Sloveniji en mesec kasneje brali Kmečki glas, so verjetno kolonistom kar zavidali. Zlasti kmetje iz hribovitih predelov Slovenije so ob pisanju, da je tod sama ravnina morali začutiti malo zavisti. A če bi poznali resnico, ne bi čutili tako. Kljub temu je bila prav propaganda tista, ki je k odločitvi za kolonizacijo prispevala največ. Tudi M. J. in njen mož sta se odločila za kolonizacijo prav zaradi močne propagande, ki jo je

¹⁴⁴ PAM, OLO Radgona, šk. 11, Poročilo, 28. 1. 1946.

¹⁴⁵ Nekateri niti niso mogli biti nezadovoljni, npr. kolonistična družina, ki je v Lešanah dobila veliko in dobro ohranjeno hišo, ki je imela 4 sobe in kuhinjo. Tudi gospodarsko poslopje je bilo veliko. Dobili so tudi precej živine: 3 krave, 2 vola, 2 junca, 1 ovco, 8 prašičev in 22 kokoši. Poleg tega so dobili tudi precejšno zalogo živeža in kmetijskih pridelkov: 20 kg ajdove moke, 30 kg koruzne moke, 60 kg pšenične moke, 300 kg koruze, 80 kg fižola, 20 kg mesa, 45 kg masti, 700 kg krompirja, 600 kg pese, 250 l vina, 200 kg ovs, 150 kg pšenice, 100 kg prosa, 150 kg rži in 300 kg ajde. Za takratne razmere so dobili tudi dobro kmetijsko mehanizacijo: 2 voza, 1 slamoreznico, 1 plug in 2 brani.

PAM, OLO Radgona, šk. 14, Izseltene družine, Lešane, februar 1946.

¹⁴⁶ PAM, OLO Radgona, šk. 11, Poročilo, 28. 1. 1946.

¹⁴⁷ Janez Vitkovič, Kolonizacija Apačke doline, Kmečki glas, 14. 2. 1946, str. 10.

širil okraj Črnomelj.¹⁴⁸ Propaganda in članki, polni hvale, so na drugi strani prispevali tudi k temu, da so ljudje po Sloveniji še težje razumeli, zakaj so se kolonisti vračali domov, če naj bi bila pokrajina na Apaškem polju tako idealna za kmetovanje. Še težje so verjetno razumeli koloniste, ki so prišli z drugim transportom in so se vračali domov z razlogom, da je tukaj preveč hribovito območje. Koloniste iz drugega transporta, ki je bil še obsežnejši od prvega, so namreč začeli naseljevati tudi na obrobje Slovenskih goric.¹⁴⁹ Ker so vsi želeli dobiti posestvo v ravninskem delu, po možnosti ob glavni cesti, je bilo ta dan še več nejevolje. Zato je kolonizacija v višjih predelih potekala počasneje kot v dolini. Takšni višje ležeči kraji so bili Trate, Lokavec, Velka, Dražen Vrh in Rožengrun in so spadali pod Komando Baze I. Do začetka februarja se je na tem območju naselilo 41 družin s 188 družinskimi člani. Ti naj bi se do takrat tudi že vživeli v tamkajšnje razmere in zadovoljivo pristopili k obnovi svojih posestev.¹⁵⁰ A hkrati so navedli, da so bili med kolonisti tudi taki, ki so še vedno želeli dobiti posest v dolini. Nekateri so bili celo tako nezadovoljni z Bazo I, da so se raje vrnili domov, ker naj bi bila domača posest boljša. Iz Baze I naj bi odšlo domov okrog 20 kolonističnih družin. Eni so kot vzrok za odhod navajali gričevnat svet, drugi slabo stanje stanovanjskih in gospodarskih poslopij.¹⁵¹ Zlasti zanimiv je podatek, da je komisija za kolonizacijo Apač ugotovila, da je največ nezadovoljstva prihajalo prav s strani članov KP in partizanov. V enem od poročil so celo zapisali, da če bi dobivali same stare partizane in partijce, sploh ne bi mogli naseliti bolj gričevnatih predelov in samotnih hiš. Tako so npr. v vas Grabe, ki je v malo bolj gričevnatem območju, naselili deset družin, a od teh je ostala le ena, ostalih devet se je še isti večer vrnilo domov.¹⁵²

A vsi partizani in partijci le niso bili nezadovoljni. Tako sem imela tudi sama možnost spoznati gospo M. J., ki je bila že med vojno članica KP in se je odločila za kolonizacijo. Na Apaško polje, natančneje v Segovce, je prišla 16. januarja 1946 skupaj s svojim možem, ki je bil tudi član KP. Kot sem že zgoraj omenila, sta se za kolonizacijo odločila prav zaradi močne propagande. A ta ni bila

¹⁴⁸ Razgovor M. J., 14. 1. 2010 (zapis in podatke hrani avtorica).

¹⁴⁹ PAM, OLO Radgona, šk. 11, Poročilo, 28. 1. 1946.

¹⁵⁰ PAM, OLO Radgona, šk. 11, Politično poročilo o poteku kolonizacije, 4. 2. 1946.

¹⁵¹ PAM, OLO Radgona, šk. 11, Politično poročilo o poteku kolonizacije, 4. 2. 1946.

¹⁵² PAM, OLO Radgona, šk. 11, Poročilo, 28. 1. 1946.

usmerjena na vse prebivalstvo, ampak kot je dejala M. J., so o kolonizaciji obveščali zlasti tiste prebivalce okraja, ki so se med vojno izkazali za zaslužnejše. Tudi onadva sta spadala med te, saj je bil njen mož v domačem kraju dobro poznan partizan, ona pa je bila nepogrešljiva pri preskrbi partizanov.¹⁵³ Ta način obveščanja pa ni bil namenjen le nagrajevanju sodelovanja med vojno, ampak ker so s tem hoteli doseči ustrezno politično pripadnost prebivalcev Apaškega polja. Tako so dosegli, kot piše v političnem poročilu o poteku kolonizacije, da je po kolonizaciji politična razgibanost Apaškega polja postala zadovoljiva.¹⁵⁴

Omeniti je potrebno, da so moški in ženske kolonizacijo zelo različno sprejemali. Žensk se je namreč večkrat polotilo domotožje in nekatere naj bi postale celo popolnoma histerične ter od mož zahtevale vrnitev domov.¹⁵⁵ Številni kolonisti so imeli tudi prav nemogoče zahteve, tako je npr. Janez Bogataj iz okraja Logatec izjavil, da želi dobiti posestvo, na katerem bo 10 glav živine. To je bilo seveda povsem nerealno, saj je vsakemu ostalo le po 2–3 glave živine. Zato se je Janez Bogataj kar vrnil domov. Spet drugi so se pritoževali, da ni blizu nobenega industrijskega kraja. Janez Kisovec iz okraja Škofja Loka je tako kljub lepi hiši in posestvu zaradi prevelike oddaljenosti od kakšnega industrijskega centra vse skupaj pustil in se vrnil nazaj domov, kjer je lahko odšel delat v tovarno. Nekateri so imeli tudi prav smešne izgovore, npr. Jožetu Aliču, prav tako iz okraja Škofja Loka, ni odgovarjalo, da je bila voda predaleč v stran od hiše. Po poročilih sodeč so bili med vsemi kolonisti najbolj nezadovoljni tisti, ki so imeli doma požgane domove. Ti so namreč pričakovali, da bodo tukaj dobili takšno hišo, kot je bila njihova, preden je bila požgana.¹⁵⁶ Zanimiv je tudi primer, kako sta dva zaročenca vsak zase zaprosila za naselitev na Apaškem polju. Seveda sta nato tudi dobila vsak svojo hišo. Ko sta ugotovila, katera od obeh je boljša, sta naselitveni komisiji povedala, da sta se komaj sedaj našla in se vselila skupaj na njeno posest.¹⁵⁷ Kljub temu je naseljevanje kolonistov potekalo bolj ali manj po ustaljenem redu. Za sprejem in naselitev kolonistov, ki so vsi prišli z vlakom, so skrbeli v t. i.

¹⁵³ Razgovor M. J., 14. 1. 2010 (zapis in podatke hrani avtorica).

¹⁵⁴ PAM, OLO Radgona, šk. 11, Politično poročilo o poteku kolonizacije, 4. 2. 1946.

¹⁵⁵ Prav tam.

¹⁵⁶ PAM, OLO Radgona, šk. 11, Poročilo, 3. 2. 1946.

¹⁵⁷ PAM, OLO Radgona, šk. 11, Poročilo konference KP v Črncih, 22. 1. 1946.

kolonizacijskih bazah. Na Apaškem polju so bile štiri takšne baze.¹⁵⁸ Skupaj s komisijo za kolonizacijo so te baze v Apačah organizirale posebna politična srečanja, na katerih so skušali z razlaganjem položaja na Apaškem polju pomiriti koloniste in jih odvrniti od vračanja domov. Na teh srečanjih so jim tudi dejali, da kdor je prišel, ker ljubi zemljo, bo ostal, kdor je prišel, da se bo okoriščal in špekuliral, pa se lahko kar takoj vrne domov. Komisija za kolonizacijo je prav tako poročala, da so nekateri kolonisti grdo ravnali z živino ter zanemarjali svoja gospodarstva ter klali kokoši in prašiče brez prijave.¹⁵⁹ Precej je bilo tudi takih kolonistov, ki so imeli odklonilen odnos ne le samo do domačinov, ampak tudi do drugih kolonistov. Ti so velikokrat tudi pijančevali in se pretepali z drugimi.¹⁶⁰ A potrebno je razumeti, da nekaterim kolonistom, čeprav so dobili zemljo in hišo, ni bilo enostavno. Številne hiše in gospodarska poslopja so bila resnično v slabem stanju in potrebna obnove, sredstev za obnovo pa večina ni imela. Problem je predstavljalo tudi pomanjkanje gozda, saj ga med koloniste niso delili. Zaradi tega ti niso imeli lesa za obnovo, drv za kurjavo in stelje za nastiljanje. Precej opazno je bilo tudi pomanjkanje živine, zlasti vprežne.¹⁶¹ Čeprav tudi za ostale kmete ne moremo reči, da so imeli le-te dovolj. Ob vsem tem je treba upoštevati še novo okolje in nove ljudi. Preselitev je velika sprememba, za katero je potrebno precej prilagajanja. Zlasti je to psihična sprememba in je potrebno precej časa, da se človek nanjo navadi in izgubi domotožje. Če drži rek, da je povsod lepo, a doma je najlepše, potem še toliko bolj razumemo, zakaj so številni kolonisti trdili, da so imeli doma boljša posestva. Če ne druga, bila so njihova, v njih je bilo njihovo delo in duša in ni bilo potrebno veliko, da jih je premagalo domotožje in so se vrnili domov v svoje hiše ter k svojim sorodnikom in prijateljem.¹⁶² A niso vsi kolonisti odšli sami. Nekateri koloniste je zavrnila tudi kolonistična komisija kljub pozitivnim karakteristikam krajevnih odborov, iz katerih so prihajali. Tako npr. niso odobrili naselitve Ivana Juvančiča iz Vač pri Litiji, ki naj bi bil sprva

¹⁵⁸ Z. Čepič, *Agrarna reforma in kolonizacija*, str. 188.

¹⁵⁹ PAM, OLO Radgona, šk. 11, Poročilo, 3. 2. 1946.

¹⁶⁰ PAM, OLO Radgona, šk. 75, Mesečno poročilo, 24. 6. 1946.

¹⁶¹ Z. Čepič, *Agrarna reforma in kolonizacija*, str. 196.

¹⁶² Na tem mestu naj dodam, da je dom, na katerem človek preživi svojo mladost, težko pozabiti. Včasih se tega človek zaveda šele, ko je starejši. Tudi kolonistka M. J. je dejala, da takrat, ko je prišla v Segovce, ni imela časa, da bi razmišljala o domotožju, saj je bilo potrebno skrbeti za otroke in trdo delati na dobljeni zemlji. Ampak sedaj, ko je starejša in ima več časa, ugotavlja da ima precejšnje domotožje po krajih, kjer se je igrala kot otrok in kjer so ostali tudi njeni bratje in sestre ter prijatelji iz mladosti.

Razgovor M. J., 14. 1. 2010 (zapis in podatke hrani avtorica).

partizan, kasneje pa naj bi se predal »Beli gardi« in so ga označili kot narodnega izdajalca. Zavrnen je bil tudi Jože Torkar iz Škofje Loke, ker je bil v času vojne v Nemčiji in naj bi bil sodelavec gestapa. Glede na te obtožbe je zanimivo, da sta bili obe omenjeni osebi le zavrneni od komisije in nista dobili nobene druge kazni.¹⁶³

5.2.2 Kolonizacija v okraju Radgona skozi statistiko

V OLO Radgona so priselili koloniste iz vseh predelov Slovenije. V glavnem so jih naselili na Apaškem polju in obrobju Slovenskih goric. Ker se sezname kolonistov za posamezne naselitvene kraje niso ohranili, ni mogoče podati točnega števila kolonistov, od kod so prišli in kam so bili naseljeni. K zmedi so pripomogle tudi odselitve kolonistov, ki so se vrnili domov in največkrat tega niso sporočili kolonistični bazi. Vzrok, da niso javili svojega odhoda, gre iskati v poročilu oddelka za agrarno reformo, da je moral vsak, ki je zapustil dodeljeno zemljo, plačati za čas bivanja na njej najemnino v znesku od 20 do 30 tisoč dinarjev. To je bilo v nasprotju z uredbo, po kateri so se kolonisti lahko v roku treh let vrnili na svoja prejšnja posestva.¹⁶⁴ Zaradi vsega tega so znani podatki le za 19 od 46 krajev, kamor so se kolonisti v radgonskem okraju naselili, a tudi pri teh manjkajo podatki o številu članov kolonistične družine, o površini dodeljene zemlje in prejšnjem poklicu kolonista. Največ kolonistov je na Apaško polje prišlo iz okrožja Novo mesto, to je z Dolenjske in Bele krajine. Do 24. januarja 1946 je prišlo iz tega okrožja 251 družin.¹⁶⁵ Iz okraja Novo mesto je prišlo 46 družin, ki so prebivale v dvaindvajsetih vaseh tega okraja in so skupaj štejele 186 družinskih članov. V okraju Črnomelj se je odločilo za preselitev 172 družin z 293 družinskimi člani, ki so živele v 68 različnih vaseh. Iz krškega okraja je prišlo 16 družin oz. 51 oseb in iz okraja Trebnje 13 družin oz. 50 oseb. Najmanj kolonistov je prišlo iz Kočevja, in sicer le 4 družine oz. 16 oseb.¹⁶⁶ Iz ljubljanskega okrožja je prišlo do 1. februarja 1946 87 kolonističnih družin. Največ iz Notranjske iz okraja

¹⁶³ PAM, OLO Radgona, šk. 11, Poročilo, 3. 2. 1946.

¹⁶⁴ Z. Čepič, Agrarna reforma in kolonizacija, str. 196.

¹⁶⁵ PAM, OLO Radgona, šk. 11, Seznam naseljenih družin v Apaški dolini, 1946.

¹⁶⁶ PAM, OLO Radgona, šk. 221, Pregled kolonistov iz bivšega Novomeškega okrožja naseljenih na Apaškem polju, 3. 2. 1946.

Rakek, in sicer 39 družin, ki mu je sledil okraj Škofja Loka, iz katerega je prišlo 24 družin. Iz ostalih okrajev ljubljanskega okrožja je prišlo bistveno manj kolonističnih družin: Grosuplje 8, Ljubljana-okolica 7, Kranj 5, Kamnik 3 in le 1 kolonistična družina z Jesenic.¹⁶⁷ 32 družin je prišlo tudi iz celjskega okrožja, največ iz okraja Šmarje (17), nato iz okraja Gornji Grad (14) in najmanj iz okrožja Celje-okolica (1).¹⁶⁸ Vse koloniste v okraju Radgona so razdelili v 46 krajev, največ na Apaškem polju. Tja se je priselilo 559 kolonistov, in sicer po vaseh: Vratji Vrh 54, Vratja vas 38, Novi Vrh 12, Konjišče 18, Pogled 18, Podgorje 17, Stogovci 26, Drobtinci 8, Žiberce 88, Žepovci 72, Grabe 38, Janhova 16, Nasova 16, Mahovci 14, Črnci 21, Apače 16, Segovci 32, Lutverci 17, Plitvica 22, Lešane 10. V vaseh na obrobju Apaškega polja je bilo znatno manj kolonistov, v Lomanošah 6 in v Plitviškem Vrh 3. Tudi na območju Slovenskih gorc se je naselilo manj kolonistov, in sicer 90, od tega v Trate 40, v Lokavec 30, v Rožengrunt 12, v Dražen Vrh 6 in v Zgornjo Velko 2. Kolonisti v okraju Radgona so se naselili tudi na območju Slovenskih gorc jugovzhodno od Gornje Radgone in na Radenskem polju. Tam se je naselilo v 18 krajih 82 kolonističnih družin, od tega največ v Črešnjevce (24) in Zbigovce (11).¹⁶⁹

5.2.3 Izvajanje agrarne reforme v okraju Radgona

Tudi v OLO Radgona se je z izvajanjem agrarne reforme začelo v začetku januarja. Okrajna agrarna komisija Gornja Radgona je tako 8. januarja 1945 poročala, da se do tedaj ni izvršila še nobena delitev zemlje, so pa to predvidevali v prihajajočih dneh. Ob tem so poudarili, da je imela tedaj narodna imovina v okraju Radgona okrog 1.100 posestev, ki naj bi prišla pod agrarno reformo, a točni popisi o teh naj bi se nahajali pri okrožni zaplembeni komisiji v Mariboru. Zato so to komisijo pozvali, da bi jim posredovala te podatke, ker sicer izvajanje agrarne reforme v okraju Radgona naj ne bi bilo mogoče.¹⁷⁰ Poleg teh posestev za

¹⁶⁷ PAM, OLO Radgona, šk. 11, Seznam naseljenih družin v Apaški dolini, okrožje Ljubljana, 4. 2. 1946.

¹⁶⁸ PAM, OLO Radgona, šk. 221, Seznam naseljenih družin v Apaški dolini, okrožje Celje, 4. 2. 1946.

¹⁶⁹ Z. Čepič, Agrarna reforma in kolonizacija, str. 191–192.

¹⁷⁰ PAM, OLO Radgona, šk. 11, Poročilo o delovanju komisije za izvedbo agrarne reforme, 8. 1. 1946.

agrarno reformo, ki so prišla pod upravo narodne imovine na podlagi odloka iz AVNOJ-a, je bilo v okraju do 8. januarja 1945 prijavljenih tudi 183 posestev, ki so prišla v agrarni sklad na podlagi razlastitev. Največ prijav je bilo v krajevnem odboru Kapela, in sicer kar 50. Okrajna agrarna komisija je tedaj tudi že ocenila, da naj bi kasneje znašal celotni agrarni sklad ok. 5.000 ha, od tega naj bi večino predstavljala obdelovalna zemlja.¹⁷¹ Čeprav še ni bilo znano, koliko bo zemlje v agrarnem skladu, je bilo znanih že več agrarnih interesentov. Ti so bili navdušeni nad podatkom, da bodo dobili zemljo, a kljub temu niso bili pripravljeni na zadružništvo.¹⁷² Do 8. januarja 1945 je bilo prijavljenih že 752 agrarnih interesentov, največ v krajevnem agrarnem odboru Slatina Radenci (121), na drugem mestu pa je bil krajevni odbor Kapela (83). Vsak dan so se še prijavljali vedno novi interesenti in do začetka marca naj bi njihovo število naraslo že na 1750. 40 % teh interesentov je komisija ocenila za neupravičene. Nekateri so bili kot taki ocenjeni, ker naj bi že imeli svoje posestvo, drugi, ker naj bi v času okupacije sodelovali z okupatorjem.¹⁷³ V tem času je prišlo tudi do sprememb v Zakonu o agrarni reformi in kolonizaciji, ki je bil sprejet decembra 1945. 6. aprila 1946 je Prezidij SNOS namreč sprejel Zakon o dopolnitvah in spremembah Zakona o agrarni reformi in kolonizaciji v Sloveniji. Med vsemi spremembami naj omenim le to, da se je prejšnjemu 25. členu dodal še en odstavek, ki je določal: *»Kmečka stanovanjska in gospodarska poslopja na razlaščenih in zaplenjenih posestvih, ki se dodelijo kolonistom in agrarnim interesentom, preidejo brezplačno v njihovo last prav tako zemlja. Če je pa potrebno deloma zgradbe popraviti oziroma jih na novo zgraditi, da bi se mogli kolonisti in agrarni interesenti vanje vseliti, se vsi stroški za ta gradbena dela sorazmerno razdelijo na vse naseljence na enak način kakor odškodnina za zemljo ...«*¹⁷⁴ Ta odstavek je očitno nastal zaradi pritožb kolonistov in agrarnih interesentov po celi Jugoslaviji, glede stanovanjskih in gospodarskih poslopij, ki naj bi bila v slabem stanju. Mislim, da so s tem želeli zmanjšati nevoščljivost med njimi, ker zakon predvideva, da so morali tudi tisti, ki so dobili lepo ohranjena poslopja, kriti stroške popravil, ki so jih imeli drugi.

¹⁷¹ PAM, OLO Radgona, šk 11, Število prijavljenih posestev za agrarno reformo, 8. 1. 1946.

¹⁷² PAM, OLO Radgona, šk. 11, Poročilo o delovanju komisije za izvedbo agrarne reforme, 8. 1. 1946.

¹⁷³ PAM, OLO Radgona, šk. 75, Zapisnik, 4. 3. 1946.

¹⁷⁴ UL LRS, št. 30/125, 17. 4. 1946.

Kakšna je bila tedaj točna površina agrarnega sklada v OLO Radgona, ne moremo zapisati. Agrarna komisija je v mesecu septembru leta 1946 namreč ugotovila, da ni imela točnega popisa vseh posestev, ki so bila zaplenjena po odloku AVNOJ-a. Da bi bili podatki kljub temu čim bolj točni, so nadaljevali z zbiranjem novih podatkov o le-teh. Ponekod se je pojavil problem, da se lastniki, čigar posestva so bila zaplenjena po odloku AVNOJ-a, niso izselili in so še dalje nemoteno živeli na njih. Prav tako se je vrnilo nekaj izseljenih kmetov, katerih posestva so bila že razdeljena med koloniste. Ti povratniki so se večinoma nastanili pri svojih sorodnikih in pri okrajni komisiji povpraševali po vrnitvi svojega posestva. Okrajna komisija se je zaradi njih počutila neprijetno in na okrožno komisijo poslala predlog, da bi te preselili v druge slovenske kraje.¹⁷⁵ Sicer pa je okrajna komisija za agrarno reformo v radgonskem okraju razlastila do srede junija 1946 15 nekmetov, to so bili zdravniki, obrtniki idr., ki se niso ukvarjali s kmetijstvom. Skupna površina te zemlje je tedaj znašala okrog 165 ha in je bila razdeljena med 184 agrarnih interesentov in kolonistov.¹⁷⁶ Med temi je bila tudi J. H., ki je dobila iz agrarnega sklada en travnik. Imela je možnost, da bi dobila še več, a si, kot je sama dejala, več ni upala vzeti. Živela je namreč sama s svojimi petimi hčerami in se bala, da bodo člani krajevnne oblasti v zameno za dobljeno zemljo od nje ali od njenih hčera zahtevali kakšno povračilo.¹⁷⁷

V poročilu s konca decembra, ko je bila agrarna reforma v glavnem že končana, komisija navaja, da je agrarni sklad v okraju Radgona tedaj zajel že okrog 6.800 ha zemljišč ter 860 stanovanjskih in gospodarskih poslopij. Zemljo je dobilo 1240 agrarnih interesentov in 860 kolonistov, poleg tega so bila do tedaj ustanovljena tudi tri državna posestva in 9 kmečkih delovnih zadrug. Vsi kolonisti, ki so zemljo dobili, naj bi to zemljo tudi dobro obdelali. Obstajale so tudi izjeme, ki so bile na to opozorjene. K opozorilu je bila dodana tudi grožnja, da naj bi v bodoče za neobdelano zemljo sledile sankcije.¹⁷⁸

¹⁷⁵ PAM, OLO Radgona, šk. 11, Vaš nalog št. 1413/ z dne 14. septembra 1946, Poročilo o problemih, 15. 9. 1946.

¹⁷⁶ PAM, OK KPS G. Radgona, šk. 6, Poročilo o delovanju agrarne komisije, 18. 6. 1946.

¹⁷⁷ Razgovor J. H., 13. 1. 2010 (zapis in podatke hrani avtorica).

¹⁷⁸ PAM, OLO Radgona, šk. 112, Poročilo okrajnega ILO za 3. zasedanje OLO Radgona, 23. 12. 1946.

5.2.4 Kmečke delovne zadruge

Ob izvajanju agrarne reforme so bile ustanovljene tudi prve kmečke delovne zadruge. A to ni bila edina oblika zadrug. Obstajale so tudi nabavne in prodajne zadruge, t. i. naproze, potrošniške, proizvodne in predelovalne, kreditne, stanovanjske in obnovitvene. A v diplomski nalogi bo govora le o kmečkih delovnih zadrugah, ki so začele nastajati, kot je bilo omenjeno, zlasti med izvajanjem agrarne reforme. V te zadruge so se v glavnem združevali agrarni interesi. Posebna oblika kmečkih delovnih zadrug so bile vinogradniške zadruge, v katere so se združevali viničarji.¹⁷⁹ Te so bile zlasti prisotne v vinorodnih predelih Štajerske. Prav tako je bilo ustanovljenih nekaj poljedelskih kmečkih delovnih zadrug. Največ teh je bilo ustanovljenih prav v okraju Radgona, ker je bilo tukaj močno kolonizacijsko središče notranje kolonizacije v Sloveniji.¹⁸⁰ Julija 1946 je bilo v OLO Radgona 7 zadrug. Od tega so bile tri vinogradniške zadruge, in sicer na Ptujski cesti, v Janževem Vrh in pri Sveti Ani.¹⁸¹ Med temi tremi je bila vinogradniška zadruga Janžev Vrh najuspešnejša, tako v gospodarskem in načrtnem pogledu ter je oblastem predstavljala vzor, ki so ga drugim dajali za vzgled.¹⁸² Zanimiv je tudi njen nastanek, saj naj bi viničarji že 20. januarja 1946 na sestanku agrarnih interesentov skupaj z agrarno komisijo naredili osnutke za vinogradniško zadrugo. Pobuda za njeno ustanovitev naj bi prav tako prišla iz vrst samih viničarjev. Viničar, ki se je pisal Štelcer, naj bi takrat predlagal, da vinogradov ne bi delili, ker imajo, čeprav nekateri merijo tudi po 10 ha, le po eno prešo in eno klet. Nato naj bi viničar Babič, ki je imel precej ugleda pri ostalih viničarjih, dodal, da je tudi njegova viničarija državna last in da je s tem zelo zadovoljen. Svojo izjavo utemeljil s tem, da se mu zaradi tega ni treba bati, da bi mu kakšna naravna ujma uničila pridelek, ker je ne glede na to vedno dobil plačilo za svoje delo. Po poročilu sodeč naj bi ti razlogi ostale viničarje, ki so bili na sestanku, pomirili in pritegnili v zadrugo.¹⁸³ Ostale štiri zadruge v OLO Radgona so bile kmečko produktivne zadruge, od teh so bile tri (Apače, Stogovci in Žepovci) na Apaškem polju ter ena v Slovenskih goricah v

¹⁷⁹ Neven Borak ...[et al.], Slovenska novejša zgodovina 2, str. 891.

¹⁸⁰ Z. Čepič, Agrarna reforma in kolonizacija, str. 91–92, 107.

¹⁸¹ PAM, OLO Radgona, šk. 9, Seznam kmečko produktivnih in vinogradniških zadrug, 5. 7. 1946.

¹⁸² PAM, OLO Radgona, šk. 112, Poročilo okrajnega ILO za 3. zasedanje OLO Radgona, 23. 12. 1946, str. 5.

¹⁸³ PAM, OLO Radgona, šk. 11, Poročilo, 20. 1. 1946.

Negovi.¹⁸⁴ Zadnja se je od ostalih razlikovala tudi po načinu nastanka. V Negovi so namreč graščinski delavci (teh je bilo 14) na sestanku agrarnih interesentov podali prošnjo, da graščinske zemlje ne bi delili, ker bi se zaradi tega zmanjšala kvantiteta in kvaliteta pridelanega. Ker tudi Ministrstvo za kmetijstvo ni imelo interesa obdržati tega posestva pod svojo upravo, je radgonska okrajna komisija za agrarno reformo predlagala, da se ustanovi zadruga. A pogoj za ustanovitev je bil, da je moral vsak graščinski delavec pridobiti še kakega člana. Tako je konec februarja negovska zadruga obsegala 160 ha obdelovalne zemlje, od tega okrog 20 ha vinogradov. Vanjo se je vključilo 48 družin oz. približno 160 zadružnih članov.¹⁸⁵ V Apačah se je v zadrugo vključilo 16 družin s 73 ha, v Stogovcih 15 družin s 70 ha, v Žepovcih 24 družin s 102 ha in v Segovcih 9 družin s 45 ha.¹⁸⁶ Čeprav je bilo na Apaškem polju največ kmečko produktivnih zadrug, kolonisti v glavnem niso kazali prevelikega navdušenja za zadružništvo. Le majhen del kolonistov se je odločil za skupno obdelovanje zemlje. Med temi sta bila tudi M. J. in njen mož. A za vstop se nista odločila, ker bi verjela, da je to boljši način obdelave, ampak ker jima je tako dejalo partijsko vodstvo. Ker sta bila tudi sama člana KP, sta se pač odločila, da bosta upoštevala partijsko navodilo. Tako je 4 ha njune zemlje prišlo v okvir zadruge, 1 ha pa sta lahko obdržala kot ohišnico. Podobno je bilo z njuno živino, ki sta jo našla na svojem posestvu, dve kravi sta postali last zadruge, eno kravo pa sta lahko obdržala doma.¹⁸⁷ A pri večini so imeli aktivisti manj uspehov, čeprav so koloniste silili v KDZ tudi z grožnjami, da bo vsak izgubil status kolonista in bo preseljen, če ne bo stopil v zadrugo.¹⁸⁸

Za večino, ki je vstopila v zadrugo, je bila značilna tudi zelo nizka zadružna zavest.¹⁸⁹ To sploh ne preseneča, saj niti večina članov partije ni vedela, kakšni so nameni in cilji zadrug.¹⁹⁰ Številni partijci so namreč vstopili iz istega razloga, kot sem ga navedla pri M. J., ker jim je pač njihovo vodstvo tako svetovalo.¹⁹¹ A vsi

¹⁸⁴ PAM, OLO Radgona, šk. 9, Seznam kmečko produktivnih in vinogradniških zadrug, 5. 7. 1946.

¹⁸⁵ PAM, OK KPS G. Radgona, šk. 6, Poročilo o kmečko-produktivni zadrugi v Negovi, 22. 2. 1946.

¹⁸⁶ PAM, OLO Radgona, šk. 9, Seznam kmečko produktivnih in vinogradniških zadrug, 5. 7. 1946.

¹⁸⁷ Razgovor M. J., 14. 1. 2010 (zapis in podatke hrani avtorica).

¹⁸⁸ Z. Čepič, Agrarna reforma in kolonizacija, str. 196.

¹⁸⁹ PAM, OLO Radgona, šk. 75, Mesečno poročilo, 24. 6. 1946.

¹⁹⁰ PAM, OK KPS G. Radgona, šk. 6, Zapisnik 11. redne seje okrajnega komiteta KPS Radgona, 29. 12. 1946.

¹⁹¹ Razgovor M. J., 14. 1. 2010 (zapis in podatke hrani avtorica).

člani KP niso bili tako poslušni, nasprotno, bilo je tudi nekaj takih partijcev, ki so nasprotovali zadrugam. Med temi je bil tudi sekretar KP celice Stogovci, ki je celo zbiral podpise proti združništvu.¹⁹² Poleg tega so imele zadruge težave s pomanjkanjem kapitala in živine.¹⁹³ Ta problem so skušali rešiti s sodelovanjem z državnim gospodarstvom Črnci, ki je zadrugam pomagalo s stroji in z izmenjavo semenskih žitaric. Zaradi strojne obdelave in kvalitetnih semen so bili rezultati pri pridelku boljši kot pri posameznih obdelovalcih, kar je konec leta 1946 prispevalo k povečanju članstva v zadrugah na Apaškem polju.¹⁹⁴ Ves čas je imelo pozitiven odnos do zadrug le vodstvo OLO Radgona, ki je v enem od svojih poročil dejalo, da je zadruga *»tista gospodarska organizacija v katero spada vso delovno ljudstvo posebej pa kmetje. Posameznik v bodoče ne bo pomenil ničesar. Kmetom bo možno gospodarsko napredovati le da so organizirani v zadrugah.«*¹⁹⁵

5.3 Nadaljevanje sistema racionirane preskrbe

Ker so bili predpisi, ki so urejali odkup, razen redkih izjem, veljavni za čas gospodarskega in ne koledarskega leta, se je veljavnost v letu 1945 sprejetih uredb razpotegnila še v začetek leta 1946. Do 16. marca 1946 je okraj Radgona poročal, da je za gospodarsko leto 1945/46 zelo različno zadovoljil količine za posamezne pridelke. Do tedaj so npr. dosegli 75 % predvidene oddaje krompirja, 42 % fižola, a le 24,5 % pšenice in 25 % ostalega žita.¹⁹⁶ Del odgovornosti, da oddaja ni bila izvedena, so imeli tudi KLO-ji, ki niso izvrševali navodil, ker se niso hoteli zameriti sovaščanom.¹⁹⁷ Prav tako je delno k neizpolnjevanju določil prispeval NAVOD, zlasti s svojim zavlačevanjem pri odpošiljanju oddanih pridelkov, ter tudi sam OLO, ki je večkrat prepozno objavil določene obveznosti kmetov. Čeprav so npr. bile zbrane takrat že tri četrtine krompirja, je bila poslana naprej le manjša količina (11 vagonov), ker se je večina še vedno nahajala pri NAVOD-u.

¹⁹² PAM, OK KPS G. Radgona, šk. 1, Zapisnik partijske konference okrajnega komiteta KP v Gornji Radgoni, 16. 3. 1946.

¹⁹³ PAM, OLO Radgona, šk. 112, Poročilo 4. redne skupščine, 26. 1. 1946.

¹⁹⁴ PAM, OK KPS G. Radgona, šk. 1, Zapisnik 7. redne seje okrajnega komiteta KPS Gornja Radgona, 4. 11. 1946.

¹⁹⁵ PAM, OLO Radgona, šk. 112, Poročilo 4. redne skupščine, 26. 1. 1946.

¹⁹⁶ PAM, OLO Radgona, šk. 75, Zapisnik 4. redne seje okrajnega ILO Gornja Radgona, 21. 3. 1946.

¹⁹⁷ B. Himmelreich, Pike, špekulanti in Trumanova jajca, str. 66.

Hkrati je poročilo trdilo, da so mali kmetje, bajtarji in viničarji oddajo izpolnili 100% in da so večji kmetje tisti, ki oddajajo zelo slabo.¹⁹⁸ V letu 1946 se je nadaljevalo tudi organiziranje teles, ki so bila odgovorna za odkup.¹⁹⁹ Poleg tega sta bili leta 1946 sprejeti še dve povsem novi uredbi: Uredba o obvezni prodaji sena in slame za potrebe vojske in Uredba o trgovini z jajci. Tudi nasploh je bilo potrebno zagotavljati velike količine pridelkov za vojsko. Veljalo je celo, da se je smelo ostalim potrošnikom dostaviti blago šele tedaj, ko so bile zagotovljene količine za vojsko.²⁰⁰

Tekom leta 1946 so začele izhajati tudi nove uredbe za gospodarsko leto 1946/47. Nova uredba o žitu je tako od Slovenije zahtevala 1.300 vagonov žita. Posamezni okraji so morali zbrati 900 vagonov (480 pšenice, 120 rži in 300 koruze, ostanek pa merica od mlatilnic in mlinov). Pri tem niso upoštevali možnosti slabe letine zaradi morebitnih naravnih ujm.²⁰¹ Nova uredba, ki je urejala odkup žita za gospodarsko leto 1946/47, je bila sprejeta v FLRJ 18. aprila 1946. V Sloveniji pa je začela veljati nova uredba za bela žita (to so pšenica, ječmen, rž, soržica in pira) julija 1946, ko je bila objavljena v Uradnem listu LRS. Določala je, da morajo posestva do velikosti 5 ha oddati 60 % presežkov belega žita, nad 5 in do 8 ha 70 %, nad 8 in do 10 ha 75 %, nad 10 in do 15 ha 85 % ter posestva z nad 15 ha zemlje so morala oddati 90 % presežkov belega žita. Iz tega sledi, da so pridelovalci lahko razpolagali le z 40, 30, 25, 15 in 10 % presežkov. Posestniki z do 5 ha zemlje niso bili dolžni oddati presežkov, če niso pridelali več kot 200 kg žita, če so bili kolonisti, ki so dobili zemljo po zakonu o agrarni reformi, vojni invalidi in vojne sirote ter če je njihovo posestvo v vojni utrpelo večjo škodo zaradi požara, izselitve itd.²⁰² Kljub tem visokim zahtevam je bil okraj Radgona, po poročilih sodeč, eden tistih, ki je do konca leta 1946 že oddal predpisane količine belega žita za gospodarsko leto 1946/47, ki naj bi znašale 66 vagonov.²⁰³

¹⁹⁸ PAM, OLO Radgona, šk. 75, Zapisnik 4. redne seje okrajnega ILO Gornja Radgona, 21. 3. 1946.

¹⁹⁹ Podrobnejša organizacija teles za odkup je opisana v knjigi B. Himmelreich Pike, špekulanti in Trumanova jajca, str. 112–114.

²⁰⁰ B. Himmelreich, Pike, špekulanti in Trumanova jajca, str. 111–112.

²⁰¹ Prav tam, str. 114.

²⁰² UL LRS, št. 49/178, 17. 7. 1946.

²⁰³ PAM, OLO Radgona, šk. 112, Poročilo okrajnega ILO za 3. zasedanje OLO Radgona, 23. 12. 1946.

Še pred novo uredbo o žitu so bile izdane spremembe uredbe, ki je urejala klanje prašičev in promet z maščobami za gospodarsko leto 1945/46. Decembra 1945 je bilo s strani delavstva namreč slišati, da je največje pomanjkanje pri maščobi in sladkorju ter da je kriva za to premajhna obvezna oddaja. Januarja 1946 so bile tako sprejete spremembe in dopolnitve k veljavni uredbi o klanju prašičev in oddaji maščobe. Po teh spremembah je bil vsak kmet, ki je zaklal več kot dva prašiča na leto, dolžen dajati še večje deleže maščobe kot prej. Tako je sedaj morala šestčlanska družina, ki je zaklala tri prašiče na leto, oddati 30 kg slanine oz. štiričlanska družina kar 40 kg slanine.²⁰⁴ V okraju Radgona so nato do marca 1946 uspeli zadovoljiti 75 % predvidene oddaje slanine, od 21.000 kg predpisane slanine je bilo do tedaj oddanih 16.000 kg slanine.²⁰⁵ Šele avgusta 1946 je izšla nova uredba o pitanju in klanju prašičev, ki je od kmeta zahtevala, da mora v gospodarskem letu 1946/47 pitati in oddati pooblaščenemu podjetju za odkup določeno število celih prašičev, ne le slanino. Kmet, ki je imel 4–6 ha njiv, je moral oddati najmanj 1 prašiča, 6–9 ha 2, 9–12 ha 3, 12–15 ha 4, 15–18 ha 5, in kdor je imel 18–23 ha, je moral oddati najmanj 6 prašičev. Za vsakogar, ki je imel še več njiv, je bilo določeno, da mora za vsakih 5 ha oddati še enega prašiča več. Določeno je bilo tudi, da je moral oddani prašič imeti najmanj 120 kg žive teže. Kdor je imel manj kot 4 ha njiv, ni bil dolžen oddati nobenega prašiča.²⁰⁶ Okraju Radgona so na podlagi te uredbe določili, da mora zbrati v gospodarskem letu 1946/47 597 prašičev.²⁰⁷

Pomemben vir prehrane je bil tudi krompir. Da bi si zagotovili le-tega, so spomladi 1946 po celi Jugoslaviji zasadili velike površine s to kulturo in pričakovali, da ga bo v prihajajočem letu le uspelo pridelati zadostne količine. A suša in koloradski hrošč sta načrte povsem uničila. Ker je suša povzročila največ škode v južnih republikah, je septembra 1946 iz Beograda prišlo obvestilo, da morata zaradi tega nositi Slovenija in Hrvaška večje breme in povečati oddajo krompirja. Ker so bile zahteve neizvedljive, je slovenska vlada posredovala pri

²⁰⁴ UL LRS, št. 5/19, 16. 1. 1946.

²⁰⁵ PAM, OLO Radgona, šk. 75, Zapisnik 4. redne seje okrajnega ILO Gornja Radgona, 21. 3. 1946.

²⁰⁶ UL LRS, št. 55/192, 17. 8. 1946.

²⁰⁷ PAM, OLO Radgona, šk. 112, Poročilo IO, 14. 5. 1947.

Beogradu, ki je tokrat celo delno upošteval njene želje.²⁰⁸ Rezultat tega je bila malo milejša uredba, kot jo je predvidevalo obvestilo, a še vedno za kmeta težko izvedljiva. Uredba o krompirju za gospodarsko leto 1946/47, ki je bila sprejeta šele v mesecu novembru, je predvidevala, da je kmet za prehrano lahko obdržal 150 kg krompirja na osebo in za seme 2.000 kg krompirja na hektar zemlje, ki jo je imel namen v letu 1947 zasaditi s krompirjem. Za krmljenje prašičev je prav tako smel obdržati nekaj krompirja slabše kakovosti, in sicer po 200 kg za vsakega nad 6 mesecev starega prašiča. Ostali krompir se je štel za presežek, s katerim kmet ni smel prosto razpolagati, ampak ga je moral dati na voljo ministrstvu za trgovino in preskrbo. Pooblaščen podjetja so nato kupovala krompir po 3 din za kilogram.²⁰⁹ Do novembra, ko je bila sprejeta ta nova uredba, je radgonski okraj odposlal dalje le 64 vagonov krompirja.²¹⁰

Za razliko od krompirja je bil leta 1946 po celi Jugoslaviji in tudi v okraju Radgona zadovoljiv dotok goveje živine. Zaradi suše je namreč močno primanjkovalo krme in kmetje so bili prisiljeni prodajati živino. A ta prodaja je imela tudi negativno stran, saj se je zaradi zmanjševanja števila krav zmanjšala količina mleka. Ponekod v radgonskem okraju se je dotok mleka zmanjšal do te mere, da so morali nekatere zbiralnice celo ukiniti. Kljub temu je politična oblast v okraju trdila, da v glavnem pri pomanjkanju mleka ni šlo za pomanjkanje krme, ampak za namerno izigravanje uredbe o oddaji mleka.²¹¹ Ta uredba je namreč določala, da je moral kmet v gospodarskem letu 1946/47 (od 1. marca 1946 do 1. marca 1947) oddati določenim zbiralnicam 250 l mleka od ene krave, 800 l od dveh, od treh 1.400 l in od vsake naslednje krave po 800 l mleka več. V letu 1946 je pri prometu z mlekom prišlo še do ene spremembe, od marca je namreč promet z mlekom prešel na Mlekopromet (državno trgovinsko podjetje s sedežem v Ljubljani).²¹²

²⁰⁸ B. Himmelreich, Pike, špekulanti in Trumanova jajca, str. 120–125.

²⁰⁹ UL LRS, št. 75/276, 27. 11. 1946.

²¹⁰ PAM, OK KPS G. Radgona, šk. 1, Zapisnik 9. redne seje okrajnega komiteta KPS Radgona, 21. 11. 1946.

²¹¹ PAM, OLO Radgona, šk. 112, Poročilo okrajnega ILO za 3. zasedanje OLO Radgona, 23. 12. 1946.

²¹² B. Himmelreich, Pike, špekulanti in Trumanova jajca, str. 126–127.

Kot je bilo omenjeno pri letu 1945, so za dosego predpisanih količin obvezne oddaje po vaseh odkupovalci opravljali preiskave, da bi našli čim več skritih kmečkih pridelkov in proizvodov. Čeprav za leto 1946 ni mogoče narediti pregleda, koliko kmetov je bilo obsojenih zaradi neizpolnjevanja obvezne oddaje, neustrezne prijave pridelkov oz. obdelovalnih površin ali skrivanja pridelkov, ker ni vpisnikov, po katerih bi lahko dobili ta podatek, je vseeno med arhivskim gradivom Okrajnega sodišča Gornja Radgona moč najti kar nekaj spisov, ki potrjujejo, da so bili številni kmetje obtoženi za zgoraj navedene prekrške. Pri preiskavi aprila 1946 so na posestvu Valentina Čučka iz Kutincev npr. našli 1.000 kg pšenice, 100 kg bele moke, 40 kg masti in nedoločene količine koruze in fižola. Zaradi tega so ga obtožili, da je s skrivanjem hotel izdelke odtegniti splošni potrošnji. Prav tako so ga obsodili, da ni oddal predpisane obvezne oddaje. Za vse to je dobil kazen 6 mesecev odvzema prostosti in 5.000 din denarne kazni.²¹³ Istega meseca je bil zaradi skrivanja pridelkov (med preiskavo so mu našli 2.000 kg skritega krompirja) in neizpolnjevanja obvezne oddaje obsojen tudi Matija Šoštarič iz Turjancev. Njegova kazen se je glasila odvzem prostosti za 4 mesece.²¹⁴ Čeprav so bile te skrite količine precejšnje, so vseeno nesorazmerne s kaznimi, ki so jih dobili tatovi, ki so ropali po hišah, iz katerih so bile izseljene nemške družine.²¹⁵

²¹³ PAM, Okrajno sodišče Gornja Radgona, šk. 11, Ks 90/46, 23. 4. 1946.

²¹⁴ PAM, Okrajno sodišče Gornja Radgona, šk. 11, Ks 92/46, 25. 4. 1946.

²¹⁵ Kakšne so bile kazni za le-te, je navedeno v diplomski nalogi na str. 31.

6 Leto 1947 v okraju Radgona

Čeprav je bila Ustava FLRJ sprejeta že prejšnje leto, je bila slovenska ustava sprejeta skoraj eno leto zatem, 16. januarja 1947. Tej je bilo, čeprav je bila to prva slovenska ustava, posvečene še manj pozornosti kot Ustavi FLRJ. Veliko več pozornosti je zbudil sprejem petletnega plana, ki je vpeljal sistem petletnega načrtovanja na vse družbene ravni, tudi v okraj Radgona. Tudi zato mu je radgonski okraj namenil precej pozornosti, zlasti na zasedanjih raznih okrajnih organov. Sicer je bilo to leto za OLO Radgona precej mirnejše kot prejšnje. Agrarna reforma se je v glavnem zaključila že sredi leta 1946 in tudi druga faza kolonizacije na Apaško polje, ki se je začela leta 1947, je bila bistveno manjša od prve faze. Racionirana preskrba se je nadaljevala, a sedaj že z manj zapleti. Zvezne oblasti so namreč iz prakse ugotovile, da je potrebno uredbe izdajati dovolj zgodaj, če želijo, da jih kmetje lahko izpolnijo.

6.1 Agrarna reforma in kolonizacija leta 1947 v okraju Radgona

Oba procesa, agrarna reforma in kolonizacija, sta bila do leta 1947 že skoraj povsem zaključena. A to ni pomenilo, da agrarna komisija v radgonskem okraju ni imela dela. Zaradi odselitve nekaterih kolonistov je namreč prihajalo do zapuščenih posestev. Prav tako so ti, ki so zapustili svoja posestva, s sabo odnesli ogromno inventarja in skoraj popolnoma izpraznili posestva. Da bi to preprečili, je okrajna agrarna komisija začela vršiti strogo kontrolo vseh, ki so se hoteli odseliti. Nekateri so hoteli odpeljati tudi vso živino. Kolonistu Pezdircu je to celo uspelo in je lahko s seboj odpeljal dve svinji. Svoj namen je utemeljil s tem, da je v zameno za ti dve svinji na posestvu pustil njun gnoj. KLO in kmečko obdelovalna zadruga Segovci sta temu celo nasedla in mu izdala potrdilo, da je vse v redu, ter se je lahko brez težav odselil.²¹⁶ Zemljišča, ki so z odselitvami ostala prazna, je bilo potrebno pritegniti v zemljiški sklad ter ponovno razdeliti in naseliti. A tokrat so se lotili drugačnega načina naseljevanja. Naselili so nove družine, ki so jih imenovali kar zadružniki, saj so zemljo dejansko dobile zadruge

²¹⁶ PAM, OLO Radgona, šk. 161, Mesečno poročilo o delu komisije, 2. 11. 1947.

in te nove družine so zemljo le obdelovale. Na ta način se je povečalo tudi število članov v zadrugah. Lahko pa so te družine kasneje to zemljo dobile v last, če so se izkazale za vredne.²¹⁷ Med kolonisti in agrarnimi interesenti je bilo tudi nekaj takih, ki niso bili upravičeni do dodeljene zemlje. Največ je bilo takih, ki so se poleg kmetijstva ukvarjali še s kakšno drugo dejavnostjo, zlasti rokodelsko obrtjo. Le-ti so se s temi dejavnostmi ukvarjali, čeprav so pri podeljevanju obljubili, da se bodo posvetili le poljedelstvu. Agrarna komisija je zato v mesecu oktobru 1947 v svojem poročilu navedla potrebo, da bi se tem neupravičenim lastnikom zemljo vzelo. A hkrati se je komisija tudi zavedala, da bo ob morebitnem odvzemu zemlje pri teh do precejšnega nezadovoljstva.²¹⁸ Kljub temu se je komisija že prej lotevala odvzemanja zemlje neupravičenim agrarnim interesentom. Samo v prvih treh mesecih leta 1947 so odvzeli zemljo približno petdesetim neupravičenim agrarnim interesentom.²¹⁹ Ta odvzeta zemlja je tako kot zemlja, ki so jo kolonisti zapustili, ponovno prišla pod okrilje agrarnega sklada.²²⁰ Na nezadovoljstvo kolonistov in tudi agrarnih interesentov je vplivalo tudi vprašanje lastništva dobljenega posestva oz. zemlje. Čeprav je bila skoraj vsa zemlja, ki so jo mislili razdeliti, leta 1947 že razdeljena, še vedno niso bile izdane odločbe o dodelitvi zemljišč. Kolonistom in agrarnim interesentom, ki so dobili zemljišče, so bila dana le nekakšna začasna potrdila o dodelitvi zemljišč.²²¹ Čeprav so jim že leta 1945, še preden se je v Sloveniji začela izvajati agrarna reforma, obljubljali: *»Zemljo veleposestnikov in špekulantov dobe brezplačno v privatno lastnino naši agrarni interesenti.«*²²² Ker se kljub obljubam to ni zgodilo, so kolonisti postali zelo nezadovoljni. Ker niso dobili odločb, so menili, da niso lastniki dobljenih posestev, ter bili pripravljeni, če bi dobili vojno odškodnino, oditi nazaj domov. Zlasti je bil takšen pogled značilen za koloniste, ki so imeli v domačem kraju več hektarjev zemlje. Za kolonizacijo so se namreč prijaviili, ker je bila njihova hiša med vojno požgana. Z vojno odškodnino pa bi lahko svojo hišo popravili in vrnitev domov bi za te postala povsem realna.²²³

²¹⁷ PAM, OLO Radgona, šk. 161, Mesečno poročilo o delu komisije, 31. 5. 1947.

²¹⁸ PAM, OLO Radgona, šk. 161, Mesečno poročilo o delu komisije, 1. 10. 1947.

²¹⁹ PAM, Okrajno javno tožilstvo Gornja Radgona, šk. 4, Tromesečno poročilo oddelka splošnega nadzora, 30. 3. 1947.

²²⁰ PAM, OLO Radgona, šk. 161, Mesečno poročilo o delu komisije, 2. 11. 1947.

²²¹ PAM, OLO Radgona, šk. 161, Mesečno poročilo o delu komisije, 1. 10. 1947.

²²² 11. novembra odločamo za Staro pravdo, Kmečki glas, 7. 11. 1945, str. 1.

²²³ PAM, OLO Radgona, šk. 161, Mesečno poročilo o delu komisije, 1. 10. 1947.

Še vedno so potekale tudi razlastitve zemlje, a v veliko manjšem obsegu kot pretekli dve leti. Septembra 1947 so v radgonskem okraju npr. razlastili cerkev sv. Petra v Gornji Radgoni, Posojilnico in hranilnico Marija Snežna ter eno posestnico v Hercegovščaku, ki se ni ukvarjala s kmetijstvom.²²⁴

Spomladi 1947 je potekala tudi druga faza kolonizacije na Apaško polje. Njen obseg je bil bistveno manjši. V glavnem so v njej sodelovali kolonisti iz primorskih krajev, in sicer z ozemlja, ki je bilo z mirovno pogodbo priključeno Jugoslaviji. Ta faza kolonizacije je bila povezana z razvojem zadružništva in je imela za razliko od prve faze bolj socialno-razredni namen.²²⁵ Zaradi tega je bilo naseljevanje možno le v kraje, v katerih so bile kmečke delovne zadruga. Te so namreč potrebovale delovno silo, ker med domačimi kmeti ni bilo interesa za kolektivno obdelavo.²²⁶ V letih 1947 in deloma v letu 1948 se je na Apaško polje naselilo tudi nekaj kolonistov, ki so se vrnili iz Vojvodine. Na Apaško polje se je v dveh letih 1947/48 naselilo 11 takih družin s 65 družinskimi člani.²²⁷

6.1.1 Pregled agrarnega sklada leta 1947

Čeprav je bila večina zemlje agrarnega sklada pridobljena že prej in v večini tudi že razdeljena, obravnavam to poglavje na tem mestu, ker se številčni podatki o agrarnem skladu v OLO Radgona nanašajo na ta čas. Decembra 1947 je namreč Okrajna komisija za agrarno reformo Gornja Radgona Ministrstvu za kmetijstvo in gozdarstvo poslala podrobne preglede o radgonskem agrarnem skladu. Ti pregledi nam dajejo podatke o razlašeni zemlji, razdeljeni zemlji, nepodeljeni zemlji in izločeni zemlji tega agrarnega sklada (Priloga F, G, H, I, J). Do 31. decembra 1947 je bilo v OLO Radgona razlašeno 6.883 ha in 2.989 m² zemlje. Od tega je bilo 6.222 ha zaplenjenih na podlagi avnojskega odloka z 21. novembra 1944. V deležih to pomeni, da je bilo 90 % agrarnega sklada v radgonskem okraju pridobljenega na ta način. Med to razlašeno zemljo je bilo

²²⁴ PAM, OLO Radgona, šk. 161, Mesečno poročilo o delu komisije, 1. 10. 1947.

²²⁵ Zdenko Čepič, Problematika kolonizacije Apaškega polja pri izvajanju agrarne reforme po drugi svetovni vojni, v: ČZN, letnik 30, št. 1, Maribor 1994, str. 138.

²²⁶ Z. Čepič, Agrarna reforma in kolonizacija, str. 201.

²²⁷ Z. Čepič, Agrarna reforma in kolonizacija, str. 197.

daleč največ obdelovalne zemlje (4.612 ha oz. 67 %), nato je sledil gozd (1.882 ha oz. 27 %). Ostalih 6 % so predstavljali pašniki, vinogradi in sadovnjaki.²²⁸ Zemlja, ki je bila pridobljena v agrarni sklad, je bila nato izkoriščena v različne namene. Kot je bilo omenjeno že v prejšnjih poglavjih, vsa zemlja ni bila razdeljena med kmete, čeprav je bil v OLO Radgona ta delež največji v Sloveniji. Leta 1947 je bilo razdeljeno 4.352 ha in 5.671 m² zemlje oz. 63 % agrarnega sklada. Od tega je bilo podeljeno 3.838 ha obdelovalne zemlje oz. 88 % razdeljene zemlje je predstavljala obdelovalna zemlja. Le 774 ha obdelovalne zemlje ni bilo razdeljene oz. 17 % le-te ni bilo razdeljene. Povsem drugačno stanje je bilo pri gozdu, saj so razdelili le 215 ha gozda. To je pomenilo, da so razdelili le 11 % vsega gozda, ki je bil pridobljen v zemljiški sklad.²²⁹ Ti podatki v kasnejših letih sicer ne bi povsem držali, a v glavnem se niso veliko spreminjali, saj je bila agrarna reforma in kolonizacija tedaj že skoraj povsem zaključena.

6.1.2 Kmečke delovne zadruga

V letu 1947 se je, če drži poročilo okrajne skupščine, stanje v zadrugah izboljšalo. Po njihovem mnenju naj bi jim to uspelo doseči z rednimi letnimi občnimi zbori, saj naj bi na njihovih skupščinah uspeli izločiti vse »špekulantske« elemente. Brez teh špekulantov v svoji sredi naj bi jim uspelo doseči, da se je pri članih dvignila zadružna zavest in da je bilo notranje delo v zadrugah boljše organizirano. V tem letu je bil ustanovljen tudi medzadružni odbor, ki je bil zadolžen, da je na svojih sejah reševal tekoče probleme zadružništva. V okraju je bila ustanovljena tudi posebna zadružna komisija, ki je bila zadolžena za reševanje večjih problemov.²³⁰ Do meseca maja 1947 je bilo v okraju že 10 kmečko delovnih zadrug (3 vinogradniške zadruga in 7 kmečko obdelovalnih zadrug).²³¹ Najbolj problematično stanje je bilo z živinorejskimi zadrugami. Možnost, da bi se izboljšalo stanje teh, so videli v izgradnji modernih hlevov in drugih potrebnih gospodarskih objektih. Zagovorniki zadrug so zlasti poudarjali, da je potrebno povečati moralno in materialno pomoč zadrugam, ker bodo te veliko doprinesle k

²²⁸ PAM, OLO Radgona, šk. 44, Pregled razlašene zemlje, 31. 12. 1947.

²²⁹ PAM, OLO Radgona, šk. 44, Pregled razdeljene zemlje, 31. 12. 1947.

²³⁰ PAM, OLO Radgona, šk. 112, Poročilo 3. seje okrajne skupščine, 12. 7. 1947.

²³¹ PAM, OLO Radgona, šk. 161, Mesečno poročilo komisije, 31. 5. 1947.

uresničevanju petletnega plana. Od preteklega leta se je spremenilo tudi razmerje med posameznimi zadrugami. Če je bila prejšnje leto vinogradniška zadruga v Janževem Vrhu velikokrat dana za vzgled drugim zadrugam, ker je bila najbolj organizirana, se je sedaj to spremenilo. Leta 1947 so namreč poročali, da je to mesto prevzela vinogradniška zadruga pri Sveti Ani. Zadruga Janžev Vrh je bila skupaj z vinogradniško zadrugo Ptujška cesta med najslabšimi zadrugami. Največ pozornosti je bilo v radgonskem okraju dano kmečko obdelovalnim zadrugam. V teh so videli priložnost modernizacije kmetijstva in pridobivanja kmeta za članstvo v teh.²³² Zadruge so za boljše rezultate začele v letu 1947 izvajati arondacije.²³³ A pri tem so naleteli na precej težav, saj kolonisti Apaškega polja pri tem niso hoteli sodelovati. Zadruge so namreč hotele svoje člane naseliti skupaj. To naj bi dosegli z zamenjavo posestva med zadružnikom in nezadružnikom. Ker slednji na to niso bili pripravljeni pristati, jih je komisija označila za egoiste in nazadnjake, ki niso naklonjeni naprednemu gospodarstvu.²³⁴

6.2 Prvi petletni plan

Že leta 1946 so začeli pripravljati prvi petletni plan, ki je bil nato sprejet z zakonom v zvezni skupščini 28. aprila 1947. Ta plan je obsegal razvoj gospodarstva za leta 1947–1951 in je imel štiri poglobitve cilje:

- odprava gospodarske in tehnične zaostalosti;
- povečanje in utrditev gospodarske in obrambne moči države;
- okrepitev in nadaljnji razvoj državnega gospodarskega sektorja in novih proizvodnih odnosov;
- povečanje splošne blaginje.²³⁵

Slovenski republiški plan je bil sprejet 8. julija 1947 in je v celoti izhajal iz državnega plana.²³⁶ V obeh je bilo kmetijstvo manjvredna gospodarska panoga in

²³² PAM, OLO Radgona, šk. 112, Poročilo 3. seje okrajne skupščine, 12. 7. 1947.

²³³ Arondacija: zaokrožitev zemljišč v enoten kompleks z vključitvijo drugih parcel. Slovar slovenskega knjižnega jezika z Odzadnjim slovarjem slovenskega jezika in Besediščem slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki [Elektronski vir], DZS, Ljubljana 2005 (dalje: SSKJ, DZS, Ljubljana 2005).

²³⁴ PAM, OLO Radgona, šk. 161, Mesečno poročilo o delu komisije, 1. 10. 1947.

²³⁵ Neven Borak ...[et al.], Slovenska novejša zgodovina 2, str. 881–883.

povsem podrejena potrebam industrializacije. Zato ne čudi izjava, ki sem jo našla v enem od zapisnikov radgonske okrajne skupščine, da je bilo kmeta potrebno pritegniti, da »*bo plansko oddajal svoje odvišne kmetijske proizvode*« in omogočal dovolj hrane za industrijske delavce.²³⁷ Po sprejemu plana je tudi zanimiva sprememba besedišča. Po njegovem sprejetju je namreč vse usmerjeno v uresničitev plana in zato so politiki v OLO Radgona trdili: »*Potrebna je zavest vsakega državljana, najsibo kmet ali delavec ali inteligent, da se vključi v naš petletni plan, kajti na tak način bomo dvignili našo novo Jugoslavijo, predvsem Slovenijo na visoko ekonomsko, kulturno in nacionalno stopnjo*«²³⁸

6.3 Zaključno obdobje racionirane preskrbe

Kot je bilo že leta 1946, da so veljale uredbe, sprejete leta 1945, v začetku naslednjega leta, je bilo tudi tega leta. Do marca 1947 so žito še vedno pobirali na podlagi uredbe iz marca 1946. A njeno izpolnjevanje v okraju Radgona ni bilo zgledno. K temu naj bi prispevalo tudi zimsko vreme, ki je oviralo odkup pridelkov. Okraj Radgona bi npr. moral v gospodarskem letu 1946/47 oddati 61.495 kg presežkov koruze, a do 8. februarja so poročali, da so zbrali le 41.657 kg oz. 68 %.²³⁹ Svoj delež k neizpolnjevanju so prispevali tudi kmetje, ki so bili res nezmožni zagotoviti določene količine, ali takšni, ki niso hoteli oddati svojega pridelka. V gospodarskem letu 1946/47 naj bi bilo v tem okraju utajenih 689 ha posevka krušnih žit. Zaradi tega se je Ministrstvo za trgovino in preskrbo odločilo radgonski okraj kaznovati z dodatnim odkupom žita, in sicer za dodatnih 17 vagonov krušnega žita. To količino naj bi prispevali tisti, ki prej niso izpolnili obvezne oddaje, če se krivcev ne bi ugotovilo, so predvidevali zagotovitev žita s prostovoljno oddajo.²⁴⁰ Tudi izpolnjevanje oddaje krompirja za gospodarsko leto 1946/47 ni šlo najbolj po planu. Do 21. decembra 1946 je NAVOD odposlal 115.898 kg oddanega krompirja. Po popisu, ki je bil narejen decembra 1946 in januarja 1947, naj bi obvezni presežki v OLO Radgona znašali 260.151 kg, kar

²³⁶ Neven Borak ...[et al.], Slovenska novejša zgodovina 2, str. 881–883.

²³⁷ PAM, OLO Radgona, Šk. 112, Zapisnik 10. redne seje okrajne skupščine, 6. 9. 1947.

²³⁸ Prav tam.

²³⁹ PAM, OLO Radgona, šk. 161, Poročilo o odkupu koruze, 9. 2. 1947.

²⁴⁰ PAM, OLO Radgona, šk. 112, Poročilo izvršnega odbora za 1. redno skupščino OLO Radgona, 15. 3. 1947.

pomeni, da predpisane obveznosti tedaj niso bile izpolnjene niti 50%. Ampak tudi tokrat za vse težave niso bili krivi kmetje, svoj delež je prispeval tudi NAVOD. Ker krompir v njegovih zbiralnicah ni bil ustrezno shranjen, ga je nekaj zaradi mraza tudi pomrznilo. Prav tako je nekaj krompirja pomrznilo pri kmetih po kleteh in jamah na poljih, kjer so ga imeli shranjenega.²⁴¹ Poleg tega je nekaj krompirja pomrznilo tudi med prevozom v zbiralnice NAVOD-a. S tem so se delno zmanjšale razpoložljive količine, ki naj bi se jih posredovalo porabnikom. Da ne bi bilo še več škode, so pozimi ustavili pobiranje krompirja in se odločili, da nadaljujejo spomladi, ko bodo za to ustrezni vremenski pogoji. Bili so namreč prepričani, da bodo takrat uspeli odkup izpolniti 100%.²⁴²

Za leto 1947 je pri odkupu potrebno omeniti tudi novost, ki je takrat veljala za vsa področja jugoslovanske družbe: začne se z načrtovanjem, in to za daljše obdobje. Do takrat dolgoročnega načrtovanja ni bilo in načrti so se omejevali le na posamezne primere. Čeprav so leta 1947 načrte delali le za nekaj mesecev naprej, je bila to napoved novih sprememb, ki so jim dajali zelo velik pomen. Začetek načrtovanja in izkušnje, da mora pridelovalec čim prej izvedeti, kolikšne bodo njegove obveze do države, so prispevale k temu, da je bila zvezna uredba o odkupu žita leta 1947 izdana že sredi marca. V splošnem odkupnem načrtu za državo je vlada FLRJ določila tudi obveznosti posameznih republik. Na podlagi teh so se odredile obveznosti njenih okrožij in okrajev. V okrajnih odkupnih načrtih so nato določili, koliko mora oddati posamezni kraj. Marca je zvezno ministrstvo določilo, da mora Slovenija v gospodarskem letu 1947/48 na svojem ozemlju zbrati 6.000 ton pšenice in rži ter 3.000 ton mlinske merice. Morala je oddati tudi 3.000 ton koruze in 1.000 ton mlinske merice.²⁴³ Uredba je določala tudi, da je Slovenija morala razglasiti kot žitorodne 5 okrajev, ki so nosili glavno breme oddaje žita. To so bili okraj Murska Sobota, Dolnja Lendava, Ljutomer, Ptuj in Radgona. Vsi ostali okraji so bili označeni kot nežitorodni predeli.²⁴⁴ Kot je že zapisano zgoraj, so morali okraji narediti svoje odkupne načrte in okraj Radgona je to storil s sprejemom t. i. Plana o odkupu žitaric za okraj Radgona za

²⁴¹ PAM, OLO Radgona, šk. 161, Odkup krompirja, 24. 5. 1947.

²⁴² PAM, OLO Radgona, šk. 112, Poročilo izvršnega odbora za 1. redno skupščino OLO Radgona, 15. 3. 1947.

²⁴³ B. Himmelfreich, Pike, špekulanti in Trumanova jajca, str. 112–113.

²⁴⁴ UL LRS, št. 19/108, 10. 5. 1947.

leto 1947/48. Sam plan, ki so ga sprejeli 15. maja 1947 na rednem zasedanju okrajne skupščine, je radgonski okraj obvezoval, da bo oddal 623.204 kg žitaric. Od tega naj bi bilo 467.403 kg belih žit in 155.801 kg koruze. Možno je bilo tudi oddajo koruze delno nadomestiti z oddajo belega žita, in sicer v razmerju 1:1. Omeniti je potrebno, da v teh 623.204 kg žitaric ni bila všteta oddaja državnih posestev in tudi ne mlinska merica. Prav tako je bilo s planom določeno, koliko kg žita mora zbrati posamezni KLO. Naj omenim le tri, ki so morali prispevati največ: KLO Sv. Jurij ob Ščavnici (50.290 kg), KLO Hrastje-Mota (41.914 kg) in KLO Negova (33.507 kg). Na drugi strani je KLO Lokavec, ki je moral prispevati najmanj, imel za oddajo predpisanih le 399 kg.²⁴⁵ Kljub tem razlikam je bila do začetka septembra 1947 večina žita za gospodarsko leto 1947/48 že zbrana. KLO Zbigovci, Spodnja Ščavnica, Janžev Vrh, Lutverci in Podgorje so že tedaj dosegli svojo predpisano oddajo.²⁴⁶ Do meseca oktobra je bila oddana že tolikšna količina žit, da je bila dosežena predpisana vrednost žita, ki ga je moral zbrati cel okraj. A to ni pomenilo, da so vsi kmetje izpolnili svoje obveznosti. Ponekod so namreč oddali več žita, kot je bilo predvideno, in zato je bilo zbranega več žita, kot je predvidevala obvezna oddaja. Ampak oddaja se takrat še ni zaključila, saj so hoteli izterjati predpisane količine tudi od vseh, ki obveznosti še niso izpolnili.²⁴⁷ Prav tako je bilo povsem drugačno razmerje, če pogledamo samo koruzo. Te je bilo do konca leta 1947 zbrane le 75 %.²⁴⁸ Pri odkupu žita se je dogajalo tudi precej nepravilnosti. Nekateri KLO-ji so bili tako obtoženi, da so sami spreminjali predpisano oddajo, in to v škodo malih kmetov.²⁴⁹ Zaradi tega je bil obsojen tudi predsednik KLO Orehovci, Jakob Jaušovec, ki je pri odkupnem načrtu za leto 1947/48 spremenil količine, ki so jih morali oddati posamezniki. Večjim kmetom je namreč zmanjšal predpisano oddajo za okrog 1.500 kg žita, ki jo je nato pripisal manjšim kmetom. A ker je bila ta odločitev sprejeta na seji krajevnega odbora, je dobil le 1.000 din kazni.²⁵⁰ Precej so bili krivi tudi odkupni zavodi, ki zaradi slabega organiziranja prevozov tudi po en mesec niso odposlali zbranega žita, ki je tako ležalo v zbiralnicah, in kar je kmete še bolj utrjevalo v prepričanju, da je

²⁴⁵ PAM, OLO Radgona, šk. 161, Odkup žita pridelka 1947/48, za okraj Radgona, 24. 5. 1947.

²⁴⁶ PAM, OLO Radgona, šk. 112, Zapisnik 10. redne seje okrajne skupščine, 6. 9. 1947.

²⁴⁷ PAM, OLO Radgona, šk. 75, Zapisnik 15. redne seje ILO Radgona, 18. 10. 1947.

²⁴⁸ PAM, OLO Radgona, šk. 112, Poročilo o poslovanju okrajnega izvršilnega odbora za 11. zasedanje skupščine OLO Radgona, 5. 1. 1947.

²⁴⁹ PAM, OLO Radgona, šk. 112, Zapisnik 10. redne seje okrajne skupščine, 6. 9. 1947.

²⁵⁰ PAM, Okrajno sodišče Gornja Radgona, šk. 11, Ks 231/47, 12. 9. 1947.

odkup žita nepotreben, in so menili: »Saj žita ne rabijo, ker ga puste tako dolgo ležati.«²⁵¹ Nekaj kmetov je skušalo izpolniti obveze tudi z goljufanjem, in sicer tako, da so k žitu primešali pesek. Če so kmeta zalotili pri tem dejanju, so ga zavrnili in je drugič moral pripeljati čisto žito. Poleg tega je bil tak kmet prijavljen javnemu tožilstvu, ki ga je kaznovalo kot »gospodarskega saboterja«.²⁵² Tudi Franc Prosenjak je obvezno oddajo skušal izpolniti s pomočjo prevare, in sicer tako, da je k žitu pomešal različne smeti. V svoj zagovor je dejal, da je to storil, ker je bila žetev izredno slaba in ni hotel dobiti kazni zaradi neoddaje. A ker so ga dobili pri goljufiji, je prav tako dobil kazen, ki se je glasila 3.000 din denarne kazni, ki jih je moral plačati v roku tridesetih dni od dneva, ko je sodba postala pravnomočna.²⁵³ Veliko kmetovalcev je bilo obravnavanih pred sodiščem tudi zaradi nezadostne oddaje belih žit. Med temi je bil Ivan Roškar iz Marije Snežne, ki je od predpisane količine 238 kg oddal le 147 kg in zaradi tega moral plačati 1.500 din kazni.²⁵⁴ Franc Budja bi moral oddati 212 kg belega žita, a ker ni oddal nič belega žita, je bil postavljen pred sodišče, ki pa ga je kaznovalo le s 1.000 din kazni.²⁵⁵ To je glede na Ivana Roškarja, ki ni oddal le 91 kg belega žita, bistveno nižja kazen.²⁵⁶

Marca 1947 je bila sprejeta tudi nova Uredba o obvezni oddaji in zbiranju mleka v mlekarskem letu 1947/48. Novost te uredbe je bila delitev Slovenije na tri mlekarske okoliše in glede na to tudi določitev obveznosti kmetovalcev.²⁵⁷ Kmetovalci iz prvega okoliša so bili po tej uredbi bolj obremenjeni kot s preteklo uredbo, iz drugega okoliša isto, kmetovalci iz tretjega okoliša so bili manj obremenjeni kot prejšnje leto.²⁵⁸ Kot že prejšnja leta tudi v tem gospodarskem letu predpisana količina mleka ni bila oddana, česar so bili seveda ponovno krivi večji kmetje, ker naj bi sabotirali uredbo o obvezni oddaji mleka.²⁵⁹ Gledano na dan, se je v okraju Radgona v mesecu septembru povprečno zbralo 5.000 l mleka, kar je

²⁵¹ PAM, Okrajno javno tožilstvo Gornja Radgona, šk. 4, Tromesečno poročilo oddelka splošnega nadzora, 30. 3. 1947.

²⁵² PAM, OLO Radgona, šk. 112, Zapisnik 10. redne seje okrajne skupščine, 6. 9. 1947.

²⁵³ PAM, Okrajno sodišče Gornja Radgona, šk. 11, K 198/47, 26. 8. 1947.

²⁵⁴ PAM, Okrajno sodišče Gornja Radgona, šk. 11, K 210/47, 11. 9. 1947.

²⁵⁵ PAM, Okrajno sodišče Gornja Radgona, šk. 11, K 208/47, 30. 8. 1947.

²⁵⁶ PAM, Okrajno sodišče Gornja Radgona, šk. 11, K 210/47, 11. 9. 1947.

²⁵⁷ UL LRS, št. 21/125, 24. 5. 1947.

²⁵⁸ B. Himmelreich, Pike, špekulanti in Trumanova jajca, str. 128.

²⁵⁹ PAM, OLO Radgona, šk. 112, Poročilo 3. seje okrajne skupščine, 12. 7. 1947.

predstavljalo le 25 % mleka, ki naj bi ga dnevno oddali, če bi hoteli izpolniti plan.²⁶⁰ A kljub temu je ob koncu leta poročilo o oddaji mleka bistveno bolj pozitivno, saj naj bi od predpisanih 2.607.270 l mleka do tedaj zbrali že 2.199.963 l. V procentih to pomeni, da so zbrali 84 % predpisane količine.²⁶¹ Vzrok, da oddaja ni bila 100% dosežena, je bilo neoddajanje mleka s strani nekaterih kmetovalcev. Čeprav številni niso mogli oddati predpisanih količin, pa je bilo tudi nekaj takih kmetov, ki niso oddali niti litra mleka. Med temi je bil tudi Tomaž Škof, ki je sicer redil tri krave, a od teh ni oddal niti enega litra mleka. Prav tako ga je sodišče obsodilo, da je to storil z namenom, da je izigral državne predpise, in ga za vse skupaj kaznovalo s 15.000 din denarne kazni.²⁶² Poleg nezadostne oddaje se je pri oddaji mleka pojavljalo tudi prilivanje vode k mleku, zaradi česar je bila 14. oktobra 1947 okrajnemu javnemu tožilstvu Gornja Radgona prijavljena Antonija Dajčman iz Dražen Vrha.²⁶³ A to ni bil edini primer, saj je tudi Frančiška Križan iz Ledineka prilila vodo k mleku, zaradi česar je morala plačati 3.000 din denarne kazni, oz. če tega ne bi mogla plačati, bi se kazen nadomestila s prisilnim delom, računajoč za vsakih 50 din en dan prisilnega dela.²⁶⁴

Tako kot zapletom pri prometu z žitom so se tudi pri prometu s krompirjem skušali izogniti težavam z dovolj zgodaj izdano uredbo o njegovi obvezni oddaji v tekočem letu. Izdana je bila namreč že sredi junija 1947. Osnova za obvezno oddajo krompirja posameznega kmeta je bila tokrat določena s površinami, zasejanimi s krompirjem, in povprečnim pridelkom krompirja na 1 ha. Glede povprečnega pridelka krompirja na 1 ha so ozemlje Slovenije razdelili na tri okoliše s povprečnim pridelkom po 8.100 kg, 7.300 kg in 6.600 kg na 1 ha. Za prehrano in seme so bile določene enake količine kot preteklo leto, za krmo pa so določili 25 % pridelka.²⁶⁵ K temu, da so bili zapleti tega leta res manjši, je prispevala tudi boljša letina.²⁶⁶ Do decembra 1947 so tako v radgonskem okraju uspeli zbrati kar 97 % predpisane oddaje.²⁶⁷ A kljub temu so tudi tega leta nekateri kmetje hoteli prikriti svoj dejanski pridelek. To so skušali storiti s

²⁶⁰ PAM, OLO Radgona, šk. 112, Zapisnik 10. redne seje okrajne skupščine, 6. 9. 1947.

²⁶¹ PAM, OLO Radgona, šk. 75, Zapisnik 20. redne seje okrajnega IO Radgona, 30. 12. 1947.

²⁶² PAM, Okrajno sodišče Gornja Radgona, šk. 11, K 155/47, 30. 7. 1947.

²⁶³ PAM, Okrajno javno tožilstvo Gornja Radgona, K 9–14, K-9, leto 1947.

²⁶⁴ PAM, Okrajno sodišče Gornja Radgona, šk. 11, K 256/47, 27. 11. 1947.

²⁶⁵ UL LRS, št. 24/144, 14. 6. 1947.

²⁶⁶ B. Himmelreich, Pike, špekulanti in Trumanova jajca, str. 125.

²⁶⁷ PAM, OLO Radgona, šk. 75, Zapisnik 20. redne seje okrajnega IO Radgona, 30. 12. 1947.

prikrivanjem dejanskih površin, ki so bile zasejane s krompirjem. Kmet iz Grabonoša, ki ni bil imenovan z imenom, naj bi po pisanju KPS Radgona prijavil le 25 arov zemlje, zasajene s krompirjem, čeprav naj bi bilo te trikrat več. Franc Hrasavec, prav tako iz Grabonoša, je bil tudi obtožen prikrivanja krompirja: namesto 25 arov, ki jih je prijavil, naj bi imel 75 arov površin, zasajenih s krompirjem.²⁶⁸

Zelo pomembna za kmete je bila tudi Uredba o pitanju in oddaji prašičev v gospodarskem letu 1947/48, ki je bila sprejeta julija in je začela veljati avgusta 1946. Bila je skoraj enaka kot prejšnja, tudi po tej so morali kmetje oddati celega prašiča. A izpolnjevanje te, kakor tudi že prejšnje uredbe, je bilo zelo problematično, do marca 1947 so npr. v Sloveniji dosegli le 40% odkup prašičev za gospodarsko leto 1946/47.²⁶⁹ Ob upoštevanju tega lahko rečemo, da je bil OLO Radgona med uspešnejšimi, saj so do meseca maja 1947 v radgonskem okraju od 597 prašičev uspeli zbrati 350 prašičev oz. 59 % obvezne oddaje. Kljub temu zasledimo v raznih poročilih okraja kar precej kritik o sabotiranju kmetov, ki da niso hoteli oddati predpisanega števila prašičev, čeprav so bili tega sposobni. Če so bili, ne moremo soditi, kajti uredba je bila za kmeta težka. Vedeti moramo, da nekateri niso bili sposobni izpolniti teh obveznosti, spet so bili tudi drugi, ki bi lahko oddali prašiča, pa tega niso hoteli. Ena od teh je bila tudi Jožefa Ploj, ki je svojega prašiča raje zaklala kot oddala. Da je bilo njeno ravnanje res takšno, potrjuje tudi podatek, da je njen sin želel oddati prašiča, a mu ona tega ni dovolila.²⁷⁰ A to ravnanje ni bilo smotno, saj je poleg tega, da so jo prijavili za kršenje Zakona o zatiranju nedovoljene trgovine, nedovoljene špekulacije in gospodarske sabotaže, svojo obvezo le prestavila. Uredba za gospodarsko leto 1947/48 je imela namreč novost, ki je določala, da kdor uredbe o oddaji prašičev za gospodarsko leto 1946/47 ni izpolnil zaradi neupravičenih razlogov, se mu ta obveznost prenese na novo gospodarsko leto.²⁷¹ A kljub temu se je v radgonskem okraju v gospodarskem letu 1947/48 glede na prejšnje gospodarsko leto zmanjšala obveza oddaje prašičev, saj so morali zbrati le 502 prašiča. Do decembra 1947 so

²⁶⁸ PAM, OK KPS G. Radgona, šk. 2, Zapisnik 1. rednega sestanka grupe NM, 5. 9. 1947.

²⁶⁹ B. Himmelreich, Pike, špekulanti in Trumanova jajca, str. 121.

²⁷⁰ PAM, OLO Radgona, šk. 161, Ploj Jožefa je zaklala doma prašiča, ki je bil namenjen za obvezno oddajo, 28. 3. 1947.

²⁷¹ UL LRS, št. 30/173, 26. 7. 1947.

plan dosegli 67% oz. oddanih je bilo 336 prašičev. Ob tem so vsem tistim, ki niso oddali prašiča, dali možnost, da to obvezo nadoknadijo z oddajo žitaric.²⁷² Kot je bilo že omenjeno pri letu 1946, tudi ni bilo vseeno, kakšnega prašiča je kdo oddal, za oddajo je namreč moral imeti vsaj 120 kg žive teže. Če prašič ni imel takšne teže, so ga v zbiralnicah zavrnili. To se je pripetilo tudi Francu Kseli, ki je leta 1947 pripeljal svojega prašiča na zbirno mesto k Svetemu Juriju ob Ščavnici, kjer ga zaradi premajhne teže niso hoteli sprejeti. To je omenjenega kmeta tako razjezilo, da je ob prihodu domov, kjer so ravno takrat imeli kolone, dal zaklati še tega prašiča. Ob tem naj bi Franc Ksela izjavil: »Če nočejo takšnega prašiča vzeti, ne dobijo nič.« Tudi njega so nato prijavili javnemu tožilcu za okraj Radgona, ker je kršil isti zakon kot Jožefa Ploj.²⁷³ Spisov o sojenju Jožefi Ploj in Francu Kseli nisem našla, a so ohranjeni spisi sodb drugih kmetovalcev. Med temi naj omenim Antona Tropenauerja iz Lešan²⁷⁴ in Ludvika Strnišo iz KLO Hrastje-Mota, ki sta, ker nista oddala vsak po enega prašiča, dobila 8.000 din denarne kazni.²⁷⁵ Na splošno gledano se je pri oddaji prašičev v okraju Radgona najslabše odrezal prav KLO Hrastje-Mota. V tem KLO-ju naj bi bilo tedaj deset večjih kmetovalcev, ki naj bi bili zmožni izpolniti obvezno oddajo, a tega naj ne bi storili. Eden od teh je bil posestnik Lukac Žitek s 25 ha veliko posestjo in kar nekaj živine, saj bi naj za svoje potrebe v tem letu zaklal kar 4 prašiče, a na drugi strani obvezne oddaje ni izpolnil.²⁷⁶ V tem primeru se tudi vidi, kako sovražna je bila nova oblast do večjih kmetov. Prav tako je na tem mestu potrebno opozoriti, če ima nekdo veliko zemlje, ni nujno, da ima tudi veliko živine. To dvojje namreč ni vedno povezano, zlasti če je neka kmečka posest izrazito usmerjena v poljedelstvo.

Za razliko od trgovine s prašiči, ki je kmetom povzročala toliko zapletov, je bila goveja živina zaradi velike ponudbe od srede avgusta 1947 v prosti prodaji.²⁷⁷ A to ni pomenilo, da oddaja živine ni bila več potrebna. Ministrstvo za trgovino in preskrbo je za radgonski okraj določilo, da mora odkupiti 330.000 kg klavne živine, in to v času od 1. avgusta do 31. decembra 1947. Od tega naj bi ostalo v

²⁷² PAM, OLO Radgona, šk. 75, Zapisnik 20. redne seje okrajnega IO Radgona, 30. 12. 1947.

²⁷³ PAM, OLO Radgona, šk. 161, Ksela Franc je doma zaklal prašiča, katerega je imel obvezno oddati, 28. 3. 1947.

²⁷⁴ PAM, Okrajno sodišče Gornja Radgona, šk. 11, K 172/47, 31. 7. 1947.

²⁷⁵ PAM, Okrajno sodišče Gornja Radgona, šk. 11, K 174/47, 31. 7. 1947.

²⁷⁶ PAM, OLO Radgona, šk. 112, Poročilo 3. seje okrajne skupščine, 12. 7. 1947.

²⁷⁷ B. Himmelreich, Pike, špekulanti in Trumanova jajca, str. 122.

OLO Radgona le 40.000 kg. Del te količine naj bi šel tudi za vojsko, ki je bila v okraju. Za ostalih 290.000 kg je bilo določenih, da se pošljejo Mestnemu ljudskemu odboru Maribor. A v OLO Radgona se s tem niso strinjali in so ministrstvu odgovorili, da za svoj okraj potrebujejo 101.600 kg in da lahko po planu Mariboru dobavijo le 228.400 kg žive teže ali tedensko 10.382 kg. Odgovora ministrstva sicer nisem zasledila, a če njihove želje niso bile upoštevane, je to pomenilo zmanjšanje števila živilskih nakaznic za meso v okraju Radgona.²⁷⁸ Kljub temu lahko iz kasnejših poročil sklepamo, da je moral okraj ne glede na pritožbe, pristati na plan ministrstva. Slednjega je tudi izpolnil.²⁷⁹ Za politično oblast je bilo namreč večjega pomena, da je imel industrijski center, kakršen je bil tedaj Maribor, zadostne količine mesa, čeprav zaradi tega kakšno neindustrijsko območje, ki je samo pridelalo meso, le-tega ni imelo dovolj za svoje prebivalce. To se je zgodilo tudi okraju Radgona, ki občasno ni moglo dobaviti mesa za svoje potrošnike, ker niso bili industrijski delavci.²⁸⁰

Tega leta se več pozornosti nameni tudi obvezni oddaji vina, čeprav je bilo tega potrebno oddajati že prej, nisem zasledila nobenih zapisov, kako je potekalo. Čeprav v gričevnatem predelu radgonskega okraja ni bilo ustreznih pogojev za razvoj poljedelstva, so bili dobri pogoji za vinogradništvo in tako so v tamkajšnjih KLO-jih namesto poljedelskih pridelkov, mleka ali živine oddajali vino. Že v letu 1946 je imel okraj Radgona predpisano oddajo 50 vagonov, a do maja 1947 jim je uspelo zbrati le polovico.²⁸¹ Koliko je to pomenilo litrov, ne vem, ker nisem nikjer zasledila tega podatka. V gospodarskem letu 1947/48 je okraj dobil glede oddaje vina še večje obveznosti, saj je moral zbrati vina za kar 85 vagonov.²⁸² Do konca meseca decembra jim je uspelo odkupiti 3.607 hl vina.²⁸³ Če sklepamo, da se do prvih dni v januarju delež odkupljenega vina ni mogel povečati, ker jim je zmanjkalo sodov za vino, potem je teh 3.607 hl vina predstavljalo le 45 %

²⁷⁸ PAM, OLO Radgona, šk. 161, Plan odkupa klavne živine, 23. 9. 1947.

²⁷⁹ PAM, OLO Radgona, šk. 75, Zapisnik 20. redne seje okrajnega IO Radgona, 30. 12. 1947.

²⁸⁰ PAM, OLO Radgona, šk. 112, Poročilo o poslovanju okrajnega izvršilnega odbora za 11. zasedanje skupščine OLO Radgona, 5. 1. 1948.

²⁸¹ PAM, OLO Radgona, šk. 112, Poročilo IO, 14. 5. 1947.

²⁸² PAM, OLO Radgona, šk. 112, Poročilo o poslovanju okrajnega izvršilnega odbora za 11. zasedanje skupščine OLO Radgona, 5. 1. 1947.

²⁸³ PAM, OLO Radgona, šk. 75, Zapisnik 20. redne seje okrajnega IO Radgona, 30. 12. 1947.

obvezne oddaje.²⁸⁴ Da se je odkup lahko nadaljeval, so morali počakati na dovoljenje ministrstva za odvoz odkupljenega vina. Ob tem so poudarjali, da mora biti to storjeno čim prej, ker sicer bodo vino pokupili drugi.²⁸⁵ Tega seveda niso mogli dovoliti. Za razliko od prejšnjih kmetijskih produktov, ki so bili pomembni za preskrbo prebivalstva, so vinu namenjali pozornost iz povsem drugačnih razlogov. To je bilo pomembno kot izvozni produkt, s pomočjo katerega so hoteli omogočiti izvedbo trgovinskih pogodb. V zameno za vino je Jugoslavija dobila določene surovine, potrebne za industrijo.²⁸⁶ Tudi zaradi tega je bil nadzor nad kakovostjo oddanega vina zelo velik. A včasih so kmetje kljub temu tvegali in skušali zadostiti oddaji tako, da so vinu dolili vodo. Zlasti so imeli pogum za takšno tveganje otroci, saj so bili v glavnem starši tisti, ki so na koncu nosili krivdo. Tudi M. F. se spomni, da so pri njih otroci enkrat nalili v vrče pol vode in pol vina, a na srečo odkupna komisija ni ugotovila ukane in niso dobili kazni.²⁸⁷

Da odkupi niso bili izvedeni 100%, je oblast v okraju le delno pripisala objektivnim razlogom, kot so naravne razmere. Glavni vzrok so še vedno videli v velikih kmetih, ki so po njihovem mnenju nalašč sabotirali oddajo.²⁸⁸ Zato so tega leta v OLO Radgona veliko bolj strogo pristopili h kaznovanju tistih, ki niso upoštevali veljavnih uredb. Tako je bilo npr. zaradi kršitve Odredbe o pravilni prijavi posevkov, prikrivanja zemlje, neizvajanja predpisov obvezne oddaje sodišču izročenih kar nekaj kmetovalcev. Med temi so bili:

- Franc Hofman, večji kmet iz Grabonoša, ki je bil kaznovan s 15.000 din kazni in s 3.000 din povprečnine;
- Ivan Elbl, večji kmet iz Trotkove, ki je bil kaznovan s 20.000 din kazni in s 5.000 din povprečnine;
- Angela Roškarič iz Zgornje Ročice, ki je bila prav tako kaznovana s 20.000 din kazni in s 5.000 din povprečnine.²⁸⁹

²⁸⁴ PAM, OLO Radgona, šk. 112, Poročilo o poslovanju okrajnega izvršilnega odbora za 11. zasedanje skupščine OLO Radgona, 5. 1. 1947.

²⁸⁵ PAM, OLO Radgona, šk. 75, Zapisnik 20. redne seje okrajnega IO Radgona, 30. 12. 1947.

²⁸⁶ PAM, OLO Radgona, šk. 112, Poročilo IO, 14. 5. 1947.

²⁸⁷ Razgovor M. F., 13. 1. 2010 (zapis in podatke hrani avtorica).

²⁸⁸ PAM, OLO Radgona, šk. 112, Poročilo o poslovanju okrajnega izvršilnega odbora za 11. zasedanje skupščine OLO Radgona, 5. 1. 1947.

²⁸⁹ PAM, OLO Radgona, šk. 112, Poročilo 3. seje okrajne skupščine, 12. 7. 1947.

S kaznovanjem teh so želeli delovati vzgojno na ostale kmetovalce, da se v bodoče ne bi več kršile predpisane določbe.²⁹⁰ V letu 1947 je bilo nasploh zelo veliko prijav zaradi skrivanja pridelkov in nepravilne oddaje. Samo meseca maja je Okrajno sodišče v Gornji Radgoni obsodilo 13 oseb zaradi neoddaje žita. Med temi je dobil Rudolf Domajnko iz Hrastja-Mote največjo kazen, in sicer 3000 din denarne kazni.²⁹¹ Še več dela je imelo sodišče med junijem in oktobrom 1947, saj je bilo več kot 40 različnih oseb prijavljenih javnemu tožilstvu zaradi neoddaje ali skrivanja pridelkov. Med temi izstopajo zlasti prijave zaradi neoddaje mleka. V mesecu juliju je npr. bilo kar 17 pridelovalcev mleka prijavljenih zaradi tega prekrška. Precej prijav se je nanašalo tudi na neoddajo prašičev in belega žita.²⁹²

6.4 Spremembe na prehodu leta 1947/48

Že leta 1947 se začno spremembe, ki napovedujejo novosti v letu 1948, in na tem mestu se bo zaključila tudi vsebina moje diplomske naloge. Konec leta 1947, še bolj v začetku leta 1948, se je pojavila ugotovitev, da je gospodarski razvoj Jugoslavije v tem času dosegel takšno stopnjo razvoja, na kateri je proizvodnja že dajala več blaga, kot ga je na začetku, a še vedno premalo za vse potrebe. Zato ni bilo možno preiti k prosti trgovini, a hkrati ni bilo moč ostati pri sistemu racionirane preskrbe. Tako se je oblast odločila za neko srednjo pot, ki je pomenila uvajanje proste trgovine v omejenem obsegu, povečanje obsega zagotovljene preskrbe po količinah ter omogočiti kmetom nakup industrijskih izdelkov po nižjih cenah v skladu s količinami prodanih kmečkih izdelkov po nižjih cenah.²⁹³ Marca 1948 se je tako končal sistem racionirane preskrbe in začel nov, t. i. sistem zagotovljene preskrbe.²⁹⁴ Ni pa to edina večja sprememba, ki je botrovala k odločitvi, da se moja diplomska naloga vsebinsko konča ob koncu leta 1947 oz. z začetkom leta 1948. V začetku leta 1948 se namreč začno združevati kmečke naproze in proizvodne zadruge v enotni tip kmetijskih zadrug, ki so združevale vse gospodarske in tudi druge dejavnosti na vasi. Sočasno so na vasi

²⁹⁰ PAM, OLO Radgona, šk. 112, Poročilo 3. seje okrajne skupščine, 12. 7. 1947.

²⁹¹ PAM, Okrajno sodišče Gornja Radgona, šk. 11, Ks 78/47, 13. 7. 1947.

²⁹² PAM, Okrajno javno tožilstvo Gornja Radgona, Vpisniki K 9–14; K-9, leto 1947.

²⁹³ B. Himmelreich, Pike, špekulanti in Trumanova jajca, str. 130.

²⁹⁴ Prav tam, str. 69.

začeli z gradnjo zadružnih domov, s pomočjo katerih so hoteli vplivati na »socialistično preobrazbo vasi«. Prav ti domovi naj bi bili materialni dokaz teh novih odnosov na vasi. Zlasti pa je oblast z njimi hotela postaviti gospodarske in kulturne centre, ki bi vzeli cerkvi njeno osrednjo vlogo na vasi.²⁹⁵

²⁹⁵ Neven Borak ...[et al.], Slovenska novejša zgodovina 2, str. 892.

7 Posledice, ki jih je pustilo dogajanje med leti 1945–1947 v okraju Radgona

Odnos komunistične oblasti do kmeta kot zasebnega lastnika je bil sovražen in temu primerni so bili tudi razni predpisi in zakoni. Zlasti so kmeta in kmetijstvo nasploh prizadeli agrarna reforma in kolonizacija ter obvezna oddaja. Posledic niso čutili le takrat, ampak se še danes odražajo v naši družbi. Problem razdrobljenih in majhnih kmetij se je po 2. svetovni vojni še povečal, in to še danes onemogoča večjo produkcijo slovenskega kmetijstva. Prav tako se danes slovensko podeželje zaradi hitre deagrarizacije iz preteklosti sooča s problemom zapuščenih in propadajočih kmečkih hiš.

7.1 Rezultati in posledice kolonizacije

Rezultati in posledice kolonizacije²⁹⁶ so bili tako pozitivni kot negativni. Odvisno od tega, kateri njen namen upoštevamo. Iz ekonomskega vidika lahko rečemo, da so bile njene posledice katastrofalne. Po kolonizaciji namreč še dolgo ni bila dosežena tista raven proizvodnje, kakršno so imela posestva prejšnjih lastnikov.²⁹⁷ To je bilo povsem razumljivo, saj se je le malo priseljenih družin pred kolonizacijo ukvarjalo s kmetijstvom. Večina gospodarjev priseljenih družin se je prej preživljala bodisi z delom v industriji bodisi v gozdovih.²⁹⁸ Prav tako je za te koloniste veljalo, da so imeli bistveno slabše delovne navade od izseljenih nemških družin, ki so svojo zemljo zelo skrbno obdelovale. Prav tako so imeli nemški kmetje veliko več znanja s področja kmetijstva, ki so ga učinkovito uporabljali.²⁹⁹ Neizkušenost kolonistov se je poznala zlasti pri preskrbi, saj je bilo zaradi nižje pridelave pomanjkanje hrane še večje, kot so predvidevali po

²⁹⁶ Nekateri gledajo na kolonizacijo le kot na ukrep, s katerim je oblast zapolnila hiše, ki bi sicer ostale prazne. Sama bom rezultate in posledice kolonizacije obravnavala v povezavi z izgonom nemškega prebivalstva, saj sta bila oba procesa namenjena za doseg istega cilja - zagotoviti, da bo tam živelo politično ustrezno prebivalstvo.

²⁹⁷ Z. Čepič, *Agrarna reforma in kolonizacija*, str. 237.

²⁹⁸ PAM, OLO Radgona, šk. 219, Poročilo o splošnem gospodarskem stanju po vaseh v Apački kotlini, maj 1956.

²⁹⁹ Razgovor K. T., 2. 9. 2009 (zapis in podatke hrani avtorica).

izračunih pridelave pred vojno.³⁰⁰ Vzroke, da so bili kolonisti tako nedelovni, gre iskati tudi v tem, da so številni dobili na zaplenjenih posestvih veliko življenjskih potrebščin. Nekateri so dobili celo tako dobro založena posestva, da so prva leta kolonizacije skoraj razkošno živeli. Na takšen način življenja je vplivalo tudi razprodajanje inventarja, ki so ga našli na dobljenih posestvih. Ko so vse prodali, pa so se največkrat odselili in novi kolonisti, ki so prišli za njimi, so dobili skoraj prazna posestva.³⁰¹ Tudi ustni viri so potrdili te podatke. Tako je npr. ena od vprašanih oseb dejala, da so kolonisti prodajali celo kritino hiš, v katerih so bivali. To naj bi počeli, ker se jim ni zdelo potrebno, da ima hiša tako velik kap.³⁰² Zaradi tega je sprememba lastništva oz. kolonizacija imela posledice tudi na samih gospodarskih in stanovanjskih poslopih. Stanje teh se je po prihodu kolonistov občutno poslabšalo. Ker so kolonisti dobili posestva na lahki način, brez truda, so imeli tudi manj spoštljiv odnos do njih. To potrjuje tudi poročilo iz leta 1956, ki pravi, da so bile hiše, v katerih so tedaj živeli kolonisti, videti zapuščene in neočiščene, ker jim njihovi stanovalci niso namenjali nobenih skrbi. Tako npr. Amalija Bremec do leta 1956 ni opravila nobenih vzdrževalnih del na dobljenih poslopih. Drvarnico si je uredila kar v hiši in ponekod v sobah iztrgala celo lesena tla, ki jih je uporabila za kurjavo.³⁰³ Po poročilu sodeč je bil zanemarljiv odnos do stanovanjskih in gospodarskih poslopij značilen tudi za koloniste, ki so sicer njive dobro obdelali in bili skrbni do živine.³⁰⁴ Tak primer sta bila Florjan in Marija Fulder. Ta dva sta vso dobljeno zemljo (4,71 ha) dobro obdelala, a poslopja so po njunem prihodu začela propadati. Prav tako sta precej materiala iz gospodarskega poslopja prodala. Očitno sta menila, da ne potrebujeta tako velikega gospodarskega poslopja.³⁰⁵ Kot posledica kolonizacije se lahko šteje tudi povečanje socialnih problemov, zlasti kar se tiče pijančevanja, ki se je od takrat močno razširilo med prebivalstvom. S tem je bila pogosto povezana tudi slaba skrb za živino in obdelovalne površine.³⁰⁶ To je spet vplivalo na nižjo

³⁰⁰ Z. Čepič, Agrarna reforma in kolonizacija, str. 237.

³⁰¹ PAM, OLO Radgona, šk. 219, Poročilo o splošnem gospodarskem stanju po vaseh v Apački kotlini, maj 1956.

³⁰² Razgovor K. T., 2. 9. 2009 (zapis in podatke hrani avtorica).

³⁰³ PAM, OLO Radgona, šk. 219, Ugotovitve po anketnih vprašanjih, vas Lutverci, maj 1956.

³⁰⁴ PAM, OLO Radgona, šk. 219, Poročilo o splošnem gospodarskem stanju po vaseh v Apački kotlini, maj 1956.

³⁰⁵ PAM, OLO Radgona, šk. 219, Ugotovitve po anketnih vprašanjih, vas Lutverci, maj 1956.

³⁰⁶ PAM, OLO Radgona, šk. 219, Ugotovitve po anketnih vprašanjih, Kat. občina Grabe, maj 1956.

kmetijsko pridelavo, kot bi bila možna glede na naravne danosti območja. Stanje se je izboljšalo šele, ko so kmetije začeli obdelovati otroci kolonistov. Ti so se tukaj namreč počutili veliko bolj domače kot njihovi starši ter imeli že več izkušenj in delovnih navad. Te so si pridobili že zelo mladi, saj so bili velikokrat prisiljeni delati na dobljenem posestvu namesto svojih očetov, ki so se vdajali pijači.³⁰⁷

Kot sem že omenila, so rezultati in posledice kolonizacije odvisni od tega, kateri njen namen upoštevamo. Iz političnega in narodnostno-osvobodilnega vidika je kolonizacija namreč dosegla svoj namen. Narodnostni značaj Apaškega polja se je po kolonizaciji povsem spremenil. Prej narodnostno mešano območje je sedaj zaradi kolonizacije povsem slovensko.³⁰⁸ Prav tako je kolonizacija imela za novo oblast povsem pozitivne posledice na političnem področju. Ker so izbirali politično ustrezne kadre, se je namreč izboljšal politični položaj za novo oblast, kar je bil tudi glavni cilj kolonizacije.³⁰⁹ Zato po kolonizaciji to območje ni nikoli več doživelo tako poraznih volitev kot novembra 1945.

7.2 Rezultati in posledice agrarne reforme

Tako kot za kolonizacijo moramo tudi za agrarno reformo reči, da je bil njen rezultat odvisen predvsem od namena, ki ga je politična oblast z njo hotela doseči. Prav tako tudi zanjo lahko rečemo, da je bila politično-ekonomski ukrep, pri katerem je imel politični motiv veliko prednost. A nasprotno je bilo največje posledice čutiti ravno na gospodarskem področju. Ne le v kmetijstvu, ampak tudi v neagrarnih gospodarskih panogah so čutili njene posledice, ki so bile bolj negativne kot pozitivne.³¹⁰ Čeprav so bile dane obljube, da bo na osnovi agrarne reforme slovensko kmetijstvo in gospodarstvo »doseglo procvit in uspeh, kot še

³⁰⁷ Razgovor K. T., 2. 9. 2009 (zapis in podatke hrani avtorica).

³⁰⁸ K temu je potrebno dodati, da večina izgnanih Nemcev na koloniste, ki so naselili njihove hiše, ni gledala sovražno, ampak so za svojo usodo krivili zgolj komunistično oblast. Tako so M. J. pred nekaj leti obiskali prejšnji gospodarji in bili zelo veseli, da so lahko spet videli svoj nekdanji dom. In tudi oni so ji na vprašanje, če so jezni nanjo, odgovorili, da niso, saj za njihovo usodo ni kriva ona, ampak takratna oblast.

Razgovor M. J., 14. 1. 2010 (zapis in podatke hrani avtorica).

³⁰⁹ Z. Čepič, Agrarna reforma in kolonizacija, str. 237.

³¹⁰ Prav tam, str. 241–242.

nikdar poprej»,³¹¹ lahko o uspehu agrarne reforme govorimo le v političnem smislu. A ker je kmet od nje pričakoval ekonomskega, je kmalu prišlo do razhajanj med političnimi interesi oblasti in ekonomskimi interesi kmetov.³¹² Tega si v okraju Radgona sprva niso hoteli priznati in so politiki še kar naprej trdili: »Z izvedbo agrarne reforme se je uresničila stoletna želja našega delovnega kmeta, postal je lastnik zemlje, katero je dolga leta obdeloval za tujca. Z izvedbo agrarne reforme je bilo odpravljeno močno izkoriščanje našega malega človeka ...«³¹³ Dejansko je agrarna reforma pomenila nazadovanje kmetijstva kot gospodarske panoge. Z izvedbo agrarne reforme so se namreč posestva, ki so bila sposobna proizvajati tržne viške, delila na manjše posesti. Tako so v Sloveniji agrarni interesi dobili povprečno po 0,9 ha zemlje. S tem se je sicer nekoliko povečala njihova posest, a ne v tolikšni meri, da bi jim ta zagotavljala možnost preživetja.³¹⁴ Zaradi tega lahko za agrarno reformo upravičeno trdimo, da je le številčno okrepila kmečka gospodarstva, ki so bila brez prihodnosti in so živela na spodnji meji blagovne oz. narvalne proizvodnje.³¹⁵ Zato tudi lahko verjamemo trditvi, da z agrarno reformo ni bil zadovoljen nihče. Tistim, ki so zemljo dobili, je le-te bilo premalo, da bi se njihov položaj izboljšal, tistim, ki so jim jo vzeli, pa se je položaj poslabšal in tudi zanje je bilo nezadovoljstvo povsem razumljivo.³¹⁶ A kljub temu je oblast menila, da so konec petdesetih let kmetje imeli še vedno preveč obdelovalne zemlje. Tako so leta 1953 kmečko posest z uvedbo zemljiškega maksimuma 10 ha obdelovalne zemlje še zmanjšali.³¹⁷ Tudi v okraju Radgona je bilo precej kmetov, ki so na ta način izgubili več hektarjev obdelovalnih površin. Med temi so bila tudi posestva nekaterih mojih sogovornikov, npr. družine K. T.,³¹⁸ A. M.³¹⁹ in Z. J.³²⁰

Agrarna reforma je imela tudi iz socialnega vidika negativne posledice. Mali kmet je namreč moral še naprej iskati dodatni vir zaslužka izven svojega posestva. Ker

³¹¹ Agrarna reforma se bo začela izvajati, Kmečki glas, leto 3, št. 9, str. 5.

³¹² Z. Čepič, Agrarna reforma in kolonizacija, str. 241–242.

³¹³ PAM, OLO Radgona, šk. 112, Zapisnik 1. redne seje okrajne skupščine, 10. 4. 1948.

³¹⁴ Z. Čepič, Agrarna reforma in kolonizacija, str. 246, 251.

³¹⁵ Zdenko Čepič, Politika življenjske ravni v prvem desetletju socializma v Jugoslaviji, v: Prispevki za novejšo zgodovino, letnik XLVI, št. 1, Ljubljana 2006, str. 397–411.

³¹⁶ Razgovor A. M., 2. 9. 2009 (zapis in podatke hrani avtorica).

³¹⁷ Neven Borak ...[et al.], Slovenska novejša zgodovina 2, str. 965.

³¹⁸ Razgovor K. T., 2. 9. 2009 (zapis in podatke hrani avtorica).

³¹⁹ Razgovor A. M., 2. 9. 2009 (zapis in podatke hrani avtorica).

³²⁰ Razgovor Z. J., 13. 1. 2010 (zapis in podatke hrani avtorica).

najemno delo v kmetijstvu ni bilo možno, so morali iskati zaposlitev v neagrarnih dejavnostih. Tako je agrarna reforma povzročala tudi »beg z zemlje« oz. imela vlogo pospeševalca deagrarizacije.³²¹ Še veliko bolj kot na odseljevanje je agrarna reforma vplivala na zaposlitveno strukturo prebivalstva. Veliko kmetov je tako še naprej živelo na vasi in se hkrati zaposlilo v industriji. Ko so prišli iz služb, pa so obdelovali tudi zemljo za svoje potrebe. Na ta način so sicer sebi zagotavljali boljše življenjske razmere, niso pa ničesar doprinesli k boljši preskrbi prebivalstva. Zaradi manjšanja števila pridelovalcev in večanja števila porabnikov na drugi strani je postajal problem preskrbe vse večji.³²² K temu je pripomoglo tudi slabo znanje o obdelovanju zemlje. Avtorji agrarne reforme so namreč spregledali pomembno dejstvo - čeprav so agrarni interesi že prej obdelovali zemljo, niso veliko vedeli o kolobarjenju, semenih, gnojilih itd. Pred tem so resda oni sejali, a niso sami izbrali semena, so gnojili a niso odmerili količine gnojila, so želi, a niso sami določili datuma žetve. Sedaj, ko so agrarni interesi postali lastniki svojih posesti, so bili izgubljeni, ker niso vedeli, kako naj se lotijo dela. Tudi to je vplivalo na manjši pridelek in še večje težave v preskrbi.³²³ Ena od vprašanih oseb mi je dejala tudi, da si »vrhovšaki«³²⁴ zemlje niso zaslužili, ker so *»bili lenuhi in ker je niso znali ceniti«*. Kot dokaz mi je naštel vse agrarne interese v njihovi vasi in od teh je velika večina zemljo zelo slabo obdelovala in jo ob prvi priložnosti celo prodala. Obdržali so le ohišnico. Prav tako je bilo za te t. i. »vrhovšake« zelo značilno pijančevanje in zadolževanje.³²⁵

Za agrarno reformo v okraju Radgona kot tudi drugod po Sloveniji lahko rečemo, da ni dosegla niti ekonomskega in niti političnega namena, ki so ga pričakovali. Posredno je povzročila težave v preskrbi in zaradi tega se je zaostрил odnos oblasti do kmetov. Posledično so se začeli odvracati od oblasti tudi dobitniki zemlje.

³²¹ Z. Čepič, Agrarna reforma in kolonizacija, str. 252.

³²² Zdenko Čepič, Politika življenjske ravni v prvem desetletju socializma v Jugoslaviji, v: Prispevki za novejšo zgodovino, letnik XLVI, št. 1, Ljubljana 2006, str. 397–411.

³²³ Razgovor A. M., 2. 9. 2009 (zapis in podatke hrani avtorica).

³²⁴ Tako so domačini, ki so živeli po dolinah, označevali prebivalce vrhov (npr. Ivanjševskega Vrha, Stavešinskega Vrha, Aženskega Vrha itd.), ki so pred agrarno reformo v glavnem delali v vinogradih in na poljih večjih kmetov ter dobili zemljo po agrarni reformi.

Razgovor K. T., 2. 9. 2009 (zapis in podatke hrani avtorica).

³²⁵ Razgovor K. T., 2. 9. 2009 (zapis in podatke hrani avtorica).

Poleg tega so številni ekonomsko-politični ukrepi, npr. obvezna oddaja, davčne zahteve, sistem cen ... kmete združili v odpor proti oblasti.³²⁶

7.3 Rezultati in posledice obvezne oddaje

Zmanjševanje števila pridelovalcev hrane in povečevanje tistih, ki jih je bilo potrebno prehraniti, je vse bolj oteževalo zagotavljanje zadostnih količin hrane. Število zaposlenih v neagrarnem sektorju se je v Jugoslaviji od leta 1946 do konca maja 1948 povečalo za slabih 50 %, v istem času je količina žita, namenjena preskrbi mest, narasla le za dobrega pol odstotka. K temu so veliko prispevale tudi posestne razmere, saj je majhna in razdrobljena posest komaj preskrbela kmeta in njegovo družino.³²⁷ Ampak tudi tisti, ki so imeli večja posestva, so komaj izpolnjevali obvezno oddajo oz. je največkrat niso mogli, ker je tudi njim ostalo komaj za preživetje. Kot je povedala ena od oseb, je za njihovo družino, ki je brez gozda imela 13 ha zemlje, obvezna oddaja predstavljala zelo veliko breme. Prvo leto so še uspeli zagotoviti predpisane količine, nato pa je bilo vsako leto težje. Vzrok je bil povsem logičen. Zaradi oddaje mesa se je zmanjšalo število živine in s tem tudi gnoja za gnojenje obdelovalnih površin. Ker je bila zemlja slabše pognojena, je bila tudi manj rodovitna in posledično je bil manjši tudi kmetijski pridelek.³²⁸ Zato se je tudi njim tako kot mnogim kmečkim družinam po Sloveniji zaradi obvezne oddaje določenih kmetijskih pridelkov položaj močno poslabšal.³²⁹ Omenjeno družino je v petdesetih letih pred popolnim propadom zaradi obvezne oddaje in odvzema zemlje v letu 1953 rešil le gozd. Ker niso uspeli izpolnjevati predpisanih obveznosti ali ker so zaradi preživetja na črno zaklali živino, so nato morali na črno posekati gozd, da so lahko plačali kazen za črni zakol ali ker niso izpolnili obvezne oddaje. Včasih so jih zalotili tudi pri črni sečnji in nato je bilo potrebno še enkrat na skrivaj posekati nekaj dreves, da so plačali še kazen za črno sečnjo.³³⁰ Tako so se kljub možnosti samooskrbe

³²⁶ Z. Čepič, Agrarna reforma in kolonizacija, str. 253.

³²⁷ Zdenko Čepič, Politika življenjske ravni v prvem desetletju socializma v Jugoslaviji, v: Prispevki za novejšo zgodovino, letnik XLVI, št. 1, Ljubljana 2006, str. 397–411.

³²⁸ Razgovor K. T., 2. 9. 2009 (zapis in podatke hrani avtorica).

³²⁹ Zdenko Čepič, Politika življenjske ravni v prvem desetletju socializma v Jugoslaviji, v: Prispevki za novejšo zgodovino, letnik XLVI, št. 1, Ljubljana 2006, str. 397–411.

³³⁰ Razgovor K. T., 2. 9. 2009 (zapis in podatke hrani avtorica).

življenjske razmere kmetov vedno bolj slabšale. Za nekatere so postale razmere tako nemogoče, da so se odločili oditi v službo. Na ta način so se rešili obvezne oddaje in bili hkrati deležni bonitet, ki jih je zagotavljal sistem preskrbe.³³¹

Sovražen odnos do kmeta in obveznosti, ki so ga hotele povsem odkrito uničiti, so vplivali tudi na psihološko stanje kmečkega prebivalstva, ki je zaradi vseh teh obveznosti izgubilo voljo do dela. Kot je rekla ena od vprašanih oseb: »*Le zakaj bi delal, saj so ti vse vzeli.*«³³²

³³¹ Zdenko Čepič, Politika življenjske ravni v prvem desetletju socializma v Jugoslaviji, v: Prispevki za novejšo zgodovino, letnik XLVI, št. 1, Ljubljana 2006, str. 397–411.

³³² Razgovor K. T., 2. 9. 2009 (zapis in podatke hrani avtorica).

8 Sklep

Življenje kmečkega prebivalstva v okraju Radgona med leti 1945 in 1947 je bilo močno odvisno od takratne vladajoče politike, ki je prišla iz druge svetovne vojne kot zmagovalka. Njen največji vzornik je bila Sovjetska zveza in s tem je bila komunistična ideologija temelj za vse spremembe, ki jih je nova oblast po vojni začela uvajati. Posebno mesto v tej ideologiji je imelo tudi kmečko prebivalstvo. Nova oblast je namreč v njem videla enega od svojih sovražnikov. V skladu s tem odnosom so bili tudi različni ukrepi oblasti, ki so hoteli kmeta čim bolj oslabiti, izkoristiti in zmanjšati njegovo številčnost.

Med ukrepe oblasti, ki so direktno kazali na izkoriščanje kmeta, je spadala tudi obvezna oddaja. Prav tako se ne sme zanikati, da so z njo hoteli doseči ustrezno preskrbo prebivalstva, zlasti mestnega prebivalstva, in preprečiti lakoto po celi Jugoslaviji. A način izvajanja in predpisane količine, ki jih je država zahtevala od kmeta, so vse bolj kazale še na drug namen obvezne oddaje - kmeta čim bolj oslabiti. Zlasti je to veljalo za predpise za večje kmete, ki so jim naložili še bistveno večje obveznosti. A tudi mali kmet ni bil zadovoljen z novo oblastjo. Čeprav si ga je le-ta skušala pridobiti z agrarno reformo, je mali kmet kaj kmalu ugotovil, da od nje nima koristi. Dobil je namreč premalo zemlje, da bi lahko proizvajal tržne viške in si izboljšal kvaliteto življenja. Agrarna reforma, ki so jo izvedli izključno zaradi kratkotrajnih političnih namenov, da bi si pridobili kmeta za volitve, je tako na drugi strani povzročila številne negativne ekonomske posledice, ki pa žal niso bile tako kratkotrajne kot njeni uspehi. Okraj Radgona je namreč potreboval še veliko časa, preden je spet dosegel predvojno raven kmetijske proizvodnje.

A v okraju Radgona je bil še en večji sovražnik, kot je bil slovenski kmet; to je bil nemški kmet. Na Apaškem polju je namreč živela nemška manjšina, ki se je prav tako pretežno ukvarjala s kmetijstvom. Poleg tega, da so predstavljali družbeni sloj, do katerega je imela nova oblast sovražen odnos, so bili slednji tudi narodna skupina, ki je bila prav tako na spisku največjih državnih sovražnikov. Čeprav je razumljivo, da je bil nemški okupator, ki je slovenskemu narodu prizadel toliko

trpljenja, največji sovražnik, pa je toliko težje razumeti, da je bila krivda pripisana vsemu, kar je bilo nemško. Nekateri apaški Nemci so res pozdravili prihod okupatorja, ampak zato, ker so z njim dobili nazaj svoje pravice, ki so jih izgubili po prvi svetovni vojni. Drži tudi, da so nekateri sodelovali z okupatorjem in si zaslužili določeno kazen za to dejanje. A kljub temu to ne opraviči maščevalnih ukrepov in trpljenja, ki ga je ob tem doživela nemška manjšina januarja 1946. Nova oblast je namreč takrat pripadnike nemške manjšine dobesedno izgnala iz okraja Radgona, kot da bi bili »živina«. Povsem drugačen je bil prihod kolonistov na izpraznjene nemške domove, ki so prišli, ker je propaganda trdila, kako lepo je na Apaškem polju. Idealno sicer res ni bilo, a kljub temu so dobili povsem brezplačno celotna posestva z živino in hrano vred. Ampak za nekatere niti to ni bilo dovolj, in zato se ob tem človek vpraša, le kako lepo jim je moralo biti v krajih, od koder so prišli, če so bili ob prihodu na Apaško polje tako razočarani. Očitno niso poznali pregovora, da se podarjenemu konju ne gleda v zobe.

Ob koncu bi dodala, da sem sama obravnavala zlasti tisto dogajanje na vasi, ki ga je krojila oblast s svojimi ukazi, zakoni in uredbami. K takšni odločitvi je prispevalo tudi dejstvo, da je bilo za to dogajanje možno najti največ literature in virov. Na tem mestu naj izpostavim tudi iskanje in zbiranje ustnih virov, ki so bili s svojim pričevanjem takratnega časa ne le posebno doživetje, ampak so mi pomagali tudi k lažjemu in boljšemu razumevanju dogajanja na vasi v okraju Radgona med leti 1945 in 1947. Prav tako so se mi ob poslušanju teh oseb začela porajati nova vprašanja in novi vidiki, ki bi jih bilo o dogajanju na vasi zanimivo raziskati. Zlasti rekonstrukcija takratnega življenja na vasi, ki bi zajela celotno življenjsko dogajanje neke vasi ali le nekaj posameznih kmečkih posestev, bi bila velik prispevek k raziskovanju slovenske kmečke zgodovine. Pri tem bi bilo potrebno postaviti v ospredje vsakdanje življenje takratnega kmečkega človeka, ki je bilo v moji nalogi postranskega pomena.

9 Literatura in viri

9.1 Literatura

- Biber, Dušan: Nacizem in Nemci v Jugoslaviji: 1933–1941, Cankarjeva založba, Ljubljana 1966.
- Borak, Neven ...[et al.], Slovenska novejša zgodovina: Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992, Mladinska knjiga, INZ, Ljubljana 2005.
- Bračič, Vladimir: Prostorski razvoj upravne in samoupravne razdelitve na območju severovzhodne Slovenije (2. del), v: ČZN, letnik 15, št. 1-2, Maribor 1979, str. 506–572.
- Čepič, Zdenko: Agrarna reforma po drugi svetovni vojni – značaj, učinki, posledice, v: Prispevki za novejšo zgodovino, INZ, letnik XXXII, št. 1–2, Ljubljana 1992, str. 173–179.
- Čepič, Zdenko: Problematika kolonizacije Apaškega polja pri izvajanju agrarne reforme po drugi svetovni vojni, v: ČZN, letnik 30, št. 1, Maribor 1994, str. 137–149.
- Čepič, Zdenko: Agrarna reforma in kolonizacija v Sloveniji (1945–1948), Založba Obzorja, Maribor 1995.
- Čepič, Zdenko: Politika življenjske ravni v prvem desetletju socializma v Jugoslaviji, v: Prispevki za novejšo zgodovino, INZ, letnik XLVI, št. 1, Ljubljana 2006, str. 397–411.
- Dvorec Šahenturm, TIC Gornja Radgona, <http://www.tic-radgona.si/index.php?option=com_content&task=view&id=62&Itemid=238> (Pridobljeno 16. 11. 2009, 20.10).
- Ferenc, Tone: Možne poti do skupnega števila smrtnih žrtev druge svetovne vojne na Slovenskem, v: Prispevki za novejšo zgodovino, INZ, letnik XXXVI, št. 1–2, Ljubljana 1996, str. 161–174.
- Himmelreich, Bojan: Pike, špekulanti in Trumanova jajca, Preskrba prebivalstva Slovenije z blagom široke potrošnje v letih 1945–1953, Zgodovinski arhiv Celje, Celje 2008.

- Jerebič, Marko: Agrarna reforma in kolonizacija leta 1946 v Ljutomeru: diplomska naloga, Pedagoška fakulteta, Maribor 2001.
- Kovatschitsch, Anton: Abstell – einst und jetzt, v: Signal: Jahresschrift des Pavel-Hauses, 2003/2004, str. 7–5.
- Kozina, Brane: Republiški upravni organi v LRS od 1945 do 1953, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 1996.
- Krajevni leksikon dravske banovine: krajevni repertorij z uradnimi, topografskimi, zemljepisnimi, zgodovinskimi, kulturnimi, gospodarskimi in tujskoprometnimi podatki vseh krajev dravske banovine, Uprava Krajevnega leksikona dravske banovine, Ljubljana 1937.
- Gaćeša, Nikola L.: Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945–1948, Matica srpska, Novi Sad 1984.
- Miholič, Sonja: Procesi proti kmetom v Prekmurju v letih 1945–1950: diplomska naloga, Pedagoška fakulteta, Maribor 2004.
- Mikec Avberšek, Martina: Osnovna šola Stogovci v letih 1945–1955: diplomska naloga, Pedagoška fakulteta, Maribor 2000.
- Mikola, Milan: Zaplembe premoženja v Sloveniji v letih 1945–1946, v: Prispevki za novejšo zgodovino, INZ, letnik XXXII, št. 1–2, Ljubljana 1992, str. 155–177.
- Nećak, Dušan: O problemu »razseljenih oseb« (D.Ps.) in jugoslovanskih »Volksdeutscherjev« v Avstriji ter o britanski ideji njihove zamenjave s koroškimi Slovenci (1945–1947), v: ZČ, letnik 50, št. 4, Ljubljana 1996.
- Nećak, Dušan idr.: »Nemci« na Slovenskem 1941–1955, Zbornik, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana 2002.
- Pirscher, Theresia: Življenje v strahu in upanju: Spomini Theresie Pirscher, Nasilen izgon iz domovine 13. januar 1946: Spomini Thomasa siementischa, Župnijski urad Apače, Apače 2006.
- Polanec, Anita: Agrarna reforma in kolonizacija leta 1946 na Ptujju: diplomska seminarska naloga, Pedagoška fakulteta, Maribor 2004.
- Prinčič, Jože: Slovensko gospodarstvo v drugi Jugoslaviji, Modrijan, Ljubljana 1997.
- Repe, Božo: Politična represija v socialistični Sloveniji (Jugoslaviji), v: Prispevki za novejšo zgodovino, INZ, letnik XLIV, št. 1, Ljubljana 2004, str. 83–94.

- Schober, Franz Josef: Apače iz zgodovine mejnega prostora, v: Glasilo, letnik 12, št. 1–2, Gornja Radgona 2006, str. 62–63.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika z Odzadnjim slovarjem slovenskega jezika in Besediščem slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki [Elektronski vir], DZS, Ljubljana 2005.
- Slovenija – pokrajine in ljudje, Založba Mladinska knjiga, Ljubljana 1999.
- Slovenski veliki leksikon, knjiga 3 (P–Ž), Mladinska knjiga, Ljubljana 2004.
- Vodušek Starič, Jera: Prevzem oblasti 1944–1946, Cankarjeva založba, Ljubljana 1992.
- Zorn, Tone: Izpraznitev Radgone in zasedba apaške kotline 1920. leta, v: ČZN, letnik 9, št. 1, Maribor 1973, str. 199–207.

9.2 Viri

Internetni viri:

- Schober, Elisabeth: After the Expulsion: Intergenerational Memory and Silence amongst »German« expelles from Apasko polje, Yugoslavia living in Austria, Budapest 2006, < <http://web.ceu.hu/nation/theses/Schober.pdf>> (Pridobljeno 16. 11. 2009, 18.10).
- Sveti Jurij ob Ščavnici, Občina Sveti Jurij ob Ščavnici, <http://www.sveti-jurij.si/povezava.aspx?pid=214> (Pridobljeno 19. 1. 2010, 9.33).

Arhivski viri:

Pokrajinski arhiv Maribor, fond: Okrajni ljudski odbor Radgona, škatle: 1, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 29, 36, 42, 44, 59, 74,75, 82, 83, 109, 112, 121, 161, 162, K-16, 163, 192, 193, 208, 219, 220, 221, 224.

Pokrajinski arhiv Maribor, fond: Okrajno sodišče Gornja Radgona, škatle: 7, 10, 11, 12, 13, 14.

Pokrajinski arhiv Maribor, fond: Okrajno javno tožilstvo Gornja Radgona, škatle: 1, 4, Vpisniki K 9-14.

Pokrajinski arhiv Maribor, fond: Okrajni komite komunistične partije Slovenije Gornja Radgona, škatle: 1, 2, 3, 6.

Pokrajinski arhiv Maribor, fond: Hranilnica in posojilnica za Apaško kotlino, škatla 1.

Tiskani viri:

Uradni list Slovenskega narodno osvobodilnega sveta in Narodne vlade Slovenije
Uradni list Ljudske republike Slovenije
Uradni list Demokratične federativne Jugoslavije
Kmečki glas

Ustni viri:

Razgovor K. T., 2. 9. 2009 (zapis in podatek hrani avtorica).
Razgovor A. M., 2. 9. 2009 (zapis in podatke hrani avtorica).
Razgovor Z. J., 13. 1. 2010 (zapis in podatke hrani avtorica).
Razgovor J. A., 13. 1. 2010 (zapis in podatke hrani avtorica).
Razgovor P. F., 13. 1. 2010 (zapis in podatke hrani avtorica).
Razgovor M. F., 13. 1. 2010 (zapis in podatke hrani avtorica).
Razgovor J. H., 13. 1. 2010 (zapis in podatke hrani avtorica).
Razgovor M. J., 14. 1. 2010 (zapis in podatke hrani avtorica).
Razgovor V. S., 14. 1. 2010 (zapis in podatke hrani avtorica).

10 Seznam uporabljenih kratic

AVNOJ – Protifašistični svet narodne osvoboditve Jugoslavije (Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije)

FLRJ – Federativna ljudska republika Jugoslavija

KNOJ – Korpus ljudske obrambe Jugoslavije (Korpus narodne odbrane Jugoslavije)

INO – Izvršni narodni odbor

KLO – Krajevni ljudski odbor

KNOO – Krajevni narodnoosvobodilni odbor

KO – Krajevni odbor

KP – Komunistična partija

LRS – Ljudska republika Slovenija

NAVOD – Nabavljalni zavod Slovenije

NOO – Narodnoosvobodilni odbor

OF – Osvobodilna fronta

OLO – Okrajni ljudski odbor

OZNA – Oddelek za zaščito naroda (Odeljenje za zaštitu naroda)

SNOS – Slovenski narodnoosvobodilni svet

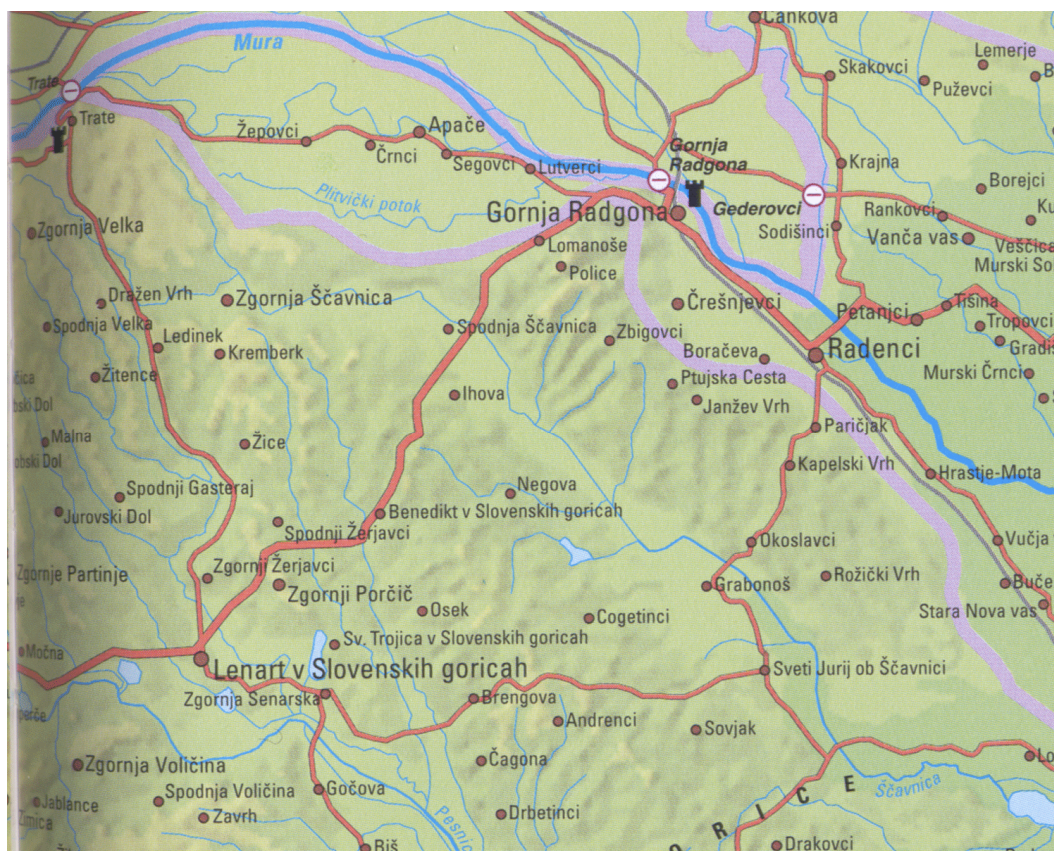
11 Priloge

Priloga A: Karta OLO Radgona s pripadajočimi kraji leta 1948³³³

³³³ Abecedni imenik k upravni razdelitvi LRS: z upravno razdelitvijo Ljudske republike Slovenije, imenikom krajevnih ljudskih odborov, njihovih pošt in zemljevidom, Uradni list Ljudske republike Slovenije, Ljubljana 1948.

Priloga B: Fizična karta obravnavanega območja³³⁴

³³⁴ Slovenija – pokrajine in ljudje, Založba Mladinska knjiga, Ljubljana 1999, str. 581.

Priloga C: Primer vprašalne pole za agrarnega interesenta³³⁵

OKROŽJE - LJUBLJANSKO
OKRAJ Škofja Loka

V PRAŠALNA POLA
za interese za notranjo kolonizacijo

Priimek in ime družinskega poglavarja..... Mrakar Francka
Volaka števil. 15
sedanje bivališče.....
Rojstni datum in kraj. 23.3.1920 Volaka - Gorenja vas nad Škofjo Loko
Poklic. kmetska delavka
z njim oddidejo na kolonizacijo naslednji družinski člani:

Tek Štev.	Priimek in ime	Starost /let/	O P O M B A :
1.	hči Marinka Mrakar	8 let	
2.	" Magda "	6 let	
3.	" Jožica "	5 let	
4.	Olga Mrakar	3 leta	

Interesent in člani družine posedujejo naslednje nepremičnine
in premičnine

.....
in namerava napraviti z istimi naslednje:.....
.....

Karakteristika: interesenta in vseh z njim odhajajočih članov družine
/navedejo naj se zadržanje med okupacijo, kdo od članov ali družine je
sam bil partizan, v internaciji in koliko časa je delal kot aktivist itd./

Od leta 1941 dalje sem se organizacijsko udeleževala pri delu za OF
kakor tudi mož. Leta 1943 šel mož v partizane, ter padel kot žrtev fašis-
tičnega terorja leta 1944. Nakar je začela še bolj aktivno delati belogar-
disti in Nemci so jo še bolj zasledovali, tako da je morala večkrat se skri-
vati pred njimi.

Žig: Sekretar:
Okrajnega odbora OF
Podpis
Progar Ivan

Datum:

³³⁵ PAM, OLO Radgona, šk. 13, Vprašalna pola za interese za notranjo kolonizacijo, 1945.

Priloga D: Preglednica razlaščene zemlje, ki je prišla v agrarni sklad v OLO Radgona do 31. 12. 1947³³⁶

Vrsta posestev	Število	PREGLED RAZLAŠČENE ZEMLJE				
		Obdelovalna zemlja	Pašniki	Gozdovi	Ostalo	Skupaj
		ha m ²	ha m ²	ha m ²	ha m ²	ha m ²
Veleposestva	3	6. 5396	0. 4507	56. 4089	0. 0575	63. 4567
Banke, podjetja itd.	5	24. 0114	0. 4030	24. 2101	0. 3940	49. 0185
Cerkve, samostani itd.	9	44. 9897	4. 7771	21. 1875	0. 7913	71. 7456
Nekmetje		177. 6752	12. 9991	62. 9396	3. 7660	257. 3799
AVNOJ	1460	4218. 7526	242. 0392	1671. 4943	90. 0452	6222. 3313
Kmetje	-	-	-	-	-	-
Sodne zaplembe	13	103. 6008	9. 4765	37. 4612	1. 6411	152. 1796
Državna zemlja	11	36. 7319	17. 1693	9. 2624	3. 0237	66. 1873
Skupaj		4612. 3012	287. 3149	1882. 9640	99. 7188	6882. 2989

Priloga E: Preglednica razdeljene zemlje agrarnega sklada v OLO Radgona do 31. 12. 1947³³⁷

Vrsta posestev	PREGLED RAZDELJENE ZEMLJE				
	Obdelovalna zemlja	Pašniki	Gozdovi	Ostalo	Skupaj
	ha m ²	ha m ²	ha m ²	ha m ²	ha m ²
Veleposestva	6. 5396	0. 4507	-	0. 0575	7. 0478
Banke, podjetja itd.	24. 0114	0. 4030	-	3. 3755	27. 7899
Cerkve, samostani itd.	44. 9697	4. 7771	21. 1875	0. 7913	71. 7456
Nekmetje	145. 5084	10. 7417	48. 8766	3. 3516	208. 4783
AVNOJ	3524. 4905	193. 2715	112. 9233	70. 5715	3901. 2568
Kmetje	-	-	-	-	-
Sodne zaplembe	92. 5127	9. 4765	32. 6519	1. 6076	136. 2487
Državna zemlja	-	-	-	-	-

³³⁶ PAM, OLO Radgona, šk. 44, Pregled razlaščene zemlje, 31. 12. 1947.

³³⁷ Prav tam, Pregled razdeljene zemlje, 31. 12. 1947.

Skupaj	3838. 0523	219. 1205	215. 6393	79. 7550	4352. 5671
--------	------------	-----------	-----------	----------	------------

Priloga F: Preglednica nepodeljene zemlje agrarnega sklada v OLO Radgona do 31. 12. 1947³³⁸

Vrsta posestev	PREGLED NEPODELJENE ZEMLJE					
	Obdelovalna zemlja		Pašniki	Gozdovi	Ostalo	Skupaj
	ha	m ²	ha	m ²	ha	m ²
Veleposestva	-		-	-	-	-
Banke, podjetja itd.	-		-	-	-	-
Cerkve, samostani itd.	-		-	-	-	-
Nekmetje	32. 1668		2. 2574	14. 0630	0. 4144	48. 9016
AVNOJ	37. 5101		3. 8032	14. 6747	2. 0272	58. 0152
Kmetje	-		-	-	-	-
Sodne zaplembe	-		-	-	-	-
Državna zemlja	-		-	-	-	-
Skupaj	69. 6769		6. 0606	28. 7377	2. 4416	106. 9168

Priloga G: Preglednica izločene zemlje agrarnega sklada v OLO Radgona do 31. 12. 1947³³⁹

Vrsta posestev	PREGLED IZLOČENE ZEMLJE					
	Obdelovalna zemlja		Pašniki	Gozdovi	Ostalo	Skupaj
	ha	m ²	ha	m ²	ha	m ²
Veleposestva	-		-	56. 4089	-	56. 4089
Banke, podjetja itd.	-		-	24. 2101	-	24. 2101
Cerkve, samostani itd.	-		-	-	-	-
Nekmetje	-		-	-	-	-
AVNOJ	656. 7520		44. 9645	1543. 8963	14. 4650	2260. 0778
Kmetje	-		-	-	-	-

³³⁸ PAM, OLO Radgona, šk. 44, Pregled nepodeljene zemlje, 31. 12. 1947.

³³⁹ Prav tam, Pregled izločene zemlje, 31. 12. 1947.

Sodne zaplembe	11. 0881	-	4. 8093	0. 0335	15. 9309
Državna zemlja	36. 7319	17. 1693	9. 2624	3. 0237	66. 1873
Skupaj	704. 5720	62. 1338	1638. 5870	17. 5222	2422. 8150

Priloga H: Pregled razdeljene, izločene in nepodeljene zemlje glede na koristnika v OLO Radgona do 31. 12. 1947³⁴⁰

Koristnik	Število	Pregled razdeljene, izločene in nepodeljene zemlje				
		Obdelovalna zemlja	Pašniki	Gozdovi	Ostalo	Skupaj
		ha m ²	ha m ²	ha m ²	ha m ²	Ha m ²
I. Razdeljena zemlja						
Agrarni interesi	461	129. 2462	10. 2181	30. 3925	4. 7822	174. 6390
Kolonisti	610	2790. 7668	175. 0413	20. 0242	61. 3960	3047. 2283
Kmečke delovne zadruge	10	918. 0393	33. 8611	165. 2226	13. 5768	1130. 6998
Skupaj	1081	3838. 0523	219. 1205	215. 6393	79. 7550	4352. 5671
II. Izločena zemlja						
Gozdne površine, izločene po točki b 16. člena zakona	4	-	2. 1016	1448. 9619	-	1451. 0635
Državna kmetijska posestva		671. 7456	55. 8107	180. 8735	15. 4918	923. 9216
Socialne, prosvetne, kulturne, gospodarske ustanove itd.		21. 6730	0. 7379	0. 6415	0. 4002	23. 4526
Ljudski odbori		11. 1534	3. 4836	8. 1101	1. 6302	24. 3773
Vojaške potrebe		-	-	-	-	-
Skupaj		704. 5720	62. 1338	1638. 5870	17. 5222	2422. 8150
III. Nepodeljena zemlja						

³⁴⁰ PAM, OLO Radgona, šk. 44, Pregled razdeljene, izločene in nepodeljene zemlje, 31. 12. 1947.

Zemlja, dana v užitek razlaščenim lastnikom poleg puščenega maksimuma		7. 0285	0. 0505	-	0. 0855	7. 1645
Zemlja, dana v užitek zadrugam		62. 6484	6. 0101	28. 7577	2. 3561	99. 7523
Zemlja, dana v užitek uslužbencem, delavcem tovarn, podjetij itd.		-	-	-	-	-
Zemlja, dana v zakup		-	-	-	-	-
Ostala nepodeljena zemlja		-	-	-	-	-
Skupaj		69. 6769	6. 0606	28. 7377	2. 4416	106. 9168
Skupaj I., II., III.		4612. 3012	287. 3149	1882. 9640	99. 7188	6882. 2989